

V 117

Ludvík Kuba
Čtení
o Makedonii

—
DRUŽSTEVNÍ PRÁCE

LUDVÍK KUBA
ČTENÍ
O MAKEDONII

Cesty a studie z roků 1925—1927

1932

DRUŽSTEVNÍ PRÁCE

I. V OCHRIDU A OKOLO

První písnička

K neuvěření: Makedonie a Československo, dvě země, které se již na úsvitě našich dějin spojily k velikému kulturnímu dílu, jsou si dnes, ze všech slovanských, nejczější. Díky svatým věrozvěstům, Cyrillu a Methoději, a jejich učedníkům, Klimentu a Naumovi, byly naše vztahy zahájeny již r. 863; ale brzo se přerhaly.

Teprve po tisíci letech počaly se zase navazovati. Zase zásluhou Makedonců. Ti však teď už k tomu neuzili slovanské liturgie, nýbrž prostředků přiměřenějších dob. Nejprv jali se rozklížené dílo lepiti tureckým medem a všeho druhu ratlukem (východními mazlavými cukrovinkami), načež užili ovčích střívek, jež dodávají jednak uzenářům k výrobě párků, jednak do továren k výrobě strun, čímž vyhovují i potřeštěným idealistům. Dále Ochridské jezero stále nám nabízí svůdné jinak pouto náhrdelníků z nepravých perel, jež by mohly značiti tím spíše česko-makedonskou vzájemnost, protože k jich výrobě dodává zase náš Jablonec skleněnou slupku, již Ochrid plní opalisujícím stříbrem ze šupin rybičky oukleje (*Alburnus belvica*). Ale tím by se, myslím, počín ocitl na cestě vskutku nepravé, nehledě k tomu, že falešných perel všeho druhu máme sami dost.

Rokem 1925 vstoupily česko-makedonské styky do období třetího a podstatně nového. Trpnost s naší strany přešla ve výkonnost. Předně sem přišel dr. J.

Komárek, aby studoval své soujmenovce, jež zde natropí tropickou malárií mnoho zla; a za druhé já přišel sbírat písničky. Třebas o palčivosti otázky, kterou zde luštil řečený učenec, se sami na vlastní kůži co chvíli přesvědčujeme, považoval jsem svoji úlohu za přednější, protože spěšnější. O komáry je zde velkolepě pečováno domácím i americkým kapitálem v četných a někdy nádherných tropických ústavech a malarických stanicích, o písničky se však do té doby staral málo kdo. Ostatně jediný praktický výsledek všech dosavadních přírodovědeckých studií pro nás je vědomí, že dostaneme zimnici jen od toho komára, který má při bodnutí zdvižený zadeček. Ale kdopak má dost chladnokrevnosti a nevkusy k takovému pozorování?

Nebylo v tom tedy nic osobního, přikládal-li jsem svému poslání větší důležitost, k čemuž mne opravňovaly i některé zjevy, jež provázely můj příchod. Byltě slavný. Aspoň na nižsko-soluňské trati téměř ve všech rychlíkových stanicích mne vítaly cikánské kapely s dechovými nástroji, bubny a kastanětami. Spolucestující mne sice ubezpečovali, že pozornost platí i jim a že se zde tento zvyk zahnízdil za světové vojny; ale já si vše osoboval pro sebe: vyňal jsem zápisník a činil si poznámky. Pokud věci nebyly ozvěnou ciziny, stály za to, zejména rytmicky.

Měl jsem tehdy namířeno do Ochridu. Zastavil jsem se jen na tři dny ve Skoplji, abychom přivykli (já a syn) horku, při němž jsme se plazili stále při zdích v tenkém stínu: my, domorodci, vojáci, dobytek, psi.

Krajané však nás hnali hned dále. »Horko může ještě stoupati,« pravili. »Tady musí býti horko. Jsme hrozně nízko a v kotlině. Jen si pospěšte do Ochridu. Je 700 metrů vysoko a má ohromné jezero. Tam je příjemno. Tam již staří Římané —«

»— a mladé Římanky —« skáču do řeci —
»— jezdili na letní byt. Tady máme některý den až
60 stupňů Celsia.«

Vypulil jsem oči. (V makedonštině se očima vůbec
jen »pulí«.) Díím ustrašeně: »To snad počítáte třicet
dopoledne a třicet odpoledne?«

»Ne; najednou.«

Uháněli jsme autem po deset hodin. Nemohu však
řici, že »přímo«. Přčetné zákruty, jež vedly přes
hory a doly, vypadaly z dále jako práskající bič. Ka-
meny a rýhy vyhazovaly nás do vzduchu a my po-
každé, místo abychom dosedli, dopadli na sedadlo, jež
při vši své měkkosti připadalo jako kámen. Na závi-
tech mezi Gostivarem a Mavrovým Polem projížděli
jsme stále oblaky prachu, jež jsme dole byli zdvihli.
Když se posléze zjevilo Ochridské jezero, stkvějící se
ve žhavém objetí rozpáleného horstva, byli jsme sice
duševně čipernými obdivovateli jeho veleby, ale zato
tělesně bezvládnými mrtvolami. Podvečer v pobřežní
ochridské kavárně bylo nám snadno porozuměti vtip-
kářově větě, od vedlejšího stolu k nám dolehlé: »Naše
cesty jsou výborné pro — aeroplány.«

Žertem vzbudil naši smělost, že jsme se společnosti
optali, co značí velké ohně, které na horách albán-
ských se jako hvězdy kmitaly s druhé strany jezera?
»To si tam albánští pastevci vaří večeri.« —

Těžko se nám té noci usínalo. Jednak se s námi
v polosnu zatočil prudce vždy zase znovu vůz nad
strmým okrajem propasti řeky Radiky a prudké škub-
nutí nás vyprostilo z úzkosti i spánku; jednak bylo ve
světničce, jižně položené, jako v krematoriu, což mne
přimělo k hádkám, jež jsem v duchu sváděl se skop-
skými přáteli: »Tady že je — chladněji?«

Ze zoufalosti jsem rozsvítil petrolejovou lampičku,
vyňal soupis adres a jednu po druhé zaškrťáváje, psal

jsem pohlednice, zasílaje známým vřelé pozdravy. (Jinaké se nedaly posílati.)

Dokonale zmořen, pozdě jsem usínal s nezodpověděnou otázkou: Jak pak to bude dopadat v tom vedru s prací? Jak s malováním? Jak s písničkami? Vždyť se s člověka stále jen slévá?

Ale když jsem se druhého dne drásal strmou uličkou pod révovou klenbou a šmolkovým blankytem, jenž si našel místy pokračování v pruzích jezera, prosvítajícího mezi domy s četnými přečuhujícími patry, zapomněl jsem brzo na všechny strážně a nálada moje se zastkvěla jako zdejší slunce, zejména, když mi zanedlouho odkudsi zazněl — zpěv. První makedonská písnička! Plížím se, abych nepoplašil zpěvačku, naslouchám notě, skoro jakoby povědomé, a za krátko rozeznávám nápěv i slova:

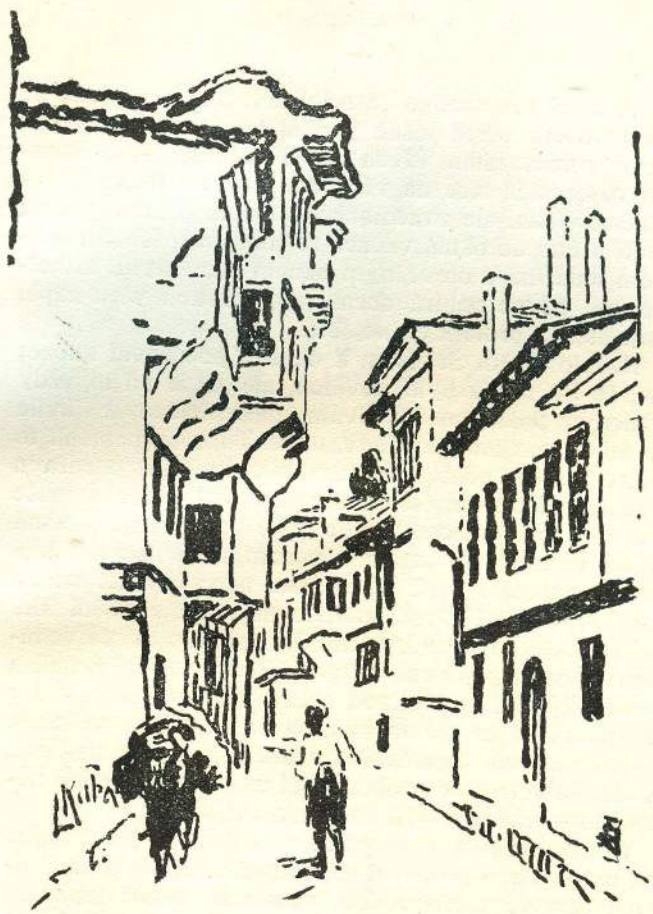
*Goro, goro, visoka si,
moja draga, daleko si . . .*

Zarazím se: naše píseň! A píseň, o níž přední čeští odborníci po léta a ještě dnes stále píší jako o popěvku výhradně a ryze českém!

Ale v té chvíli mi nevadilo, že tato píseň není ani makedonská, ani výhradně česká (neboť již r. 1834 byla vyšla v Moskvě v Maksimovičově sbírce písní ukrajinských, r. 1863 v polské sbírce Rogerově ve čtyřech obměnách, dále se pje v Rumunsku a snad i jinde). V tom okamžiku jsem ji přijal jen jako milou pozornost slovanské země, tak dlouho mnou pomíjené. Nezelel jsem, že můj zápisník vyšel naprázdno; však si to nahradím jindy!

1. Mladá pani ze Strugy.

V Ochridu

Bylo mi zde snadno časně vstávat. Kohout, jenž už za pološera věstil těsně pod oknem ve svém esperantu s nadsazením všech svých sil brzké příští Phoebovo, nestačil sice na více, než aby mi rozklížil zalepená víčka, ale zanedlouho bělostná džamie počala pláti přímo do okna, vzduch se rozechvěl táhlým zpěvem muezina a otevřeným oknem jsem slyšel zřetelně, jak pěvec nabírá dechu, aby každou větu zapěl najednou a protáhl co nejdéle.

Nedalo mi to. Šel jsem k oknu a pozoroval kněze; ne, že by mi to bylo novinou, ale že je mi to vždy vzácným požitkem. Prožívám konání hodžovo. Chvilě je mi kalena jen lítostí, že, nejsa Turkem, nemohu to dělat místo něho. Neznám stkvělejšího pozdravu vzházejícímu dni (se strany člověka). Pravda: naše zvonění je — pokud se kde ještě koná — též krásná věc a velebná, ale kam s výkonem, ať se již zvon tahá provazem jako čuně za oháňku nebo kymáci nohou jako při kopané! Ještě kumštovné ruské zvonění jakž takž ujde, kde zvoník všemi čtyřmi jako by ve vzduchu na stojato ploval, rozdovádí celé stádo zvonů a zvonečků nad sebou, pod sebou a kolem sebe. Zato: vyšplhati se na stéblo minaretu a odtud do volného, nočním klidem odpočatého vzduchu vztyčen, nadšeně vítati kolkolem se probouzející svět a nekonečné neznámo — může-li býti cos radostnějšího?

Hodža umlkl a já se počal strojit. Jeho zpěv zatím již nahrazen podobnými melodiemi chlapců, roznášejících čerstvé chleby: »Da, simiti da, simiti topli, da simiti, da...« Kontrapunkt k tomu ve čtvrtových notách obstarával kdesi hýkající osel a psi ostrým staccatem zpestřovali hlasově nesourodý trojzpěv, jenž

Kuba 1925.
v Ochridu.

sice nebyl již přiměřený velebě chvíle, ale zato tvořil dobrý přechod od zbožné nálady, již každé jitro dýše, k dennímu shluku a ryku, ke vřavě všedního života, sestávajícího ze stálých menších strků nebo větších šarvátek.

Ještě jich nebylo, když jsem vyšel. Čaršije (tržiště) byla ještě pusta a prázdná. Jen kafany se počaly otvírat. V jedné již sedí starý effendija, jemuž asi záducha nedá spát; cumlá dlouhý čibuk se zatnutou cigaretou a občas srkne černou kávu. Jedno prase rejdí čumákem v hlubokých rýhách vykotlané dlažby a slídí po svém mlsu; nevšímá si nikoho a ničeho asi jako já, až budu opravovatí sazbu tohoto povídání. Váží si klidu, v těchto místech jindy vzácného, jako támhleta slepice, která též s bezstarostným klidem, aniž byla plašena osly, mezky a lidmi, s vědeckou soustředěností a odbornickou znalostí badá ve všem, co dovede nožkou podrobiti věcnému rozboru a čeho je tu vždycky dost, zvláště po ránu. Několik psů bloudí s bezúčelnou rozpačitostí nezaměstnaných od rohu k rohu a patří na nás tázavě, jako by hledali nějaké »místo«. O ta je zde pro ubožáky veliká nouze. Jsou šmahem všichni bez pánů a požívají zlaté svobody, kterou neshledávají zlatou. Zachumlaná Turkyně, zvábená klukovým voláním, otevírá nepohodlná vrata a vybírá si obtížně, skrývajíc si tvář, žlutě zbarvenými prsty chleby pro děti, které po nich už sahají. Jinak dosud nikde nic. Jen prvé paprsky, jako šípy přes štíty Petrině se přenášející, vnikají slídivě do úzkých uliček, kde s božsky nestrannou spravedlivostí oblékají do zlatého rouna vše, nač kde přijdou — i to, čemu člověk v omezenosti svých ubohých stanovisek je nucen říkati třeba: neřád. I ten ozlatí a vyčarují z něho báseň, neboť příroda nezná zásadu relativity a jí je vše rovno.

Vystavil jsem se jim též, jako děcko všeho chtivé, a přemýšlím, na kterou stranu se vydati?

Přijeli jsme včera podvečer a vím jen, že neví m, kam dříve. Vše je tu krásné! Mohu na blízké nábřeží a patřiti na jezero, jež mezi horami jako v loži ještě dřímá pod závojem ranní mlhy. Mohu do města mezi starobylé, ale ve svém jižním slohu tak mladicky vyhlížející domy, stoupající nad sebe řada nad řadou. Mohu též vystoupiti nad ně tam, kde se rdí cihlový staříčkový chrám svatého Klimenta, odkud se slibuje rozhled po celém jezeře a odkud uvidím, jak poloostrov ochridský vniká do jezera jako hruška na štopce. Kostřbatá dlažba sice od zámyslu odstrašuje, ale je naděje, že se najdou mezi vysokými domy průhledy, věnčené révou, jimiž bude prokmitávati malachitové jezero, a to mi bude záminkou k oddechu při nepohodlném stoupání. Také by se mi chtělo rozeběhnouti se na západní konec města, vyběhajícího ve skalní výspu, na níž jako starý sokol trčí, nakrčen, poetický chrámek svatého Jovana Bogoslova, a odtud jednak naslouchati velkému a božskému tichu, vládnoucímu nad hladinou, jednak pohlížeti dolů do propasti k pověstným ochridským jezerním pramenům, kam se stále chodí pro vodu a nebo s prádlem, jak to líčí národní píseň. »Beljana platno belješe na ochridski-te izvori.« Ale vábí též zarosená nížina, jež na východě spojuje město s úpatím Petrině a tvoří jedinou zahradu, plnou kořatých stromů, mezi nimiž tryskají bílé minarety; bujná zeleň, zde tak vzácná v pokročilém létu, a šťavnatý její obraz jsou ve zdejší vedru samy sebou již chladícím nápojem — aspoň oku.

Kam tedy? Slunko radí: spěš nahoru — raději dřív než později!

Poslechnu. Klopýtám v klikatých uličkách a potkávám lehkonohé selky, které spěchají na trh, obtížené

nákladem a pletoucí současně bez ustání punčochy. Octnu se na severovýchodní straně dvojhřebého poloostrova, s jihu hustě obydleného, se severu však prázdného, lysého a vyprahlého. Nevadí to však kráse. Pozírám k severu a k východu. Jezero je lemováno poli, částečně ještě stíněnými horstvem. Sleduji silnici, po které jsme včera přijeli z úsměvného městečka Strugy, které se teď v dáli mile bělá pod albánskými horami. Je to nejsevernější bod jezera.

Včerejší cesta se mi vybavuje v mysli se všemi podrobnostmi. Ožívá ve mně nádherný pocit: když jsme po celodenní horské jízdě vnikli do stružské nížiny a pozřeli na obrovské jezero! Mezi svěžími lučinami a třtinovými bažinami se proti nám pohodlně valil Černý Drim, široký výtok ochridského jezera. Má předepsáno vplouti do úzlabiny, již jsme byli právě opustili, ale rozpačitě si to rozmýšlí, kroutí sebou a dělí se v ramena. Ve Struze jsou jeho »ústa« (tak se zde říká), jimiž se loučí s jezerem. Za slavnostní bránu mu slouží v městečku dřevěný most, jenž kdysi mohl býti srovnáván s mosty benátskými a florentskými, dokud jej zdobily krámky, jimiž byl vrouben.

Za to šik ohromných člunů starověkého tvaru stojí tu dosud na počest; třetí řadou z vody jako předpotopní hroši. Švižného vzhledu nejsou. Jejich boky jsou rozšířeny o trámy, aby po nich mohli pobíhatí rybáři, vrhající a vytahující sítě. Podobny prámům, zvědavě zdvihají své předky, připomínající zdejší buvoly, kteří při koupeli zrovna tak nadnášejí tlamy, aby si do nich nenabrali.

Drkotající naše vozidlo plaší v hustém síti jezera vodní a bahenní ptactvo: opatrné čápy a elegantní rozmanité volavky (čaplje). Zahlédli jsme i albatrosy (kolpíky) a pelikána. Vzácná zvířena nám připomněla zprávy Herodotovy, dle nichž na Balkáně byli kdysi

i lvi. Dnes můžeme leda jen hřešiti slovní hříčkou, říkáme: že lvy tu vidíme na každém kroku. Lezou neprozřetelně z kukuřice a nechají se co chvíli hloupě přejíždět a zabíjet. Tropická zvířena byla tu donedávna zastoupena velbloudy, kteří po tisíce let byli dopravním hlavním prostředkem na silnici Via Egnatia, vedoucí z Ochridu do Cařihradu, a které teprve nejnovější doba připravila o chleba.

Staré časy se tu však dosud hlásí rozmanitým způsobem. V polích a zahradách na př. vidíme z dále kola, větší mlýnských. Nahoře muž, o dřevěnou branku opřený, neúnavně (vlastně: velmi únavně) šlape. Točí kolem a tak čerpá jezerní vodu pro pole, která jsou suchá. Vidouce zároveň v jezeře pracovati bagry, které prohlubují zanášející se jezero, aby se bažinaté části kraje odvodnily a odkomářily (čili odzimničily), počítáme bezděky v duchu, jak rychle ubožáci budou šlapat potom a oč více se budou potit, až bagry splní svoji úlohu? —

Stoupám k bývalé pevnosti a potkám obstárlou měšťanku. Starší ženy se zde nosí tmavě, ba černě. Jižní evropské končiny mají vůbec k té barvě spád. Hedvábný šátek, jehož dva cípy za týlem se kříží, aby, ovinuvše hlavu, mohly se nad čelem svázati lehkou smyčkou, splývá po zádech. Pozdravím a ptám se, jdu-li dobře ke sv. Klimentu? Že ano. Poděkuji tedy a chci dále, rozhlížeje se vpravo vlevo, ale žena se ptá: »Bendisáš Ochrid?«

Nevěděl jsem, co je to *bendisati*, ale znal jsem slovo *begenisati*, jež povstalo z tureckého a značí kochati se, libovati si. Nebyl jsem tedy v rozpacích, co odpovědět; jen jsem honem vzpomínal, mám-li při slůvku »da« (ano) hlavou zavrtět nebo přikývnout? Na Balkáně se to dělá dle východního způsobu, totiž právě naopak. Nemohla se mi tu přihodit ovšem vážná

nehoda jako krajanovi v Srbsku, jenž kdysi v rychlíku, neznaje tohoto rozdílu, na zavrtění průvodčího zůstal sedět u svého cíle a v jiné stanici na jeho kývnutí vystoupil; ale bylo by to přece jen směšné, říkati — ve zdejším smyslu — něco jiného ústy než posuňkem. Choulostivý výkon se mi podařil. Babka se spokojeně usmála. Jižní člověk více než jiný rád slyší chváliti rodný kraj. Zavedla se mnou hned břitký hovor, jenž mi byl, jako lekce zdejšího nářečí, velmi vítaný. Škoda, že mimojdoucí sousedé ženu brzo odvedli. »Sadi se zdravlje!« (seď ve zdraví) loučím se s ní pozdravem včera narychlo naučeným. »Ajerli ti sat!« (šťastná ti hodina!) odpovídá babka.

Plížím se pod šancemi, spojujícími obě hlavice poloostrova, jež za stara bylo možno v časech válečných průplavem proměnit v ostrov. Středověké opevnění má arci základy mnohem starší, neboť zde byla starověká tvrz Lichnidos, známá již z III. st. př. Kr. Po stu letech patřila Římanům. Křesťanství zde zavedl ve III. st. po Kr. legendární mučedník Erazmus, první ochridský biskup, jehož úspěchy přiměly císaře Maximiana, aby dal 20.000 jeho věřících pobítí.

Pevnost potom oživila až v době slovanské. Veliký bulharský car Symeon měl v Ochridu svoji druhou prestolnici a o sto let později car Samuel (jenž se pokládal za nástupce Alexandra Velikého), zdvihl Ochrid na nejvyšší stupeň slávy. Ovládaje skoro celý Balkán, založil zde bulharský patriarchát, k němuž náleželo 30 biskupství. Boje, jež stále vedl, mu nepřekážely, aby se nestaral též o vzdělanost ve všech směrech. Mokrý a zimniční kraj se snažil již tehdy vysoušeti, zakládal cesty a budoval mosty, pečoval o hospodářský rozkvět.

To byla vrcholná doba Ochridu. Potom už ani bulharský car Asěn II., ani pozdější (stoleté) panství srb-

2. Sv. Kliment v Ochridu.

ské mu ji nevrátily. Ochrid klesal a to i v národním smyslu. Řecká kultura nabývala vždy více nadvlády, již si dovedla udržeti i za Turka.

Kráčím okolo turecké tulby (hrobky) podobné kamenné besídce, sklenuté na čtyřech sloupech. Je zpustlá. Potulná svině, jakoby na zlost nebožtíkovi, pro něhož byla zvířetem »nečistým«, ryje v hustém bejlí, které se ujalo péče o zapomenutý hrob. Pět set a čtyři léta byl zde půlměsíc pánem a nyní se opovrhovaný tvor tohohle smí odvážiti! Nebožtík se tomu nevzpírá. Nemůže. Ale také je to ve smyslu Koranu; podrobovati se nové moci. Doba pohlcuje dobu. Čas je času nepřitelem jako člověk člověku, jako nové pokolení staršímu.

Doklady na každém místě. Před námi zřícenina krychlového tvaru, jejíž stěny jsou zpola zahaleny překrásným břechtanem. Ztrhaná její tvář, pokud je odhalená, prosí o soustrasf. Ale nedbejme toho! Ne proto, že to je zřícenina džamije, ale že to předtím byl chrám svatého Pantelejmona. Sám sv. Kliment založil tento chrám a po svém přání byl zde i pochován. Když sem přišli Turci r. 1408, musili křesťané světce vystěhovati a učiniti místo Allahu. Nejprv přenesli ostatky do prozatímního hrobu, ale později uložili je nahoře u Matky Boží, která tak nabyla posvátných ostatků, ale přišla o své jméno. Od těch dob se kostelu říká Svatý Kliment.

Město se odtud řítí s prudkého svahu ke břehu jezera. Vidíme dole tisíciletou basiliku svaté Sofie, ani neznámo, kdy založenou, ke které byl zde vždy člověk v poměru skutečného domácího pána a bozi v poměru pouhých nájemníků bez závazné výpovědi. Bůh křesťanů musil ustoupiti, když přišli Turci, aby se sem teď, po půl tisíciletí, zase vrátil. Bozi se nesmí štítit, jeden po druhém bydliti. Lidstvo žádá od nich

větší snášelivost než od sebe sama. Právem; neboť jim přisuzuje též větší moudrost.

Sestupuji. Kráčím podle paláce, zchátralého jako vše kolem. Je to sídlo zdejšího vládky, biskupa; místo, odkud se do r. 1872 vedl nejkruťší boj se strany řecké proti Slovanům. Dnes již toho nebezpečí není. Zásluhou bulharských vlastenců, zejména bratří Miladinovců, již v šedesátých letech minulého století byl zde tento boj vybojován. Řectví zmizelo — protože ho nikdy mnoho nebylo; leda zevního. Dnes zahlédneme jen ještě v čaršiji krámek, v němž je cosi jako kancelář. Nápis nám praví, že tu je advokát, přijmím — Demosthenes. Vzpomínám, že jsme včera ve Struze našli podobnou firmičku, rovněž nepatrnou rozměrem, ale ohromnou jménem: advokát Aristoteles. Buďte zdraví, jste-li potomky svých znamenitých jmenovců! Oba máte co činiti, abyste tíhu svých jmen unesli! Poměrně to má dosti snadné prvý, jestli se totiž rozhodl předčítí svého slavného jmenáka v jeho prvním období, kdy ještě byl nešika a neuměl pořádně řečnit.

Ochridské jezero

Popis? Kde pak! Jak popisovati — zrcadlo? Vždyť není než zvráceným obrazem protějšku a ten tady zase není než ohromné nic modrojasné nebes báně!

Jedná se tedy jen o rámeček zrcadla. V dále modrofialový a blíže kávově žlutý nebo šedě zelený, je bohatě proveden proslulými modeléry, o nichž nás poučí geologie. Jemnější výzdobu obstaral zub času (jinak jen nechvalně známý, neboť dovede vyžrati vše na světě kromě — sama sebe). Zde se mu podařilo vyhlodati kol dokola spleť krásných linií a to s uznání-

hodnou národní i politickou nestranností (západní břeh je albánský, východní je slovanský).

Nádherný přírodní amfiteatr prostírá se v délce dvacetipěti kilometrů. Azurová hladina voní mořem, jehož zdá se býti zálivem. Zrak se na ní nezastavuje, ale prochází jí. Vždyť je jen obrazem prázdného prostoru. Mysl jí proniká a uniká. Uniká přítomnosti a bloudí minulostí. Uniká zdejšímu kraji, rozlétá se po celém Slovanstvu. Ba zalétá domů, do vlasti na severu, odkud byla sem toužila.

Nic na tom divného. Zde odpočívají dva muži, kteří kdysi, jakožto učedníci apoštolů Cyrilla a Methoděje, u nás po 15 let horlivě působili a kteří minili se nadobro státi našinci (k čemuž jen vinou Svatoplukovou nedošlo). Potom pracovali po čtvrt století zde, v čarovném zákoutí, a símě cyrillo-methodějského jazyka zde pěstovali s takovým úsilím, že zde položili základy slovanského, ba všeslovanského písemnictví — když jim nebylo dovoleno učiniti to u nás.

Hrob jednoho, chrám sv. Klimenta, vznášející se nad Ochridem, poskytuje nám teď stínu pro odpočinek; hrob druhého, monastýr sv. Nauma se nám míhá jako bílá tečka na opačném (jižním) konci jezera.

Tulíme se k vrásčitým stěnám stařícké budovy, jejíž těžké prejzy září všemi barvami pálené hlíny a pestrých lišejníků. Se svou osmihranou kopulí a cihlovými bordurami jako krajkami dojíímá vzezřením přívětivé babičky. Minulostí je to věkovitá kronika, již byzantská architektura opatřila vzácnou vazbou.

Vzpomínáme tu osudného léta osmisetosmdesátého a pátého, kdy u nás umřel sv. Methoděj, neboť pak byli jeho učedníci jednak vrženi do žalářů, jednak vypovězeni. Tři z nich: Kliment, Naum a Angelar, odešli přes Dunaj a Bělehrad do Bulhar, do prestolnice Přeslavi, kde car Boris, nedávno pokřtěný, je ochotně

přijal a po dvou letech (bez Angelara, který zde zemřel) poslal do nejzápadnější končiny své říše, do Ochridu.

Poslední zbylí z apoštolské družiny (kterou východní církvev ctí jako sv. S e d m i p o č e t n í k y, neboť k nim čítá vedle Cyrilla a Methoděje ještě Sávu a Gorazda), stali se po zakladatelích, Cyrillu a Methoději, prvými. Zejména Klimentovi bylo usouzeno, aby písemný slovanský jazyk, Cyrillem utvořený, vypěstil, upevnil a rozšířil natolik, že se provždy rozezvučel ve chrámech všeho jižního a východního Slovanstva. (Ba i v Rumunsku jazyk staroslověnský vládl v církvi a ve státě do XVI. století a písmo až do XIX. století.)

Tušil-li Kliment velikost svých činů?

Vzpomíná-li jich Slovanstvo spravedlivou měrou?

U nás v emauzském klášteře »Na Slovanech« měla církevní slovanština svůj útulek ještě za krále Karla IV. a v Lužici dr. Arnošt Muka objevil počátkem našeho století v poněmčené dolnolužické osadě Gosmarju staroslověnský rukopis, pocházející ze XIV. věku. Byl tedy cyrillomethodějský jazyk — až na Poláky — jazykem všeslovanským.

To je dílo Klimentovo. Byla-li Soluň rodištěm prvního spisovného slovanského jazyka, stal se Ochrid jeho kolébkou. Byl-li to Cyrill, jenž sítě zasel, Kliment je vypěstil. Měl prý tady v Ochridu 3.500 učedníků, kteří opisovali a rozšiřovali svaté knihy po veškerém slovanském světě. Přičítala se mu i zásluha, že původní obtížné písmo glagolici (která se podnes udržela v západní katolické části Jihoslovanstva, u Charvatů) nahradil snadnější azbukou, zvanou později cyrilicí; ale další badání ukázala, že se tak stalo ve východní části Bulharska při dvoře cara Symeona.

Kmen vyhnal pět větví, pět krajových obměn: českou, slovinskou, srbskou a ruskou vedle původní bul-

harské. Nauka o nich je dosud plna záhad a nezodpověděných otázek. Někteří z učenců zastávali názor, že církevně-slovanský jazyk nenáleží výhradně k žádné z nynějších slovanských národností, a Kopitar a Miklosič — Slovinci — trvali na svém, že to je jazyk vyhynulých panonských (uherských) Slovanů; vedla je k tomu jednak příbuznost se slovinštinou, jednak náhoda, že Kliment byl získán od svatých bratří na dvoře knížete Kocela na jezeře Blatenském, když se u něho tam byli zastavili na své prvé cestě do Říma. Ale většina učenců shledává, že to je jazyk, mluvený v rodišti Cyrilla a Methoděje, v Soluni, tedy jazyk makedonských Slovanů (Slověně), kteří potom se svými ostatními soukmenovci přijali dle svého státu název Bulhaři. Proto se staroslověnskému jazyku říká též starobulharský.

Jeho záhady jsou stálým předmětem badání učenců, jazykozpytců i dějepisců. Jsou však dráždivé i pro neodborníky. Polský slavista A. Brückner sice myslí, že to byl jeden z největších a nejmoudřejších činů Svatoplukových, když zbavil zem východní církve na prospěch západní, ale snad se nechává příliš uvlékati svým katolictvím; vždyť katolická církev nemůže se vynášeti svými výsledky u polského lidu nad pravoslavné popy. Kamarádký poměr pravoslavných kněží a věřících, měl vždy blahodárný vliv na duši lidu ve smyslu demokratičnosti, již Balkán vyniká nad ostatní Evropu a která také tvoří jeden z jeho hlavních předností a půvabů. Je-li však náhled Brücknerův sporný, jedno je jisto: knihy Cyrilla a Methoděje se k nám dostaly dříve než k Bulharům; kdyby byl býval mohl Kliment zůstatu u nás a pracovati bez překážek, byl by býval konal totéž dílo, jako v Ochridu. To značí, že by byl pracoval nikoliv na obvodu slovanského světa, jako dole, nýbrž v jeho s t ř e d u, neboť tenkrát

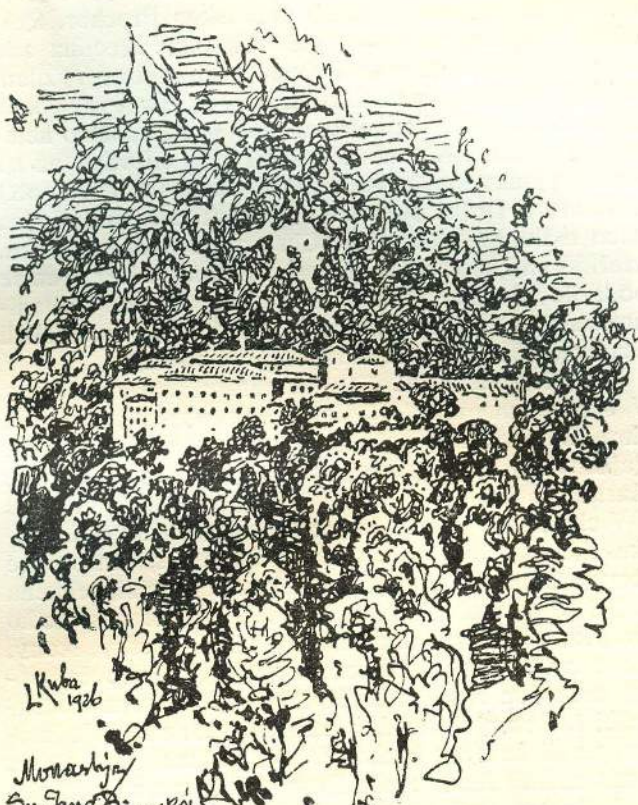
Slovanstvo sahalo až k Hamburku a k Rýnu. I je na bílé dni, že by sotva byli bývali nadobro zmizeli pannonští Slované, souvisící se Slovinci, a že by sotva bylo Polabské Slovanstvo tak rychle zanikalo, aby německé souvislé území mohlo sahati dnes až na pět hodin pěší chůze od Prahy. Náš jazyk byl by nabyt jině způsoby — byl by to asi jazyk vskutku č e s k o s l o v e n s k ý (a snad i polština by byla bývala jím zasažena). Jistě by dnes bylo méně slovanské jazykové rozdrobenosti.

Takové myšlenky zde krouží hlavou, zatím co zraky poletují po hladině jezerní.

Kliment byl vůbec vynikající duch. Maje ku pomoci Nauma, staral se nejen o školy a kostely, ale také o pozemské blaho lidu: o polaření, ovocnářství, o hospodářský vývoj země. Jeho památka je v lidu dosud tak živá, že je mu prvním po bohu. Dosud se zdejší člověk při něm dušuje a jeho jménem přísahá.

Jím nastalo ochridskému kraji, slovanským lidem již dvě stě let osazenému, vlastní slovanské období, jež se vyvrcholilo sto roků potom za cara Samuela, sídlícího v Ochridu. Samuelem založený patriarchát svěřen debarskému rodáku, sv. Jovanu Bigorskému, odpočívajícímu severněji na řece Drimu v proslaveném soujmenném klášteře na zalesněné strmé stráni. Sláva Ochridu jako carské prestolnice netrvala dlouho. Již r. 1018 řecký císař Vasil II. Bulharobijce zničil Samuelovu říši, patriarchát zrušil a ponechal ochridské církvi jen privilej samostatnosti. Od těch dob nebylo v Ochridu církevních slovanských hlav (až do r. 1872, kdy Bulhaři domohli se exarchátu).

Slovanská kniha zde však byla pěstěna nadále. Proslavené je »Evangelium ochridské« jako důležitá památka pro slovanský jazykozpyt. Zde napsán »Boloňský žaltář« v letech 1230-1241, »Žaltář Branka Mlade-

Kuba 1926

Monastirja
Sv. Jana Biskopskeja
u Debru prveho patriarchy
Ochridskoho

noviče« r. 1346 (za srbské doby Dušanovy) a ještě v XVI. st. znamenitý zdejší arcibiskup Prochor, Řek, dával prepisovati slovanské rukopisy. Řečtina zde byla tolik co latina v naší církvi a jen takový význam přísluší slovům cara Dušana, když nazýval zdejší církev »řeckou«. Teprv roku 1767 se zde počalo he-lenisovati úsilně. Ale marně. Okolí bylo odevždy až na malé výjimky slovanské a město samo (as 15.000 ob.) z polovice. Druhá polovice byli poturčení Albánci; jen něco málo bylo Rumunů (Cincarů) a nejméně Řeků, kteří svými školami dávali městu pouhý nátěr. Ten se podařilo dvěma mladým mužům, bratřím Miladinovcům z blízké Struky, brzo setřítí, když byli získali esnafy (cechy) a bohatší řekomilské rodiny.

Zajímavý nápis lze čísti ve chrámě našeho světce. V bohaté malířské výzdobě, jež vyplňuje vnitřek chrámu odzdoła až po kupole, pod podobiznou Ostoje Rajakoviče, stojí psáno, že je příbuzný Králevice Marka.

V chrámu je pokladiště vzácných starožitností. Stá-řím tlumený ton maleb, zlatý ikonostás, fantastické obrysy trůnu arcibiskupa Prochora uchvacují, zejména udá-li se, komu, jako mně, viděti na něm sedícího vладыku v majestátním fialovém hávu. Fresky, ikony, rakev sv. Klimenta, drahocenné výšivky, dřevěná socha světce tvoří vzácné prostředí. Knihovna, obsa-hující 120 starých tisků a rukopisů, jest stále předmě-tem studií četných badatelů. Dva z učenců jsou dobře u nás známí. Jsou to oba Rusové: učenec a politik P. N. Miljukov, jenž nás po vojně jako emigrant občas navštěvuje, a byzantolog N. P. Kondakov, který již při své prvé návštěvě Čech za mlada si nás zamiloval, po ruské revoluci u nás hledal a našel útočiště i půso-biště, avšak již po třech letech také — hrob.

Po veliké minulosti Ochridu, náležející veškerému

3. Stařena ze Strugy.

Slovanstvu, dnes zůstaly jen skrovné stopy. Není divu. Je tomu všemu již tisíc let, co zde plál vánoční stromek Slovanstva, rozžhatý Klimentem. Když r. 916 zemřel (šest let po smrti druha Nauma), počalo světélek ubývatí. Dnes to jen žároviště. Hromádka popelu po ohňostroji, jenž byl vzňal světla daleko široko.

Opouštějíce hrob Klimentův, pohlíželi jsme do dáli na Naumův, krás jezera nevidouce.

Činar Džema Brdjanina

Činar je turecké slovo a značí platán.

V Ochridě mají dva. To jest, mají jich snad více, ale dva tak ohromné, že se jim nevyrovnejí ani pověstné platány v Trstenu u Dubrovníka, předepsané v Baedekru poslušným turistům.

První (větší) zastíňuje celé náměstí. Řeknete, kdo znáte jih: Víme, co tam znamená náměstí, jako na př. »piazza grande« na Korčule, jež je jen o málo větší než jubilejní poštovní známka. Nu, nezapírám, že ani ochridské se nemůže měřiti s nějakou pařížskou Place de la Concorde, ale jistě se podívíte, řeknu-li, že ve vykotlaných dutinách starého ochridského velikána byly do nedávna tři kavárničky a jedna ševcárna. Dnes jsou do něho vezděny tři velmi slušné kašny, neustále obležené žíznivci všeho druhu, a na severní straně pohádkového kmene že má protější kafedžija odbočku svého závodu, totiž několik židlí, kde je příjemno posedět a popít černé kávy, což se však doporučuje jen časně z rána nebo u večer, kdy nesčíslné kavky, sídlící v hostinné koruně zelené fontány, ještě (nebo již) spí. Jinak z košatého stromu, jenž za deště slouží za obecní deštník, i za největšího sucha lecos

velmi mokrého ukápně, čemuž nezkušený cizinec ne-
ujde, ba čehož třeba dlouho ani nepozoruje, leda že
by mu kavka kávu svým způsobem osladila.

Ale i takový nemístný žert zlomyslného ptáka ne-
zprotiví nám toto rejdiště nejrůznějších žvlů, směsici
rozmanitých typů a krojů, motanici nejpestřejších
postav od čiperného prodavače až po dlouhého derviše
s vysokou bílou čepicí. Karavany koňů a zejména
tvrdohlavost a neústupnost oslů roztomile (pro nás,
diváky totiž) zesilují zmatek o týdním trhu, neboť
žízeň láká každého tvora k zelené fontáně.

To je první činar, srdce dnešního Ochridu.

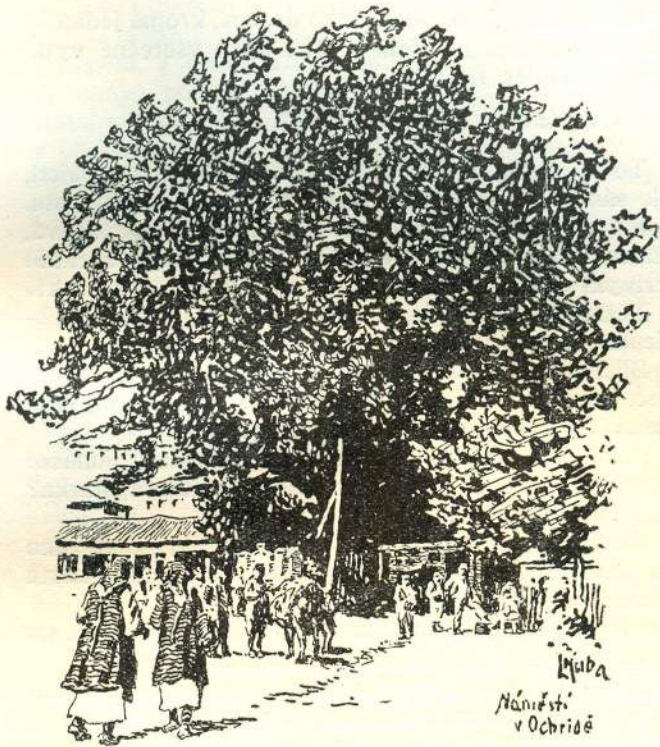
Druhý, pravda, je o něco menší, ale za to jeho minu-
lost! Sluje činar Džema Brdjanina, prý kdysi pána na
Ochridě, a historka, která se k němu pojí, je jistě prav-
divá, neboť byla tištěna a to dokonce v tak znamenité
knize, jako je Vuka Karadžiče sbírka srbských národ-
ních písní.

Činar je také vykotlán, ale uvnitř jen visí (nakřivo
jako oběšenec) sešlá lucernička, v níž se rozpačitě
kmitá nuzné světélko.

Svítil za Džema Brdjanina, jež byl na tom stromě
pověšen vlastní rukou Králevce Marka. Píseň, jež o
tom vypráví, vznikla v Hercegovině a předpokládá
základní zeměpisnou vědomost o Ochridu: že jeho
jezero se honosí hojností ryb a ty zase svojí lahodou,
známou široko daleko.

Děj počíná na hradě Prilepu, sto a dvacet kilometrů
odtud na východ. (Nelekejme se těch vzdáleností; pro
Marka a jeho koně Šarce nic neznačily, jak hned uvi-
díme.)

Byl Djurdjev den (sv. Jiří) a Marko slavil »krsno
ime«, to jest svátek patrona svého domu. Sešlo se mu
hostů jak se sluší a patří:

Kruba
Naništi
v Ochridě

*dvě stě popů, tři sta kaluděrů (mnichů),
také dvanáct srbských vojvodů,
jiných hostů ani nečítaje.*

Bylo »dosti piva, jídel všeho druhu«, kromě jediného nedostatku, jež postřehl a také hned všetečně vytkl mlsný kaluděr, řka:

»Nema riba od Ochrida.«

To se Marka dotklo. Poručil hosty krmiti a napájeti, ale sám si dal připraviti Šarce a chystal se na cestu.

Matka Jevrosima, vidouc, jak důkladně se opásává, starostlivě pravila: »Neber s sebou žádné zbraně! Přivykl's příliš krvi. Mohl bys tak znesvětití svátek!«

Těžko Marku jíti beze zbraně; ale ještě tíže neposlechnout matky. Odpáše se a jede jen tak.

Blíží se k řece, když proti němu vjíždí na most jezdec, který, nohy křížmo, pohrává si s mlatem. Vrhá palcát do výše a chytá jej »u biele ruke«.

Pozdravili se. Cizinec se ptá: »Neznámý junáče! Nejsi-li z Prilepu? Nejsi-li z dvora Králevice Marka? Je-li Marko doma? Má-li mnoho hostů?«

Marko odpovídá: »Neznámý junáče! Byl jsem ráno na hradě Prilepu. Marko oslavuje svētce maje hostů slavných, nesčítaných!«

»Ať jich má jen! Stůl mu okrvavím, jeho sama na vrata pověším! Zahubiltě mého bratra Musu.«

Marko se zarazil. Byl to sám Džemo. Co teď? Přizná-li se, bezbranný, Turčín, je ztracen; nechá-li ho jeti, pobije mu Turčín hosty. Zvolá tedy: »Jsem sám Králevic Marko!« a bodá Šarce, aby unikl.

Džemo obrátí však koně, zatočí palcátem, pustí jej a Marko padá »do zelené trávy«,

Džemo váže spoutaného Marka koni na ohon, sám usedá na Šarce a vede svého koně i Marka do Ochri-

du. Tam ho chce pověsit. Když počne stavěti šibenici, křesťané ho prosí: »Nevěš Marka! Nebude nám rodit réva, ni pšenice! Tu máš raděj tři náklady darů!«

To se Džemovi líbí. Zvítězí v něm lakota nad hrdinstvím, táhne k Vučitrnu (ještě dvě stě kilometrů za Prilepem, z čehož arci básníka nerozbolí ani hlava, ani nohy), postaví šibenici jako kramář krámek, vymámí výkup a jede k Mitrovici (což je nedaleko), aby v obchodě pokračoval. Těžko říci, jak dlouho by se byl býval zaměstnával tímto příjemným a výnosným podnikem, neboť Marko byl živ, dle národní písně, tři sta padesát let. Ale jednou dostal notnou žízeň. »Pověz mi o nějaké krčmě!« velí Markovi.

»To dělají junáci jinak,« dí Marko. »Zastřelí sokola nebo porazí koně a z hrdla se napijí vřelé krve.«

Běda Markovi! Nešťastná rada! Turčín tasí šavli, řka: »Toho neučiním, ale tebe skolím a z tvého hrdla se napiju!«

Markovi nezbývá než lesť. »Vím o jedné krčmářce, prokleté Jáně,« praví. »Ale ta se mi pomstí. Kdykoliv jsem u ní pil, nikdy jsem jí nezaplátil.«

Džemo se tam hned žene. Krčmářka stojí ve dveřích a Marko na ni zdáli pomrkává. Šenkýřka rozumí. Volá radostně na Džema: »Buď mi zdráv, junáče nad junáky! Chvála bohu na nebi, že jsi chytil Marka! Napájet tě budu darmo tři dny a tři noci.« A již plní slib i číši.

*Lačně pije víno Turčín Džemo,
připíjí vždy kralevici Marku,
připíjí, však napít se mu nedá.*

Jána nalévá pořád. Nosí víno vždy lepší, i staré sedmileté a přimíchává k němu býlí všelikého, až Turčín usíná. Pak osvobodí Marka, oba svážou a spoutají Džema a teď zase Marko počne pít. Kopne Džema »botou i ostruhou«: »Vstávej, Džemo! Ať si připijeme!«

*Pije nyní Marko černé víno,
připíjí vždy Džemu Brdjaninu,
připíjí, však napít se mu nedá.*

Pak s ním koná cestu opačným směrem i způsobem. Lid mu všude nabízí »tři náklady darů«, aby oběsil Džema, ale Marko nebere nic a zato vrací výkupy.

Pro Džema skončila cesta v Ochridu na činaru při cestě, vedoucí do Strugy. Když ho Marko věšel, zahlédl naposled své sídlo, ochridský hrad.

Turci podnes svítí jeho památku, zažíhajíce v činaru světlo. Arci, co zde přestali býti pány, lucernička se ve své činnosti setkává s častými překážkami. Když jsme sem podvečer přišli, náhodou svítila. Ale plamének se kmital jako by se před námi třásl strachem.

Píseň stručně ještě dodává, že se Marko dostal včas zpět do Prilepu, aby mohl s hosty slaviti »svoga sveti-telja«, ale při nejlepší vůli můžeme tomu věřiti jen s podmínkou, že »sv. Jiří« byl prodloužen na újmu druhých svatých.

Rybu také přivezl. Dostal ji. Byl šťastnější než my. My jsme se sice také po ní hned sháněli jako onen labužnický mnich, ba žádali jsme ji na sklepníkovi co den, ale marně. Odpověď zněla vždy stejně: »Nema riba!« Kdyby z Marka byla šla tak malá hrůza jako z nás, snad by jí také nebyl dostal, neboť již tenkrát, jako dnes, posílala se po rybolovu hned dále, třebaš na ni nebylo ještě státního monopolu jako teď, kdy ji lze koupiti jen pod rukou pokoutně od pytláků.

My na štěstí našli náhradu (neříkám, že dostatečnou). Koupili jsme si o b r á z e k, kde je všech 17 zdejších druhů pěkně barevným kamenotiskem znázorněno. Kochali jsme se jím při obědě i při večeři s takovým zájmem, že jsme tenkrát dovedli z paměti všechny druhy vyjmenovati i po latinsku. Ba věděli

Platan Džema Brđanina
u Ochođu

jsme (dle připojeného textu), i jakou má každá ryba chuť. Dnes z toho všeho již nevím nic. Dnes mi jen zavznívá v duchu kaluděrův verš, jehož prvou polovicí náš sklepník uměl s obdivuhodnou vytrvalostí opakovat:

Nema riba od Ochrida.

Požár ve Struze

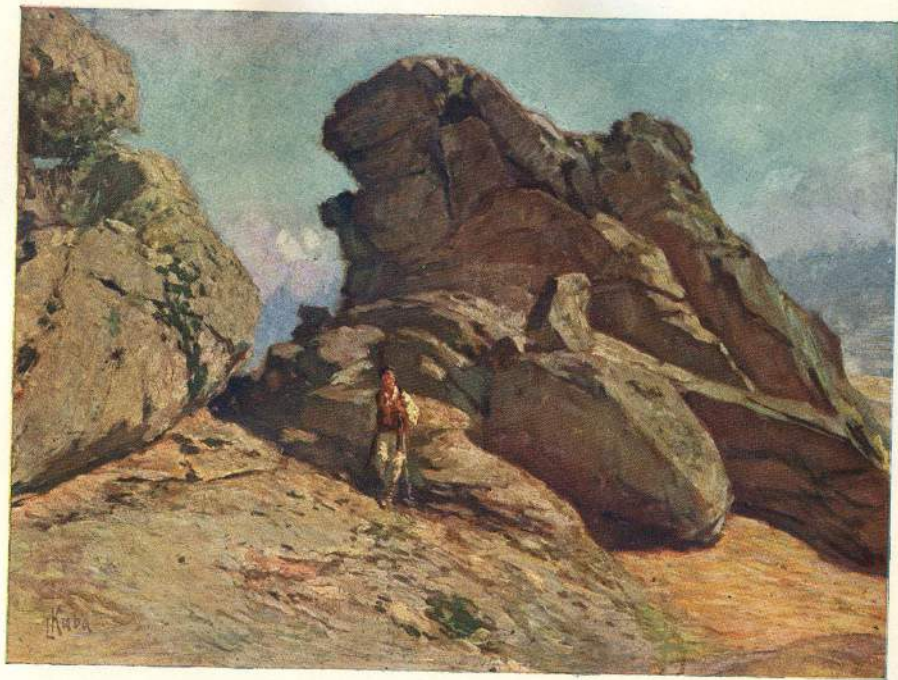
Byl to požár starého ještě rázu, poctivé ráže, bez pojišťovné základny a bez přispění uniformovaného hasičstva.

Zde »hoří« ještě svým přirozeným, nekomoleným způsobem, bez přílišného hromadění umělých překážek, jež, vzdorující rozkacenému živlu, vzdorují též — podle fatalistické filosofie do nedávna zde vládnuvšího půlměsíce — vůli Nejvyššího a jsou tedy vlastně hříšným jednáním.

Náš člověk zde stojí rozpačit. Nechápe. Přijde a vidí, jak mládež všech zdejších plemen a vyznání hraje kopanou (někdy malá Turčata větrají mrštnými pohyby své široké gatě ve stínu melancholické džamie, jež s klidem mudrce pohrdlivě sleduje míčem rýsované paraboly), ale hned radí: »Kdyby se zde místo sportu zakládali hasičské sbory!« A má svatou pravdu. Vždyť je vše zbudováno jakoby schválně pro požár: jen buchtá a dřevo!

Jenže neví, že jeho rada, — nesporně rozumná — je stejně i nesmyslná. Zde není možné hasičstvo jako vzájemně si pomáhající skupina sousedů a spoluobytelů; zde by bylo možné jen hasičstvo námezdní.

Toho příčina není nějaký mravní nedostatek zdejších lidí; toho příčina je složení obyvatelstva, kde

4. Skály na Treskavci.

méně vystupují rozdíly společenské a sociální, a více pestrost plemenná, národnostní a národopisná. Četné živly, žijící vedle sebe po sta a tisíce let, zůstávají si — díky různosti jazyka, kroje, zvyků a náboženství — stále cizí, tím více, že nikdy žádná idea politické a státní samostatnosti je jinak nestmelila. Nechybí jim cit humánnosti, ale jednoty a za věky se mezi nimi nakupila čínská zeď všeho druhu předsudků, jež překáží, aby se zde mohlo pěstovati obecné spolkaření. Vedle slovanské většiny (obývající hlavně venek), jsou zde starousedlíci: Albánci (někdejší Illyrové), Cinceři čili Aromuni neb Kucovalaši, Řekové, Turci, španělští Židé a Cikáni. Při stejné vnitřní pýše jsou si všichni vědomi svého různého společenského postavení a různého veřejného hodnocení. Kromě starých esnafů (řemeslnických cechů) nelze na spolkový život v širším a obecném smyslu počítati.

A nikoliv také na žádnou reformu nebo nějaké zmodernisování techniky požární (co do vzniku požáru, hoření a hašení).

Jeden takový slušný oheň po vůli boží jsme zažili v městečku Struze. Nebylo na něm zevně nic zvláštního, zejména nikoliv pro ty, kdož u nás pamatují požárovou tradici z doby předasekurační a předhasičské: zmatek (z matek), řev, lomení rukama zoufajících (někdy předčasně) žen, nepraktické nosení vody v nepraktických nádobách a to u někoho se zimničným chvatem, u jiného s ledovou netečností, spor na stříkačce o to, kdo má stříkati atd. Domy, jako kdysi u nás, samy od sebe dávaly všemi stranami o překot svoje pestré vnitřnosti. Já se zde setkal dokonce s kopíí výjevu, jenž nás, studenty, v Kutné Hoře, bez zřetele na tragiku chvíle, kdysi těžce rozesmál. Náš profesor totiž, trochu přepiatý, vletěl do prvního patra hořícího stavení a zachraňoval před plameny oknem

vše, co mu přišlo do ruky. Také talíře. Měl při tom aspoň tolik duchapřítomnosti, že se dřív opatrně podíval dolů, aby talíře padly na dláždění a nikoliv někomu na hlavu. Ve Struze tím způsobem rozzuřenému živlu zahrnány laskominy na velké zrcadlo.

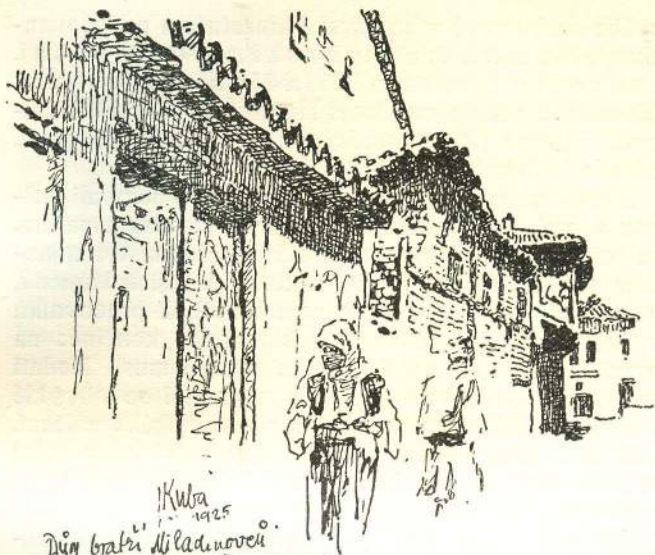
Tedy vše, jak bývalo u nás, až na trošku lokálního zbarvení. Zde na příklad je vystěhování snazší, protože domácnost se skládá většinou jen ze šatstva, koberců a pokrývek a podušek. To tahaly v ohromných rančích slabé ženy, jichž pod břemeny nebylo vidět. Těžké, dlouhé truhly, v nichž to vše bývá schováno, zůstávaly uvnitř, neboť neměl je kdo vynášet, když zdejší muži chodí hojně do ciziny na výdělek. Proto, když jsme několika ženám (já a syn) pomohli odnést rance, byli jsme prosbami a pláčem vráceni do ohroženého stavení a musili jsme z prvního patra tahati ještě dva metry dlouhou truhlu, se kterou jsme se na schodech zpropadeně těžce otáčeli.

Podívání bylo hlavně na blízké tržiště, kde drobné krámky chrlily jako bezedné všeho druhu zboží. Vše se nosilo pro záchranu k mostu, k řece, a večer po ohni v křišťálové vodě Drimu rozsypaná káva a rýže byly tak nabobtnalé, že vypadaly jako nesčetné lastury.

Od mostu byl za ohně také zajímavý pohled k opačnému břehu, k turecké čtvrti. Všecky snad Turkyně zde stály ve tmavých hazukách, natáčejíce hlavy stranou jako kuřata, aby lépe viděly skulinou svého závoje na požár.

Z Ochridu přikvapilo vojsko se stříkačkou po dráze, ale při vedru a suchu byly to přece jen těžké prejzové kryty (řeckého způsobu), jimž se mohlo děkovati že neshořelo více, než čtvero stavení.

*

Kuba
1925
Dům bratří Miladinovců
ve Struce (Makedonie)
Škorp ane 26/III 1925

Jistě bych byl na to vše brzy zapomněl, kdyby při tom nebyla bývala shořela staříčká buchtová chata, jejíž oprýskané vepřovicové stěny se vydouvaly, protože zpuchřelé trámy, křížmo i šikmo položené, povolovaly pod tíhou prejzového krytu. Tady se totiž narodili dva bulharští učenci a spisovatelé, bratři Dimitrij (*1810) a Konstantin (1830) Miladinovci a tady také byl Dimitrij na udání řeckého biskupa Melentije tureckými pochopy zatknut a spoutaný odveden do Cařihradu, což se stalo v únoru léta Páně 1861, totiž v roce, jenž naopak sliboval být pro oba bratry obzvláště radostný, neboť, díky biskupu Štrosmajerovi, vyšlo právě v Záhřebě jejich společné dílo.

svého druhu prvé v bulharské literatuře a pro slovan-
skou vědu důležité: Balgarskinarodni pėsni,
sobrani od bratiu Miladinovci, dílo, jehož
částečným překladem Josef Holeček zahájil svoji čin-
nosť v oboru jihoslovanských látek (Junácké písně
národa bulharského).

Život bratří Miladinovců, třebaš nebyli bojovali puš-
kou a handžárem, ale jen pracovali slovem a perem,
se pojí k veliké epopeji balkánského Slovanstva minu-
lého století, ja jedním ze základních jejích kamenů,
neboť oni byli z prvých a nejzdatnějších pracovníků
v nejvzdálenější jihozápadní slovanské končině: na
hranici řecko-albánské, kde se teprve musil hledati
způsob osvobozovací práce, vymykající se obvyklé
formulce jižního povstaectví a partisanského válčení.
Zde byl, vedle Turka, nepřítel jen politického, ještě
nepřítel druhý a horší: Řek, jenž držel chrám a školu
a po staletí helenisoval Bulhary od Epiru až po Dunaj.

Týž osud čekal oba bratry, nejstaršího a nejmladší-
ho ze šesti dětí zdejšího hrnčíře. Dcera Dimitrijova,
dosud žijící v Sofii (osiřela ve svém šestém roce) praví,
že by se byl otec jistě stal Řekem, nebýti toho, že —
jako nadaný chlapec — byl dán záhy do kláštera sv.
Nauma na jižním břehu ochridského jezera, kde čtením
církevních slovanských knih si uvědomoval své bul-
harství. Ale ke skutečnému probuzení došlo teprve
později, když, jako dospělý mladý muž, z vlastních
úspor a s pomocí cizích podpor mohl odejiti k dalšímu
vzdělání do Janiny, tehdejšího kulturního střediska
epirotských Řeků. Zde se s ním událo totéž, co s Ja-
nem Kollárem v Jeně (bezmála v téže době!): slovan-
ská jména řeck, hor a osad této řecké krajiny mu při-
pomněla bědný stav zanikajícího slovanství a styk
s utečenci a vypovězenci italskými pomohl dozrání
vnitřnímu pochodu, jenž se v jeho duši odehrával.

Dimitrij se vrátil z janinských škol sice jako znamenitý odborník helenista, ale spolu jako přesvědčený příští zápasník pro záchranu potlačovaného bulharství.

Doma — v Makedonii — působil jako řecký učitel na různých místech. Připomíná naše buditele, kteří úředně byli německými vzornými učiteli, ale soukromě národními nadšenými pracovníky. Řečtině učil ve škole, ale po domech, domácnostech a v krámcích bulharštině a vlastivědě, k čemuž si musil při naprostém nedostatku knih připravovati učebnou látku sám. Pod kouzlem jeho zjevu a apoštolské horlivosti tál povlak helenismu makedonských měst a městeček jako jarní sněh.

Zároveň se Dimitrij nyní stal pěstounem a vychovatelem svého miláčka, o dvacet let mladšího bratříčka, nadaného Konstantina, z něhož si vypěstil příštího spolupracovníka, ale také — bohužel — druhá v utrpení a mučednické smrti.

Její příčina byla vskutku tragická. Byla to zášť Řeků, která se vyvrcholila, když se u obou bratří připojilo k uvědomění bulharskému i slovanské.

V tom smyslu se stal pro ně osudným r. 1845, když ruský učenec V. I. Grigorovič šel do Řecka, aby zde zkoumal stopy bývalého slovanského osídlení. Obcházeje Makedonii, seznámil se v Ochridu s Dimitrijem, nad jehož helenskými vědomostmi užasl. Z Dimitrije se stal nyní sebevědomý Slovan. Putoval po Hercegovině, kde se (v Mostaru) rozčiloval nad zpupností řeckého kléru, dále po Bosně a Srbsku. Nabádal mládež, aby šla studovati do Ruska a později tam vypravil svého bratra. Jeho stanovisko bylo stále vyšší a přesvědčení, že v prvé řadě nutno získati chrám a školu, bylo vždy pevnější. Proto pracoval nejvydatněji v Ochridu, v sídle řeckých metropolitů.

Známý u nás srbský spisovatel B. Nušić, jenž navští-

vil r. 1893 Ochrid, napsal potom knihu »Kraj obala ochridského jezera«, v níž praví, že tu našel již jen 12 řeckých domů, 1 chlapeckou a 1 dívčí řeckou obecnou školu, kdežto Bulhaři zde měli 4 chlapecké, 2 dívčí školy a 1 nižší gymnasium. Nušić líčí veliké zásluhy Dimitriovy a obratnost, s jakou dovedl získati esnafy (cechy) a bohaté řekomilské rodiny; uznává jeho snahu po dosažení bulharského duchovenstva a samostatné církve. Dodává, že práce Dimitrijova byla vlastně usnadňována hroznými poměry v řeckém kléru a zejména řáděním biskupa Melentija, o němž lid říkal, že »uvádí v pláč ochridské kameny a resenské příkopy«. Nušić píše: »Národ se hrůz děsil. Melentij nejprv lidi udával vládě a pak bral výkupné, aby je z vězení vyprostil. Vedl skutečný obchod s křesťany. Národ posílal patriarchovi depeši za depeši, ale marně. Sani Turci měli slitování s křesťany a brali je v ochranu.« Ale národ nebyl slyšán, neboť neměl vůdce. Nušić dí: »Tu úlohu převzal Dimitrij a ukázal v ní skutečné umění.« Dodávám: i statečnost.

Nušiće dlužno jen v tom opraviti, že stále píše — snad z nedopatření — po srbsku Miladinovi č místo bulharsky Miladinov; spolu je ho třeba tak doplniti, že Dimitrij nebyl zápasník jen za odřečtění církve, ale — a to v první řadě — slovanský buditel bulharského národa. Právě jako takový zaplatil — i s bratrem Konstantinem — své působení životem; právě proto byl Melentijem udán jako státu nebezpečný živel, jenž udržuje styky s Rusy.

Bylo to počátkem r. 1861, když Melentij, i jinak proslulý prostopášník, provedl svůj nízký čin. Dimitrij dlel u své rodiny ve Struze, když dán rozkaz, aby byl zatčen a odveden přes Ochrid do Cařihradu. Spoutaný loučil se v Ochridu se svými přáteli a žáky a vyslovil přý domněnku, že se již nevrátí.

Konstantin zatím dokončoval své studie na Rusi a, nemaje o ničem potuchy, vracel se z jara domů přes Vídeň, kde se setkal se Štrosmajerem a ukázal mu svoji sbírku písní, připravenou pro tisk. Byla však psána řecky a Štrosmajer ji chtěl vydati bulharským písmem. Konstantin s ním jel tedy do Djakova a tam po tři měsíce přepisoval rukopis. Když jej v létě vytiskl v Záhřebě, odevzdal první výtisk svému příznivci a s druhým spěchal do Bělehradu, aby jej daroval bulharskému politikovi Rakovskému, jenž tu tehdy dlel.

Až sem byla jeho cesta radostná; ale od Rakovského uslyšel, že bratr je uvězněn v Cařihradě. Spěchal tam a žádal, aby ho k Dimitrijovi pustili. Místo toho byl však zatčen sám. S bratrem se nesetkal až — ve vězeňské nemocnici, kam byli přeneseni jako těžce nemocní. To bylo někdy koncem prosince. Tady oba i skonali. Nevíme ani, zdali se ještě poznali, nevíme kterého dne zemřeli, zda koncem měsíce či počátkem ledna, tím méně, kde byli pochováni.

Štrosmajer zvěděl o zatčení v říjnu a hned psal na rakouské ministerstvo zahraničí a na vyslanectví v Cařihradě; také ruský vyslanec zakročil. Ale úkladní vrahové výsledkům jejich úsilí předešli otrávením.

Měli bychom arci dodat: asi. Ale nedopustíme se nespravedlivosti, když tak neučiníme. Skon bratří Miladinovců, nebyl-li přímým dílem fanariotů, k nimž Melentija nutno přičítati, byl aspoň důsledkem a kýmž cílem jejich snah.

Co jsou fanarioté?

Fanar je řecká čtvrť v Cařihradě, kde sídlí patriarcha, a fanariot je řecký typ, jenž se vyvinul po příchodu Turků do Evropy a znamená soubor všech lidských možných špatností. Nutno říci, že se vyvinul z veliké části vinou Turků. Turků bylo nedůstojno,

aby se učili jazykům porobených národů a potřebovali tlumočníků. Za ty jim sloužili Řekové. Vznešený Turkek se nezabýval peněžními záležitostmi, nebral úroků; vybírání a správa mýt, cel, daní, dále monopóly a nájmy staly se řeckou téměř výsadou, takže vlastními hmotnými utlačovateli, vyssavači a tryzniteli křesťanského lidu — ba i nekřesťanského — byli ve skutečnosti Řekové a ne Turci. Protože si sultánové nedovedli představit křesťany než jako jednotnou církev podobně, jako je mohamedánská, ponechávali řeckému patriarchovi veškerá práva nade všemi křesťany své říše. Bylo by dobře, kdyby se již jednou zjistilo, kolik tak zvaného tureckého útisku náleží přičísti na účet Turků a kolik na účet jiných.

Srbský učenec J. Cvijić, vykládaje o tom, že Slované bývali na Balkáně zpravidla a většinou pastevci a sedláci čili lid venkovský, praví, že čaršije, t. j. městská tržiště, byla ovládána Řeky, a dodává k tomu, že teprve Turci uvedli zde v obchod — poctivost.

Když jsem přišel do Strugy, není divu, že jsem se hned prvního dne sháněl po Miladinovic domku. Stružan, jenž mi slíbil, že mi jej ukáže, dodal však: »Ale až večer, až bude tma.«

»Nemáš teď čas?«

»Mám, ale mohl by nás někdo zpozorovat.«

Pohlédnu naň udiveně: »Jak to?«

Pokrčí rameny a povídá:

»Za Turka jsme mohli každoročně oslavovati památku bratří Miladinovců; teď nám to Bělehrad zakazuje.«

Byl jsem zaražen a poražen. »Je to možné? Vždyť je jejich význam a jejich mučednická smrt uctívána celým Slovanstvem! To je patrně nějaké úřední nedorozumění, zaviněné poslední válkou, jež časem

5. *Pasák na Treskavci.*

bude odstraněno, až se napětí mezi Srby a Bulhary zmírní.«

Prorokoval jsem špatně. Čtvrtého dne na to, v pondělí dne 3. srpna o 2. hodině odpolední vypukl právě v tom domě oheň. Vidím podnes, jak jeden z potomků miladinovského rodu vyvádí svoji sličnou manželku, bledou a omdlévající, z hořícího stavení.

Z Ochridu do Bitolje

Mají se jen přejetí dvě sedla, Bukovo a Gjavato, jež oddělují západní ochridskou kotlinu od východní resenské (prespanské) a tuto od bitoljské, ale je to hned nějakých osmdesát kilometrů.

Když jsme si večer objednávali na ráno místo v poštovním autu, optali jsme se pro jistotu ještě jednou, kdy odjíždí, a starý listonoš, z jehož důležitého vzeřízení bylo znáti, že ho vídeňská reparační komise přiřkla odněkud ze Slavonie z dědictví po Rakousku, pohladil si, nerušiv se z práce, mocný knír, nepoměrný k jeho drobné postavě, a dodal úsečně: »V pět!« Potom, zdvihnuv k nám své přísné zraky, dodal hlasem ještě přísnějším: »Přijďte však dříve! Auto n e - č e - k á!« Poslední slovo trhal po slabikách čili pronesl s důrazem.

Tenkrát jsme netušili, jak velkou pravdu řekl ten malý muž. Auto opravdu na nás nečekalo, ale za to jsme čekali na auto my a to půldruhé hodiny. Bylo hned po ránu ve správce; nikoliv bezdůvodně a nikoliv též platně, jak se cestou brzo ukázalo.

Když se novodobá archa, rozpočtená na osm čísel obecenstva nikoliv »širšího«, konečně dostavila, nastal mezi nedočkavými čekateli o uprázdněná místa tako-

vý zápas, že nám to nešlo na rozum. Proč se hnátí (k tomu ve zdejšíh horkém podnebí!) do stísněných poměrů, jež nás uvnitř čekají? Přece nikdo nebude na místě o to dřív, oč dřívě vzeze do vozu?

Ale sotva se za námi zavřela dvířka dusné škatule a vůz se hnul k východu, přešlo mne vtípkování. Spolu jsem nalezl odpověď: při stálých nárazech na četné kameny a řádné i mimořádné rigoly se dlouhý vůz — dle zákonů o páce — v zadní části mnohem více vyhoupl než v přední. Napřed to jen drclo, vzadu však vyhodilo do povětří. Kecli jsme vždy zpět tvrdě, jako bychom neměli pod sebou ani umělých, ani svých vlastních, prozřetelnou přírodou laskavě nám udělených polštářů. Nohy při vzletu ztratily základnu a nemohly dopad vzepřením mírniti. A tento přechodný tvar mezi automobilismem a aviatismem měl nám trvati celých pět hodin! Prvá zastávka nás čekala až někde na Bukovém! Pěkné nadělení!

Za takových okolností není divu, že jsme se zapomněli rozloučiti se stkvělým obrazem, jež Ochrid s jezerem skýtá s východních výšin a jímž jsme se nadchli při výletu do kláštera sv. Petky, přilepeného na horskou stěnu jako vlašfovčí hnízdo. Zato, upalující sevřeným údolím Krivé reky, rozpomenuli jsme se náhle, jaký osud stihl v kapse masité broskve v této mačkanici za bouřlivé jízdy?

S největší opatrností vyprostěný sáček, obsahující už jen skoro marmeládu, přivedl mne do nových rozpaků. Co teď s ním? Vyhodit jej nelze, když jsou okna zabeďněná, aby nás chránila před prachem; a jisti není možno z příčin prostě technických. Kde mám záruku, že si trefím do úst? A když, kdo mi ručí za to, že jazyk nepřijde k úrazu? Vždyť pro drkotání nelze pronésti ani slova!

Nezbylo mi, než držeti poklad bezúčelně v mokré

třesoucí se ruce a čekati, až někde zastavíme. Ostatně na jídlo nebylo pomyšlení. Suchozemská obměna mořské nemoci se pokoušela o nás o všechny, ba u jednoho spolucestujícího se potkala s úplným zdarem; začal se, chtě nechtě, brzo zpovídat ze své snídaně či večeře (což zjišťovati nikomu arci nenapadlo).

Taková byla naše jízda po proslulé starořímské cestě Via Egnatia. Ovšem nebyla stavěna pro nás, nýbrž pro velbloudy a mezky, kterým se tudy jistě pěkně šlapávalo z Drače přes Ochrid a Soluň do Cařihradu a zpět. Pro auta značí velký soubor nedostatků, zaviniřených arci jen ukvapenou předčasností.

Nejedeme více než půl hodiny, když údolím zachvěje třesutá rána jako z pušky. Auto zastavuje a my vystupujeme dychtivě, ba radostně.

Přesně vzato, nejednali jsme tehdy správně. Bylo obecně známo, že se v těch místech událo před nedávnem zcela pravidelné přepadnutí a my se tedy měli spíše polekaně krčiti uvnitř; zatím každý venku, zívaje, pohodlně se protahoval. Ke zprávě řidičově, že praskla pneumatika, kdosi s nevrlostí málo upřímnou podotkl: »To je trochu brzo.«

Průvodčí a šofér se chápou díla a my se rozlézáme líně po vyžehlých travinách podél silnice. Ztrácíme se mezi stádem, které též odpočívá, snad unavené od

únavné pastvy; stojí kravku namáhání, než tady najde něco na zub, když, co je tráva, je vyprahlé, a co není vyprahlé, je kámen. Zde svědčí v parnech jen ohromným diviznám; jsou rozvětvené jako starozákonní svícny a na planoucím slunci svítí jako rozžehnuté.

Nešťítíme se krádeže duševního majetku a nápodobíme pohodlné pózy čtvernožců, společně s nimi přihlížejíce, jak se rozčilený šofér vrhl pod vůz a tam, naznak leže, nasazoval hever, aby mohl vyvleknouti kolo. V hlubokém prachu se tam vrtí jako v peřinách a představuje žízňivé mládě, chápající se matčina vemená. Kravky také s porozuměním jeho počínání sledují a jen se asi diví, že, když konečně vylezl, není osvěžen a posílněn, ale naopak, chudinka velmi sedřený a za tu krátkou dobu všecek — až po ten vlas a vous — zešedivělý.

Se stráně sestoupil pastýř, zatknul hůl jedním koncem do země a druhým do zad a půl hodiny mlčky pozoroval správkou. Dočkal se za svou pozornost odměny. »Na! Udělej si z toho opánky!« řekl na konec řidič, hodiv mu kus zkaženého kaučukového pláště.

Počali jsme vycpávat auto a kdosi s tichým povzdechem podotýká: »Včera jim praskla pneumatika dvakrát.« Nikdo na to ani necekl. Nebyloť v naší moci, abychom rozhodovali, má-li se cesta odbýti na ráz či v pokračování a, po pravdě boží bylo by těžko rozhodovati, čemu dáti přednost?

Vůz ocitl se za krátko na serpentinách a uvolňoval jízdu za bolestného úpěnlivého vytí, které stoupalo úměrně s cestou až dospělo vrcholu na hřebeni u Bukova.

Tady jsme zastavili. Tentokráte nikoliv z příčin vlastních. Žandarm žádá o pasy. Je to poblíž trojí hranice: jihoslávské, albánské a řecké. Muž zákona a po-

řádku se kochá pohledem na naše tváře a srovnává je kriticky s podobenkami, zatím co my se nedovedeme nabažiti podívané ještě krásnější: ohromná prespanská kotlina, k níž se silnice pod našima nohama vine jako šněrování na botce, se táhne do mlhavé dáli, kde rozeznáváme střed panoramatu, město Resen. Rozkošná zastávka!

Nebývá pro každého takovou. Náš bitoljský přítel zde zažil před krátkem dojem velmi odchylné. Jel do Ochridu a zapomněl osudnou náhodou vzít si potřebnou legitimaci. Nic nepomohlo, že byl osobností známou. Četníci mu nabízeli s obtížnou naléhavostí pohostinství, k čemuž se přítel tvářil velmi upejpavě. Na domluvu šoférovu konečně telefonovali do Ochridu, kde byl hned u vozu úředně vítán jako vznešené inkognito a způsobem skoro slavnostním veden přímo na načalstvo. Podobně jeden z našich neprozřetelných krajanů se tam stal hostem jihoslávského státu a, aby jim nevynesl spaní, poseděl si tam tři dny.

Tentokráte nikdo z nás nebyl zastřen mlhou neznáma, z níž se rodí dojem vznešenosti, a tak jsme byli propuštěni v brzku s posuňkem chladného nevšímání.

Zarovnali jsme se do vozu jako kostky v mosaice a nechali se snášeti do prohlubně, počítajíce, kdy asi dorazíme do Bitolje. Družilať se k naší zpozděnosti i hříšná zpozdilost, že jsme nepočítali již s žádnou nehodou.

Ale za Resnem ozvala se opět rána s důsledky v zásadě již známými a jen v jednotlivostech odchylnými. Teď nešlo o výměnu duše, protože nebylo již žádné zásobní, ale o její pracnou správkou, pročež se průvodčí se šoférem na silnici hned zařídili jako při polní kuchyni. Dále místo pasáka se dostavil žandarm, který se domníval, že to byla rána z pušky. Sklamán od-

cházeje, soucitně nám řekl: »Do Bitolje máte ještě 27 km.«

»Dojedeme-li tam vůbec!« poznamenává anonym, zoufale pohlížející na průvodčího i šoféra, kteří z počátku vypadali jako kuchaři, teď už jako dudáci.

Sám řidič, když bylo vše hotovo, považoval za nutné, aby nás trochu uchlácholil. Dušoval se, že teď už dojedeme šťastně; kolo prý je dvojité, má dvě duše vedle sebe a druhá duše je stále dobrá.

Auto se hnulo, zanechavši na silnici spoustu odřezků jako potulný příštipkář.

Přejeli jsme vskutku bez nehody hřbet Gjavato na úpatí 2400 m vysokého Peristeru a dostihli šťastně miliónářské osady Kožan, jejíž synové po světě vydělávají pilně pro svou rodinu chléb, a dopřeje-li jim osud, i kapitál, s nímž pak doma zvelebují své rodiště. S oživenou nadějí spěli jsme k Bitolji. Náladu povznesl mladý Turčín, jenž, promluviv v Kožanech se svojí mateří (již nekrytou) nabízel nám v rozjaření ovoce, které byl od matky dostal, načež se s plnou vášní dal do zpěvu. Přišlať mu meraklija — nálada. Náhle píseň Turčínova byla přefata. Opět rána! Auto však nezastavuje, nýbrž průvodčí jen žádá, abychom se všichni sesedli na levo. Protože v Kožanech se půl vozu vyprázdnilo, mohli jsme žádosti vyhověti. Zbývalo ještě 15 km. Dojedeme-li přece dnes svého cíle? ptám se v duchu sebe sama.

D o š l i jsme.

Skoro před samou Bitoljí praskla i druhá duše, auto se naklonilo a zarazilo. Průvodčí zkroušeně prosil, abychom si pro zavazadla poslali na poštu a sami abychom docapali pěšky.

Bylo zrovna poledne, když jsme se kymáceli vedle chromého auta žhavými ulicemi bitoljskými.

*

Prespanské jezero

Málem bychom ho ani nebyli viděli. Jednak poštovní auto ve městě Resnu (středu prespanské kotliny) jen vyměňuje poštu, jednak okna zabedněného vozu byla zanesena hustou, neprůzračnou vrstvou prachu.

Na štěstí hned za Resnem, dříve než nám jezero mohlo zmizeti z obzoru, praskla pneumatika a zatím, co šofér s průvodčím ohřívají na silnici lep a krájeli kaučuk, jako by si chtěli připravit porci guláše, co zkoumali, spravovali a nadouvali všelijaké své staré pokažené »duše«, my jsme mohli, pohodlně na svahu rozloženi, oddati se dojmu majestátního obrazu a dějinným vzpomínkám, vděčni nehodě, kterou ostatní cestující nedosytně proklínali.

Veliké minulosti však neodpovídá chudá přítomnost slovanského koutku. Téměř vše, co bylo dílo rukou lidských slavné doby, zmizelo a zbyla jen nezničitelná kulisa velkolepé přírody, důstojná grandiosní epochy, jež před devíti stoletími zachvátila celý Balkán a proslavila jméno nešťastného, velikého bulharského cara Samuela.

Pohlížíme na jezero se severu. Kotlina se s ním spojuje prostrannou zelenou nížinou, z níž roztomile vynikají četné osady skupinami košatých stromů, minarety bílými a šviháckými topoly. Asi dvě hodiny odtud blyští se hladina 15 km široká a 20 km dlouhá, sevřená koldokola vysokými horami: na západě hřbetem Galičice jakožto hrází sousedního jezera ochridského, na východě skupinou skoro půltřetího tisíce metrů vysokého Peristeru, na jehož odnoži si hovíme.

Jezero je as v polovině přefato hranicí řeckou, za níž teprve je vlastní dějinné těžiště. Tam se však ztrácí dnes vše v mlze stejně atmosférické jako dějinné.

V modravém závoji tají se několik malých ostrovů: Grad, Mali Grad a Ail, kde zříceniny jsou jedinými věcnými doklady dějepisných údajů. Má se za to, že na Ailu byla Samuelova prestolnice, město Prespa, nedobytné útočiště carovo. Dnes tam vládne mrtvá poušť. Druhá jeho dvě sídla, městečko Voden v Řecku a sousední Ochrid, udržela se jako pouhé stíny po naše doby.

Ve vývoji balkánského Slovanstva značí jméno Samuelovo jednu z nejstkvělejších etap. Šly za sebou vždy po stu letech. Kol roku 800 otřásl branami Cařihradu tvůrce bulharského státu Krum, za sto let po něm Symeon se prohlásil za cara Bulharů i Řeků a kol 1000 r. Samuel sjednotil Balkán na sever až po Sávu, na východ po Srědec a Přeslav, na jih a západ až k mořím, s patriarchátem o 30 biskupstvích.

Představme si tehdejší stav balkánského poloostrova.

Dle řeckých pojmů patřil poloostrov až po Turka vždy jen Řekům. Dávající v politice vždy přednost chytrosti před moudrostí, Byzantinci rádi dělali z nouze ctnost. Byli-li poraženi, ponechávali území nepříteli jako »dobrovolný dar« a ve vítězi domnívali se mít třeba jen zdánlivého, vasala, i když mu — jako s počátku Bulharům — musili platiti poplatek (jejž pokládali jen za výkup míru). »Vasalský« poměr závisel pak ovšem vždy od toho, jak se Řekům dařilo (nebo nedařilo) jinde.

Chytráctví toto, nebylo jim na prospěch. Tím způsobem stanovili Bulharům i Srbům dějinnou úlohu: aby se snažili všemi prostředky Byzantince přemoci, zdolati.

Že první, kteří o to činili pokusy, byli Bulhaři, se vysvětluje řadou okolností, z nichž blízkost Cařihradu nebyla jediná ani rozhodující.

6. Skopské Černohorky.

Když císař Heraklius v VII. století postoupil Slovanům na Balkáně území, nečinil to z nějaké lásky, ale že chtěl mítí nárazníkové státy, které by odrážely útoky kočovných národů. Slované se sice již dříve dávali najímati do vojsk (byzantských i útočících na Byzancii), ale velkých válečníků neměli ani vítězných armád. J. Cvijič praví, že neměli sklonu ke stavbě měst a že byli národ pastýřů a zemědělců. Tedy u nich nepřevládal pud státotvorný, ale za to cit plemenný, jenž v hornatých severozápadních končinách dinarských (srbských), byl útvarem půdy podporován. Zde není rozlehlých rovin, které by je byly jednotily ve veliký celek, ale zato hřebeny a rokle, jež pomáhaly je udržovati v rozdrobenosti. Zápas o půdu a pastviště, udržovaný místy málem po naši dobu, převládal a teprv koncem tisíciletí se počala objevovati srbská státnická a válečnická jména, jako Česlav nebo Jovan Vladimír a vědomými cíli jednotícími.

Jináče bylo u Bulharů. Původní slovanské plémě, obsadivší úrodnou dolní přídunajskou Moesii a rozlehlé nížiny v Thrakii a v Makedonii, zaujalo kraje, které jsou přefaty vlastně jen dvěma horskými pásy, Balkánem a Rhodopami. Jinak bylo dosti územních podmínek pro slučování osmiplemenného národa. Když pak cizí, ale nečetný válečný kmen tatarských Bulharů, podmaniv si je, s nimi nepozorovaně splynul, byl tu celek, oživený živlem státotvorným a válečnickým a podporovaný ve své podnikavosti přírodou. Poměrně snadno rozšířili svoji moc po Thrakii i Makedonii, ale když šlo o dobývání hornatého koutu severozápadního, o ovládnutí dinarských Srbů, pokusy se méně dařily a neměly trvalých výsledků. Zato vidíme již v IX. století Michala Borise, otce Symeona Velikého, pánem Ochridu, kamž posílá sv. Klimenta se sv. Naumem, vyhnané od nás, jako náboženské učitele.

Když koncem X. století říše Symeonova vinou nástupců počala upadati, dovedli Řekové vrátiti pod svou moc jen východní polovici; v západní části zůstal kvásek v osobě historicky tajemného vojvody Nikoly, hlavy kmene Brsjaků, kteří podnes si zachovali toto jméno a jejichž jižním územím právě jsme projeli. Sídliť v severním sousedství Prespanského jezera. Nikola i čtyři jeho synové po celou dobu, co říše kle-sala, zdvihali se k odporu, a v okamžiku, kdy bylo nejhůře, vystoupil nejmladší, Samuel, a obnovil jako by zázrakem slovanskou veleříši. Její jádrem byla Makedonie, ale sahala od Řecka k Sávě, od Jadranu k Sofii. Jestli kdy se mohla státi Makedonie opět pojmem i politickým, bylo to teď. Byla to chvíle, způsobila vytvořiti jednotné Jihoslovanstvo.

Nestalo se tak. Ještě za Samuela utřžila jeho říše těžkou ránu od řeckého cara Vasilia II., zv. Bulharobijce r. 1014 a r. 1018 (za jeho třetího nástupce) propadla.

K zániku pojí se příběh mile počínající, bolestně končící. Byl básníky častěji spracován.

V tehdejší Zetě (pozdější Černé Hoře) žil srbský panovník Jovan Vladimír, který při výbojnosti Samue-lově stál pochopitelně při řecké straně. Když se roku 989 utkali v boji, byl Samuelem poražen, zajat a uvězněn v Prespě, ostrovní prestolnici na jezeře Prespanském.

Dle tehdejších zvyků carova dcera Kosara měla otcovo dovolení, aby směla navštěvovati se služkami vězně. Dávala je mýti, sytiti a napájeti. Poznavši Jovana Vladimíra, zamilovala se a vyprosila si ho za muže. Car dal manželům oblast Drače, kde vládli jako praví dobrodinci lidu. Jejich památka se ctí v Albánii podnes a Vladimír prohlášen za svatého.

Tuto čest si arci musil draze zasloužiti.

Po jednoročním panování Samuelova syna Radomíra chopil se vlády záludný Vladislav a ten se rozhodl, že se Vladimíra zbaví. Pozval ho k sobě.

Za tehdejších dob bývaly pozvánky věci povážlivou. Ve starých zpěvech, opěvujících hrdiny, nevidíme reky plakati jindy, nežli když osud vůči nim užije úsměvné masky, předstíraného pohostinství. Stírajíce slzy, radí se ženami, co dělat?

Proto Vladislav jednal opatrně. Nejdříve předstíral, že by rád viděl kněžnu, svoji sestřenku; pozvání svěřil biskupu (dle jiných pověstí: třem) a poslal Vladimírovi darem zlatý kříž. Ale ten řekl: »Kristus zemřel na dřevěném kříži.« Biskup tedy přišel po druhé a přinesl kříž dřevěný. Vladimír konečně poslechl. Vydal se s manželkou do Prespy a tam šel nejprve do kostela, aby se oddal modlitbám. Ale osudu neušel. Pochopové obklíčili chrám a u dveřích stihla ho smrt stejně jako našeho sv. Václava. Pochován byl v Prespě. Později manželka ho dala převézt domů. Sama vstoupila do kláštera, konajíc, jako po celý život, dobré skutky.

Vladislav přežil svůj čin jen o čtyři léta. Byl zabit při obléhání Drače v boji s Řeky. Vasilij II. spálil Samuelovy paláce v Ochridu a zbylou panovnickou rodinu odvezl zajatou do Cařihradu.

Po době Samuelově v kraji nezůstalo mnoho památek. Dějepisně nejcennější byla objevena koncem minulého století komisí archeologickou cařihradského ruského ústavu. Jeho členové, Th. J. Uspenskij a P. N. Miljukov, našli ve vsi Germanu na zřícenině náhrobku nápis, který praví, že památník byl postaven Samuelem otci Nikolovi, matce Ripsimii a bratru Davidovi. Nápis je nejstarší památkou zdejšího slovan-
ského jazyka. — — — — —

Byli bychom vydrželi, zapředeni v pavučinu dáv-
ných zjevů a vidin, dále pozíratí do mlh jezera, osvo-

bozujících obraznost, kdyby frknutí auta a volání: »Nasedat!« nebylo nás ze všeho vytrhlo.

Obrátíme se k severu a obraz dnešního Resna hlásí se o své. Připomíná zase svoje děje. Jsou z doby nejnovější. Je to předně založení Vnitřní makedonské revoluční organisace r. 1893, jejíž dílem bylo velkolepé makedonské povstání v den sv. Ilji r. 1904, a za druhé vznik mladoturecké revoluce, kdy (6. června r. 1908) zdejší rodák Niazzi bej utvořil trupu z pěších vojáků a zdejších Turků, odešel do hor a dal tak podnět k mladoturecké revoluci, k odboji proti sultánu Abdulu Hamidovi. Vytáhl tak stavidlo dějin, jejichž proud se postupně rozléval, až se sám posléze zalil krvavou povodní světové vojny.

Vecpáni do dusného rozpáleného pouzdra, zapomněli jsme v krátce otřesů minulých pro otřesy přítomné.

II. Z DOMOVINY KRÁLEVICE MARKA

Prilep, rodiště Králevice Marka

Těmi slovy se rozumí trojí: předně Markovo Kale, rozsáhlá hradní zřícenina na čedičovém dvojzubí, jímž se zakončuje jižně skupina Babuny na počátku pelagonské roviny; pak původní Prilep, přilepený pod zříceninou ve skále, zvaný dnes Markov Grad nebo Markova Varoš; a konečně nynější Prilep, město o 20.000 obyvatelích, založené od Turků půl hodiny níže v rovině. (Turci odjakživa neradi zbytečně do kopce).

Blížil jsem se sem rozechvěn duševně i tělesně.

Tělesně: zásluhou úzkokolejně trati Bitolj-Gradsko, vybudované za světové vojny v šesti měsících tak dobře, že při vši své prozatímnosti slouží podnes obstojně bez důkladnějších oprav; a zase tak špatně, že se vláček filigránek na ní vrtí a třepotá jako dětská hračka. »Pojedete s tím samovarem?« ptali se mě před cestou známí v Bitolji. »Vždyť se to každou chvílí zvrhne!« (Čehož — jak druzí ubezpečovali — netřeba se děsiti, protože v takových případech vozidlo při své pomalosti cestovatele obezřele vyklopí, pokud sami nevyskáčou.) Zato však »furunica« (plotýnka, kamínka) připravuje v nás náladu, připomínajíc samého Marka v mládí, kdy spojoval půvab dobráckého děcka s takovou silou, že mu ji bůh musil závčas polovici ubrati, »aby neprovedl něco se světem«. Tak i lokomotivka, vzezření mláděte, přivábí v každé stanici zvířata všeho druhu (v jedné jsem napočítal 8 čuňat, 5 kachňat, 1 jehně a 4 slepice), z nichž nejtrou-

Prilep a Markova kovářna

falejší vlezou nebo vletí do vozu, vědouce ze zkušeností, že tu po hodech zdomácnělých cestovatelů najdou vždy hojného zobání; ale běda, jakmile se vláček hne! Jako Marko hravě vládl balvanem, když se byl napil ze zázračného prsu víly, tak nepatrný stroj, opatřiv se zásobou vody, trhne vláčkem tak mocně, že se uvnitř vše zapotácí. Slepice padají z vozů jako zralá kadtata, ostatní zvěř se rozutíkává splašeně do čtyř stran světa a my se při další jízdě kloktáme ve vozech jako fazole v hrsti rozjíveného klučiny. Nejsme naposled předmětem humorné nálady, na niž si Marko často potrpěl a která tu, v jeho rodném kraji, nalézá ozvěny?

Duševně: vinou některých obav. Nebál jsem se snad, že reka někde potkám, neboť nevěřím pověstem, že dosud žije, a kdyby, pak by to mohla býti jen švanda, až bych mu ukázal písničky, které jsem kdy o něm byl zapsal, nebo až bych ho dokonce požádal, aby mi seděl k malování. (Dovedl jsem si představit, jak by se k tomu asi tvářil, neboť písně nám líčí, jak vypadal, když stál vůči nepochopitelné lidské hlouposti: mrke brke nisko obesio, mrki brci pali do ramena — tmavé vousy nízko svésil, tmavé vousy spadly po ramena.)

Já se lekal jiného: nezklame-li mne Prilep? Osud rád připraví rozčarování. Balkán byl vždy ošemetný a jako Saturn požíral rád vlastní děti. Ze starých měst — kterých ostatně nebylo nikdy mnoho — zbylo málo.

Každý národ, který sem přišel — Slovany nevyjímajíc — rád ničil, nač přišel; co potom zbylo, dorazili a doráží křížáci středověcí i novověcí. Příval dějin zde pracoval a dosud pracuje jako hloupý silniční válec. V slepém zaujetí vůči dobám tureckým ničí se tu napořád jejich sledy se vším všudy, i s krásami, jež byly vytvořily.

Měli jsme tam ještě dost daleko, když se moje obavy počaly rozplývati.

Pelagonská nížina (jednotná zelená plocha kukuřičná mezi velkorysími vápencovými svahy) byla v dáli uzavřena přehradou čedičové vyvěřeliny, která se zatínala do zašedlého blankytu jako zrasovaná, zulámaná ocelová pila. Nepravidelné zuby podobaly se šiku zřícenin. Po chvíli se počal ve výši bělati bod: klášter Treskavec; později se rozeznával hrad se vsí; posléze když nížina uzavřena obrovským amfiteatrem, po němž se trať záklikami vine dále ke Gradsku, uzhřeli jsme dole na zeleném koberci úsměvný obraz zahradiho města, tvořícího rozkošný protiklad ponurému gigantického skalistého okolí. Několik nalomených nebo přeražených minaretů s věžemi (hodinovou a kostelní) trčely z temně zelené hladiny hustého stromoví, v němž se napolo kryly ploskostřeché domy známého půvabného řeckého rázu (se širokými stinnými okapy, četnými velikými okny a prostornými pavlačemi).

Město jako libosad — jak to Turci rádi mívají. Rozhlížíme se po ohromné pánvi, k jihozápadu otevřené. Rozervané skály kolkolem v parném slunci a při ostrých stínech vypadají místy jako italská horská města. Na některé kamenné skupiny se hloupě ptáme (ovšem marně), považujíc je za hrady, jichž na mapě nenacházíme.

Hrad je zde jen jeden, nade městem, jako poslední bašta divoké horské skupiny dále k severu se táh-

noucí, Zlatovrchem vyvrcholené a různými pitvornými hlavicemi (pokřtěnými na »baby«, »žaby« a pod.) vyzdobené. To je hrad Králevice Marka.

Spokojeně oddychujeme. Ano — zde se mohl bez starosti narodit veliký hrdina, jehož jméno a skutky plní po púltisíciletí mysl a srdce všeho jihoslovanského lidu. To je půda pro jeho orání (nechtělo se mu do měkkého). Zde, podle písní, pomáhal otci mýtití lesy, a když tatík (král Vlkašín) při poledním odpočinku odešel domů se džbánem pro vodu, synek zatím všecko sám vyrubal. Souhlasíme, že hrad, kde se derou po hrotitých skalách nahoru a dolů mohutné zubaté zdi jako pohádkovité ještěři, byl přiměřeným cílem pro víly, když za Markem za tmavých nocí přijížděly na jelenech, bičující plachá zvířata jedovatými hady. Z modravých stínů se vynořuje postava úkladného krále Vlkašína, o němž lid praví, že svěřeného Dušanova syna, Uroše, utratil. Zjevuje se slavný car Samuel, jenž zde zakončil velkolepou dráhu svého žití r. 1014, když po své porážce spatřil 15.000 vracejících se oslepených zajatců, při čemž mu puklo srdce. A jaké as byly dřívější dějiny tohoto místa? Nic se neví. A přece byl tento bod zřejmě důležitý od chvíle, kdy nešťastné člověčenstvo vynalezlo smrtící zbraň jako prokletý důkaz, že není v našich duších dosti dobré vůle a v naší řeči dosti jasnosti, abychom se mohli na tomto prostranném světě dohodnouti po dobrém.

Čiperné cikáně chápe se sporých vaků. Capeme poslušně za ním a zahradní město se nám jeví rubem místo lícem. Svůj půvab, ukrytý za zdmi, má jen pro svého člověka, pro domácí. Cesty zato jsou kryty hlubokými vrstvami prachu, v jehož oblacích se ztrácíme. Hostinská nás, bědující, těší (spolu i sebe): »Což teprve ve Skopljí!« Ale po chvíli jsme poznali, že se zde i na nás, bludné poutníky, s čímsi pamatovalo.

7. Skopšti Černohorci.

Hustým ostnitým drátem, jehož se tu všude po polích i horách válí spousty spolu se šrapnely a jinými zbytky po světové vojně, byla na menším prostranství prostředí města ohraničena do tří cípů plocha, jejíž trávníček, jako sláma vybledlý, povzbuzoval k přemýšlení, proč člověk na slunci naopak zčerná? Branka, visacím zámečkem opatřená, překázela, abychom zjistili, není-li to snad zákop, chráněný jako památka po válečné vichřici. Ale mohutná tabule, na vysokých bidlech přibitá, hlásala, že to je »Wilsonův park«. Kolem nápisu vymalovány květiny, které dole scházely. Teď jsme rozuměli i zámečku u branky: ochrana před slunečním zážehem, jež by si v »parku« prostoduchý cizinec mohl utřít.

Pro domácí to neplatí. Mají doma přírodního požitku přehoušf, jak vidíme všady pootevřenými vraty, do nichž, kde můžeme, drže a mlsně pozíráme. Avlije (dvorky) proměněny v zahradní pohádky. Trendafily (růže), bazalky, bethunie, gloxynie, oleandry, slunečnice, strmé divizny, slezy, šavlovité gladioly, popínavé boby, svlačce, klematisy — to vše se křížilo a splétalo nejrozkošnějšími způsoby s révovím a větvoším stromů a tvořilo čarovné libosady, s nimiž domy splývaly svými pavlačemi, přístěnky, loubími a hlavně čardaky, to jest světnicemi beze stěn (zevních), kde se žije současně doma i venku, kde se spí, pracuje, hoduje, baví, návštěvy přijímají. Všude vidíme krásně komponované skupiny obyvatel, žíhaných zelenými světlými a žhavými stíny, při čemž největšího dojmu dosahují stkvělé hlavice koudele na přeslicích, plajících jako pochodně. Vše je mihotavý kaleidoskop.

Odkud ta svěžest zde a naopak Sahara v »parku« amerického myslitele?

»Park« je dílem nové doby, ono je plodem doby staré, turecké, kdy kult vody byl životním kredem

každého. Všude kol stavení, díky čiperným potůčkům Prilepce a Dabnišce, jež se v Prilepu spojují a město člení na tři díly, proudí bohaté prameny ve stružkách jako v dlážděných žlabech, z nichž vedou odbočky do každého stavení.

I na tržišti je dostatek vody. Proto je zdejší »čaršije« tak rozkošná; nejčistší na celém Balkáně. Vše se blyští. Růžňobarvé plody přírody se stkvějí jako by byly ze strakatého skla. Rudé a karmínové papriky, fialové patlidžány, kapusty a řepy, oranžové mrkve, rumělková rajská jablka zdají se býti vyleštěny od cikánských čistačů (cidičů bot), kteří s takovou virtuositou a péčí dovedou různobarevnými krémy, vosky, pastami, jelení kůží, sukmem a sametem dodati naší obuvi nevidaného lesku.

Přimysleme si k tomu krámky s měděnými kotly, mangalami (ohništi na dřevěné uhlí) a s mosaznými mlýnky, dále stříbrníky, vyšívající terzije (krejčí), o-pánkáře, sedláře, to vše pak podle odborů urovnané a seřaděné, aby (s našeho stanoviska) nebyl dojem tříštěn, nýbrž zesilován, a pochopíme jásot, s jakým kluci všady pobíhají, spokojenost, s jakou dučandžija (kupec) tkví ve své zajímavé kleci, libost, s jakou na všem očima lpí zvědavý vesničan, procházející s rodinou a koněm a přispívající svým krojem k bohatosti obrazu hemžících se Turků, Arnautů, Cincarů, Cikánů. Vše je slavnost bez konce a hulákání a řev jsou jejími omamnými fanfárami.

I my žasneme v podivuhodném městě. Nevycházíme z zátraků. Převrácený srbský nápis na trafice: 20. 11. 1914. Prodava Prodava svdčí o překvapující (u nás nezvyklé) čtenářské způsobilosti. Na poště netřeba pošupovati okénka, protože si sáhneme rozbitou tabulkou zcela pohodlně pro poštovní známky, aniž bychom se pořezali. Na okresním úřadě mne, jako písnič-

káře, důtklivě upozorňují na sbírku slavného Vuka Karadžiće, psanou »v našem krásném státním jazyce« a vyšlou — před sto lety. K večeru posléze mizíme v šeré starobylé mramorové kobce se sloupy a klenbami jako byzantský chrám, kde, polévající zpoceně tělo, užíváme turecké lázně a stravujeme bohaté dojmy zajímavého dne, těšíce se na příští.

Markov Grad

*Marko sedí v dukátovém gradu.
Jeho brány krásny převelice;
zdobené jsou, pěkně vybílené,
všecky střechy z čistého olova,
okénka se jak zrcadla blyští,
z daleka již, synku, míhají se!
Všecky dveře z pevného železa
pobity jsou žlutými dukáty...*

Dnes největší zřícenina balkánských tvrzí o nejsilnějších zdích, tvoří se svými čtyřmi čtyřbokými věžemi ohlodanou korunu šedomodrého čedičového dvojzubce. Omračuje dosud veličenstvím a strnulou někdejší hromovládou, ale neoslňuje nádherou, která je uchována už jen v národní bulharské písni. Turecký dějepisec a cestopisec Evlija Čelebi nenašel jí již r. 1670. Bylo tu jen v ambarech (špýcharech) hojného zrní, hlavně prosa (čehož sledy jsou zde i nyní) a ve třech zachovalých budovách bděl tehdy dozorce, jenž zabraňoval řádění selské motyky, když nedovedl čeliti zkáze živelné, již předcházely pohromy válečné.

Všemu tomu vyvzdorovaly do dnes kromě hradeb jen ještě: dům již z dále viditelný, zvaný razboj (tkal-

Costa z Prilepu
na hrád Kv. Markova.
S. Kubla

covský stav), kde ženské tkávaly; rozbitý kostel krále Vlkašina s freskami andělů; kus kaple; do stěn vyškrabané rytířské postavy; nečitelné nápisy; kusy sloupů a hlavic. Vše zde bylo tak ohromné, že dvojdílné rozložení pevnosti připustilo i velkou volnou prostorou, zvanou podnes čaršije (tržiště). Vše bylo gigantické, jako je sama představa o Králevici Markovi, o němž dosud zapsané písně tvoří knihovnu.

Nedivíme se moři bájí a pověstí, jichž tvůrcové neměli pro hrdinu nikdy dosti silných nadsázek a superlativů. Nedivíme se jejich fantasmii v tomto kamenném moři a vlnobití skal, jež se s ostrohů valí zejména na západním svahu a které se zastavují teprv u podhradí, kdysi slavného města Prilepu, nyní pouhé vesnice, zvané Markův Grad nebo Markova Vároš. My se jen divíme, že o osobě rekově, o němž píseň má vědomostí skoro nekonečných, dějiny naopak nevědí skoro ničeho. Tento protiklad na nás, ocitnuvši se v heroickém okolí, doléhá nejvíce. Stojíme v bodu, jehož umís-

tění, výška a zevní úprava vytvořily přirozený vladácký stolec, odkud lze přehlédnouti a v moci udržovati širokou rovinu pelagonskou i s jejím okolním majestátním horstvem. Zde jistě od pravěku sídlila branná moc. Nedovedeme se ubrániti domněnce, že zdejší zbylé zříceniny nejsou památkem bájeslovného hrdiny, ale že naopak on, t. j. jeho vysněná postava, je památkem tohoto místa, jež bylo odedávna nejen přirozeným válečnickým opěrným bodem a východištěm, ale které zároveň bylo od přírody ke své úloze tak vypraveno, aby lidskou obraznost vydražďovalo. Zde jsme hotovi věřit všemu, co národ po staletí ukládal do svých veršů, jež, jdouce od úst k ústům, vzněcovaly duše posluchačů a dávaly podnět k další tvorbě. Matnost dějinně bezvýznamné a neurčité postavy »kralje Marka« jen podporovala vznik a vývoj báji.

Víska, někdejší Prilep, nebývala pouhým skalním přílepkem, ale městem, o němž se, jako o Ochridu, vyprávělo, že měl kostelů, co dní (t. j. svatých) do roka. Také klopýtáme o jejich přehojné zbytky. Devět vzácných staveb, třeba napůl zbořených, jest umělecké museum, představující přechod řecko-bulharské architektury z dob Asěňů (či starších) k stavitelskému období srbsko-makedonskému. Bezkopulné basiliky přecházejí v kopulné a snaží se dospěti ke křížovému půdorysu byzantskému. Tenká řecká cihla, s níž si zedníci pohrávali jako vyšivačka s nití a z nichž tvořili něžné pásové a jiné ozdoby jakoby utkané, pojí se s pozdějším živlem kamenným. Vrstvy kvádrů se ušlechtilé střídají s dvojnásobnými pásy cihelnými a široké linie mramorové malty jsou nejen nevyrovnatelným pojivem, ale i ozdobným živlem. Kostel sv. Nikoly se svým překrásným průčelím je asi nejstarší. U sv. Petra nás okouzluje cihlová krásná apsida. Srb-

hrad Mr. Marica
1925 H. W. A.

skému období jistě již patří monumentální polozbořený sv. Anastasius, vrstvený z kamene i z cihel; sv. Dimitrij vyniká nade všechny zase svojí zachovalostí a lehce se vznášející kopulí.

Místní srbský pan učitel nás všude vodí a zakončuje prvou obchůzku ve stinném krámku, kde dychtivě hasíme žízeň sodovkou. Čipera je světa zběhlý. Byl též v Americe a seznamuje nás se sousedem, který odtamtud též nedávno přijel. (Vydělává za mořem, jako tak mnohý zdejší člověk, a vrací se občas s úsporami, aby jich upotřebil k blahu rodiny a ke zvelebení rodného domku.)

Soused se má k nám mile, neboť poznal Čechy v Americe a zamiloval si je. Vypravuje, jakou měl radost, když se s nimi v cizině mohl sčestiti.

Zavdalo to k hovoru o českém národu, neboť i pan učitel měl nás rád. Zajímal se o Slovanstvo vůbec. Dospěl i k určitému názoru o naší společné budoucnosti. »Vy Češi jste ze Slovanů nejvzdělanější, my jsme nejbojovnější. Spojíme-li se, povedeme celé Slovanstvo.«

Poděkoval jsem mu za poklonu, ale upozornil ho, že prvou choulostivou stránkou jeho teorie je — samovolné rozhodování o jakémkoliv prvenství svého vlastního národa. Pak jsem poznamenal, že třeba činiti rozdíl mezi státem a národem, což jsou pojmy různé. Vojsko je ústrojím státním a národu může býti ku prospěchu jen tenkrát, je-li akce podložena kulturou. Třebas mnohé dnešní zjevy klamaly, lidstvo přece jen přenáší těžiště svých zápasů (a nikoliv b o j ů) na pole kulturní. Český národ je o tom přesvědčen, je v tom svorný. Nám není militarism cílem, nýbrž jen nezbytnou pomůckou sebezachování. Vychován za Rakouska v duchu antimilitaristickém, ukázal za světové vojny, čeho je schopen zbraní, ukáže-li se toho potřeba. Pokalil jsem dokonce panu učiteli radost, řka: »Třebas výkony srbské armády za světové vojny jsou všeobecně uznávány, já si nemohu pomoci a stavím to, co vykonal náš zahraniční i vnitřní odboj, výše. U vás byl vždy vojenský duch a vy jste měli svoji armádu již po celé století — u nás však válečného ducha nikdy nebylo a naše armáda musila být na rychlo na nejrůznějších stranách zeměkoule budována. Přes to konala divy stejně na Sibiři jako ve Francii nebo v Itálii.« Také jsem připomněl, že snad, mluví-li se již o celém Slovanstvu, nemůže se při celkovém účtování opomenouti jeho největší člen, ruský národ. Ten dnes tvoří největší záhadu zemského globu, ohromný otazník, jehož záchvěvy sleduje celý svět s utajeným dechem...

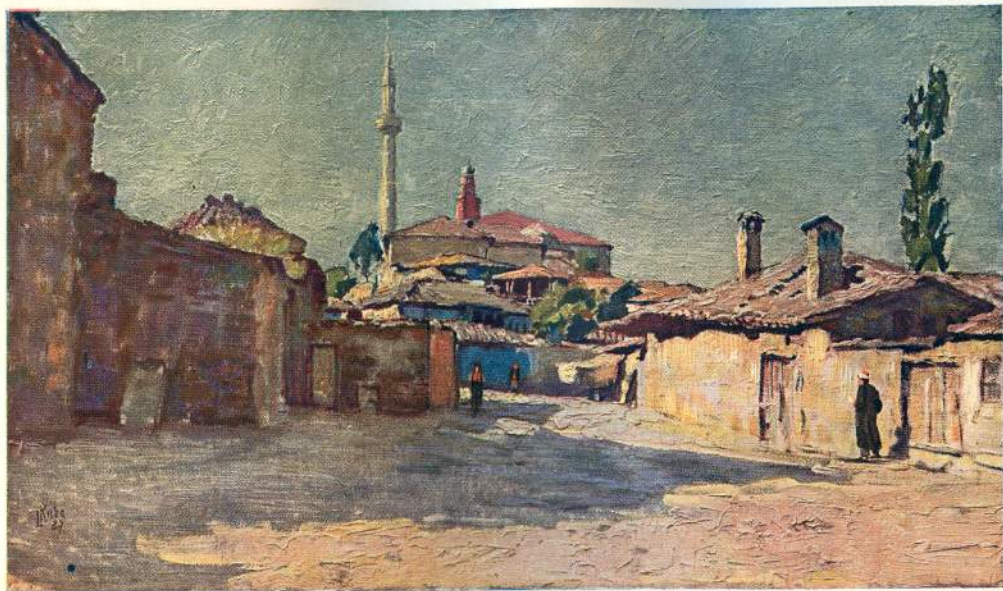
Trochu překvapen a zaražen, pan učitel vzdychl: »Arci — Rusko! Doma však nechce o nás vědět, v cizině tone ve zmatcích a bídě.«

Jako by se chtěl omlouvat, dodal: »Co je jich jen u nás! Nevíme, co s nimi bude. Poznáte dnes též jednoho. Je v monastýru igumanem. Velký mrzout. Těžká s ním řeč!«

Zdvihli jsme se a kráčeli k monastýru, jenž nám z dnešního našeho pořadu ještě zbýval.

Je to klášter sv. Archanděla, prý základ Královce Marka, vábící mne hlavně podobiznami krále Vlkašina a jeho syna Marka.

Kráčeli jsme k severu kol stavení, věnčených zlatými guirlandami sušeného tabákového listí. Bohopusté skály se vznášely nad osadou a nedopřávaly, leč výjimkou, zahlédnutí nahoře hradeb. Ale po několika minutách kamenný zmatek ustal a přešel ve visutou stěnu, na níž, jako rozepiatý orel, bělal se klášter: uprostřed bílý chrám jako ptákův trup, po stranách křídla s celami a pavlačemi jako rozpíaté peruti.

8. Ulice ve staré Skoplji.

Nevím, na čem se zakládá zpráva, že klášter byl založen jihoslovanským hrdinou, ale, nemá-li budova představovati svým tvarem svého patrona sv. Archanděla, okřídleného posla božího, pak je bezděčným výrazem vzletu, podstaty básnického zjevu Markova. Dojmu neubývá, připomene-li si Ostrog na Černé Hoře, sv. Petku u Ochridu, sv. Ilju u Skoplje nebo jiné jižní kláštery, které rovněž visí na skalních stěnách jako orlí hnízda. Tento však vypadá jako sám orel, chystající se k rozletu.

Před chrámovým vchodem dvě malované postavy nás zastaví. Jsou porušené (jak by ne, když půl tisíciletí do nich bije slunce i déšť!) a přemalované, ale kresba a jednotlivosti jsou ku podivu zachovány. Pravá postava představuje mladého muže v carském plášti s velkým křížem v pravici a s žezlem v levici; diakonská štola svědčí, že to je ochránce chrámu, a zkrácený nápis u hlavy dí: Blahověrný král Marko. Postava levá — starý muž v majestátním rouše — má sice nápis nečitelný, ale považuje se právem za otce Markova, krále Vlkašina.

Sem Marko chodil, aby zde »gověl«, to jest, aby se postil, kál ze svých hříchů, aby se zpovídal a přijímal. Než se vybral k pobožnosti, poručil ženě: »Prigotvi mi cerkovna-na ruha i klaj (klad') mi knigi liturgijski!«

Z chrámu dunivě zní hlas igumana, jenž se tam modlí a pje svůj časoslov.

Zpěv umlká a kněz vychází. Vysoká postava chmurného vzezření.

Pan učitel nás představuje — mne i syna — dodává: »Z Prahy«.

»Češi tedy?« dí kněz udiveně a studeně. Zároveň, jako by se byl teprv vzpamatoval, dodává vyčítavě: »Ano — Češi! Vy Češi teď chcete hrát první úlohu ve Slovanstvu!«

Byl jsem překvapen. Nebyl to jen obsah slov, o jakém bych nebyl ani ve snu tušil, že jej kdy od koho uslyším, ale také nevlídnost, jaká sprovázela slova a jakou bych nebyl nikdy očekával od ruského člověka, vždy společensky milého a vlídného. A konečně zarážel vyčítavý, málem nepřátelský tón.

Neváhal jsem zaujmouti okamžitě stanovisko, jež by odpovídalo chvíli. Řekl jsem rovněž tvrdě: »Není pravda, že j i c h c e m e hrátí!« a zároveň jsem dodal: »Ale — my ji teď h r a j e m e!« Byl to výrok, kterého bych se nebyl jinak nikdy odvážil, kdyby mi ho zahorklý muž nebyl na jazyk vložil.

Iguman se zarazil. Využil jsem toho a dodal jsem: »Není to naší vinou, že tomu tak jest a že prvenství přešlo na nás. Bylo by nám milejší, kdyby je převzalo Rusko a kdyby dobře a s pochopením úlohu konalo. A bylo by naším ideálem, kdyby Slovanstvo vůbec tak daleko dospělo, aby se ve vůdčí úloze mohl střídati národ po národu.«

Iguman změkl. Provedl nás chrámem, jehož vnitřek, častými opravami znešvařený, nás obohatil jen novým dokladem pro známou pravdu, že uměleckým památkám uškodí často více péče nadšenců než nepřítel nebo »zub času«, často neprávem pomlouvaný.

Pak jsme se vydali zpět do nynějšího Prilepu, založeného od Turků níže »na dostřel děla«, jak udává Evlija Čelebi, od něhož se tak dovídáme, že za něho kanony donášely na 20 minut pěší chůze.

Na Treskavci

Nezapomenutelné dny.

Probudím se ve volné, prostorné jizbě, do níž první

Mlýnský 1925
Mlýnský Třeskovič
a Přílepy

sluneční paprsky vnikají ze dvou stran (od východu přímo, od západu odrazem s oranžově zbarvených hor), a užaslé ucho slyší nezvyklou hudbu. Tóny, jako by vždy zlata ukáplo, roní se vzduchem. Hrací hodiny?

V rozespalosti se nemohu vzpamatovat. Pravda: tou chybou trpím skoro stále, neboť se plahočíme den ze dne z místa na místo. Neznámý svět se nám míhá kolem jako kolotoč a těžko se po ránu honem rozpomenout, kde že nám náhoda dopřála chvilkového útočiště. Ale tady jsou rozpaky větší. Přispívá k nim neuvěřitelné ticho, tajemné a pronikavé; v jeho tůni duní tím plněji zvuky, o nichž nemohu rozhodnouti, je-li to ladění kovových strun či zvonků? A okouzlující dojem smysly spíše uspává nežli zbystřuje.

Nezbývá mi, než rozpomenouti se pořádně na celý včerejšek se všemi jeho událostmi.

Vyjeli jsme včera za časného jitra ze vsi Dabnice,*)

*) a zastupuje starobulharskou nosovku. Je to tedy česká Dubnice.

kde, v hluboké skalní dolině s böcklinovskou dekorací šedých stěn a sytě zelených smokví a kaštanů, jsme ztrávil horký nocleh u kmeta (představeného), po hostění večerí, jež počala obřadným mytím rukou. Ráno nás usadili na ona hovádka, na jakých Kristus Pán s oblibou jezdil. Výborná zvířata měla více rozumu než my kuráže; stačilo jen uvést je na stezku, aby capala směle po balvanité stráni k určenému cíli. Jízda byla i jinak božská. Příroda plývala tu malebnými zmatky skal a širokými rozhledy po mlhavých roklích a velebných stráních. Po dvou hodinách, zizniví, dojeli jsme do kláštera, usazeného ve výši patnácti set metrů mezi čedičovými obry nejdivočejších útvarů. Vlídny starešina (iguman) i něžný a milý kaluděr nás přijali s klidnou, upřímnou přívětivostí a hned se ptali, čeho bychom si přáli. Že mléka. »Nemáme, ale opatříme je.« I dali podojiti ovečku. Pak dali i chleba a my se sytili a napájeli. Když nás opustili, jdouce po svém, my nezůstali sami. Na stůl přilétla hrdlička a zobala s námi. Přišlo jehňátko, které se tulilo a olizovalo nám ruce měkkými pysky. Kuchař, donský běženec, obrovského těla a dobráckého vzezření, přisedl naproti, opřel vykasaný loket o stůl a masitou dlaň o širokou čelist a radostně na nás pohlížel, jak hltavě jíme a pijeme, nevěda, jak věrně napodobí Řepinovy jaré kozáky, předříkávající písaři odpověď tureckému carovi.

Tyto vzpomínky jsou mi teď sprovázeny hudbou. Vím už, kde jsem, ale pořád ještě nevím, co značí hra loretánských zvonků? Kde se zde berou?

Nedá mi to a lezu do okna, jež tvoří výklenek přes metr širokých zdí. Vidím odtud na Šar-planinu, která se sebe spouští poněnáhu modrý noční háv a přes hlavu si přetahuje oranžový brokát jitřního roucha.

Pohlédnu dolů a vidím slavnost; procesí kraviček

vážně kráčí jakoby k pobožnosti. Zvonky na hrdlech se jim houpají jako v rukou ministrantů. Jsou-li si vědomy, že všední chvíli mění tak ve svátek?

Chci na pavlač, kde je přichystané umyvadlo, ale na prahu stanu před novou oslavou vzkříšeného dne. Prejzové střechy čtyřvěžatého stafičského chrámu, nořícího se svými zdmi ještě do stínu hlubokého okrouhlého dvora, blyští se jako stříbro a zlato rybích šupin a hrají barvami lastur a duhujících perel. Jásavá symfonie živlů, teď zase optických.

Všude ticho a jeho obraz; neboť tmavá skvrna mnicha, neslyšitelně se ubírajícího do chrámu k ranní modlitbě, splývá se stíny liduprázdného dvora. Čerň jeho karnilavky a kutny není než nedostatek barvy jako ticho je nedostatek zvuku.

Myji se, osoušen plamenným sluncem. Pak se vybírám na obchůzku nezvyklým prostředím.

Jako v pevnosti. Věnc klášterních budov tvoří spíše hradbu kostela než lidská obydlí. Jen dřevěné pavlače, oplétající dvůr jako košatina, mírní dojem.

Četné dveře cel a hostinských jizeb jsou mlčelivě zavřené. Nehostí teď nikoho kromě dvou mnichů. Dnes není výroční pouť, kdy se vše naplní národem, kdy tu vše vše jako v kotli, kdy zde vládne tak omamný hluk, že je klášteru potřeba celoročního odpočinku, aby zase přišel do své míry. Proto teď tím zatvrzeleji mlčí. Tlumený zpěv mnichův, jenž se v kobkách (jako v podzemí) právě rozechvěl, zdá se sloužiti jen k tomu, aby učinil ticho důraznějším.

Obcházím věkovité stěny svatyně, o níž se jen ví, že ji král Milutin počátkem XIV. věku obnovil. Deska, do severní strany zevně vezděná, praví: Meseca jenara uspe (zesnul) rab boži Dabiživ, enochiar (správce cest) cara Uroša (Milutina) vse srbske zemlje i grčke (řecké) i primorské 6870 (1362).

Co bylo dříve, se neví. Je jen jisto, že chrám, a s ním celý klášter, je mnohem starší. Milutinova doba stavěla chrámy třílodní; zde jsou vlastně dva chrámy jednolodní, jejichž poměr je o to záhadnější, že severní jakožto menší, by měl býti — dle zkušeností — starší. Ale je mladší. Vykroužené okno z jednoho kusu kamene ve větším chrámu svědčí o arménském živlu, vyskytujícím se v době předmilutinovské a snad před-slovanské. Některé společné znaky s bulharskými chrámy, jako jsou na př. ve Stanimace a v Bačkovu, ukazují na dobu bulharských carů Asěňů, jejichž moc sem zasahovala. Pritvory (předsíně), určené původně pro »kající« a hlavně pro pohanské novokřtěnce, jsou již v původním půdorysu obsaženy. Malby jsou z různých dob. V malém kostele jsou ze XVI. století, v katakombách (v jihozápadním úhlu) ze XIV. věku. V hlavní kopuli jsou fresky nové.

Chudost zpráv musil mi doplniti pasák, vyprávějící, že monastýr byl po sedmdesáte let pustý a prázdný, »pošto (protože) Turci posekli djaci i vladale (mnichy i nadřízené)«. Bylo to strašné krveprolití. »Ot krv-ta stanela životinja (z krve té povstalo zvíře) i ot životinje nikto ne smi da dojde (nikdo nemohl přijíti)«. Jednou však udeřil hrom a zvíře zabil. Přes to se sem dlouho nikdo neodvážil, až jednou přišel pastýř, který se tu usadil a stal se mnichem.

Z neomítnutých zdí vyčnívají zevně římské architrávy, kusy říms, mramorových poprsí (také kus známé římské pomníkové figury s paží v pravém úhlu lomenou a s rukou v záňadří). Domněnky, že to jsou zbytky pohanského božiště řeckého či římského, se nám, nezasvěcencům, nezdaří být divnými. Místo je tak fantasticky položené, že je příhodné stejně pro náboženské snílky a mudrce jako pro vypočítavé sluhy pohanských chrámů. Lidská povaha miluje tajemné a

silné dojmy a pod jejich tlakem je všem náboženským vznětům tím přístupnější.

Arci úlomky klasických staveb a soch nejsou na Balkáně žádnou vzácností a najdeme je nejen ve zdích, ale i v dláždění. Pražský profesor L. N. Okuněv vypravuje, že našel v Makedonii hřbitov, kde sedlák upotřebil k náhrobku sochu Římana, na němž změnil jen jméno, protože mu nevyhovovalo. (Podoba mu stačila.)

Vše je tu tajemné, nezbadané. Ve vysokých nedostupných stěnách jsou vidět otvory a v nich zbytky zdí. Snad to byly nucené lidomorny (pro odsouzence), nebo dobrovolné (pro poustevníky). Možná také, že to jsou zbytky opevnění, neboť kláštery bývaly spolu tvrzemi. Zvědavci zjistili, že tam tlí lidské kosti.

Před monastýrem jsou vtesány do balvanů sedátka. Usedli jsme na nich po večeři se svými hostiteli a pokračovali s nimi ve velikém mlčení, které tu je všemocným pánem. Soumrak složil se k patám hor, jež se do něho zdlouhavě obouvaly a odívaly.

Skoro jen šeptem se hovořilo o drátěné košili krále Milutina, kterou nám ráno v katakombách ukazovali, nebo o Caru Dušanovi, jehož chrysovolje (věnovací listina) je jednou z řídkých písemných památek, jež vyprávějí o minulosti kláštera.

Jinak zákon ticha zde smí býti přerušen leda hloupou náhodou, jako když tenkrát na příklad nakvašený býk vrazil nevinnému volu svoji rohatou palicí mezi kýty. Pak arci nastal velký řev (lidský i zvířecí) po celém klášteře. Vůl úpěl jako umírající a pastevci volali o pomoc pobíhající s lucernami. Mniši spěchali do stáje, kde ubohé zvíře, majíc zadek vyzdvižený, skákal zoufale po dvou před býkem. Dlouho trvalo, než byl vůl beze škody z trapné polohy vyproštěn a majestát ticha zase na trůn dosazen.

Jeho vláda je příjemná. Jen s počátku rozčiluje. Naše čivy, zvyklé, aby stále hledaly klidu, našedše jej, octnou se náhle bez cíle a tonou ve zmatené rozpačitosti. Ale brzo se do něho vpraví a rychle mu přivyknou. Je jim pak v něm jako v ráji.

Pro uměleckou práci božské podmínky. Příroda zde rozevívá svoji bezednou pokladnici; vše se zde oduševňuje, i ty kozy, které bloudí po stráních v malebných skupinách nebo se staví v koketních pózách na kameny pozírajíce na malíře, jako by chtěly říci: »Maluj!« Zdají se mít tolik smyslu pro umělce, že mu stélou cestu již napřed bobkem, arci jen svým vlastním, když jiného nemají. Či to má být jen připomínkou pravdy, že cesta k umění je kluzká? (Hrozně se to na nich totiž smeká.)

Druhý smysl to mělo ostatně pro srbského mladého malíře, který sem tehdy skoro současně se mnou přišel a na oslu si přivezl dvanácte pláten. Ale, když mu horský vítr porazil obraz a stojan na kusy rozbil o kameny, nechal všeho a opustil zakrátko klášter i s námi.

9. Skopská Černoohorka.

III. Z KRAJŮ „PEČALBARSKÝCH“

Výlet do Smiljeva

Byl jsem vecpán (v Bitolji, o páté hodině za překrásného nedělního jitra) do jediného prázdného prostoru, těsného jako sedací vana, jež mělo vzadu drobné autíčko.

Vozidlo jako rybička. Přední dvě místa zaujata mladým kučeravým řidičem a podsaditým Kočou, rodákem smiljevským (mým dobrovolným průvodčím).

Chranidla, jimiž se opatřili proti zuřivému úpalu srpnovému, byla u obou zásadně rozdílná, nicméně oběma přiléhala. Fešný slaměný »Girardi« slušel mrštnému mladíku, jako zase temná beranice téměř splývala s hustým porostem přítloustlého Makedonce, jehož krátký, silný, přitom ostrý knír rozbíhal se vztekle na opačné póly světa jako dva sokové po prudkém sporu; oči z křovinatého obočí vyzíraly jako krahujčičkové z dubového větvoví, děleného trčící skalou: úsečným nosem. (Jinaký se zde nenosí.)

Uháněli jsme, všichni plnou hlavu — ženských.

Podřeknuv se, prozrazuji tak nejen tajemství, ale i svoji neobratnost. I při takovéhle cestopisné črtě čtenář má raději, je-li napínán, než poučován. A pak: proč říkat naráz, čeho jsem sám také naráz nezvěděl? Věděl jsem, že se sám těším na nedělní ženskou parádu smiljevskou, kde jsou prý nejkrásnější makedonské kroje; věděl jsem dále, že dobrý Koča M., takto stavební podnikatel, jede navštívit svoji manželku a dcerušku; ale o mladém šoferovi mi nebylo známo

ničeho. Pouze jsem byl zaujat jeho snivým okem a poznámkou, s jakou odmítl před odjezdem popítí se mnou černé kávy. »Děkuji,« pravil s tichým úsměvem. »Nemohu. Nespal jsem skoro celou noc. Měl jsem strašné sny: dvakrát mi chytil mezi jízdou benzin. Nesmím svého rozčilení zvyšovat.«

Poznámka mne nepřekvapovala. Nebylo po prvé, že mi řidič odepřel po ránu přijmouti povzbuzujícího občerstvení. Jezdí čertovi chlupci den ze dne jako ďábli přese všecko (zde to jinak nejde) a není divu, když jejich rozechvělý mozek letí i v noci pořád dál, i když ulehnu.

Tentokrát jsem se arci klamal. Mladík nespal z příčiny, kterou zví ten, kdo se nechá trpělivě provésti pouští krajinného líčení.

Ostatně brzo nám zmizel Perister, jehož rozložitě a překrásně modelované a malované svahy poskytovaly dřímající Bitolji a jejím štíhlým minaretům harmonického pozadí něžných tónů, a kraj sám — bohudíky — vyniká více velikými rysy než podrobnostmi, jež by nás mohly zdržovati. Pelášíme k severovýchodu pod holými, do rezava vyprahlými stráněmi, pohlížejíce vpravo na nížinu pelagonskou, proměněnou v kukuříčné moře. V dále před námi se nížina uzavírá divokou skupinou čedičových hlavic treskaveckých u Prilepu.

Vše, co potkáme, dusíme zdviženými oblaky těžkého prachu.

Zahneme vlevo k severozápadu, do prostranného, vláklého údolí, v němž nikde ani špetky lesa. Spálená tráva splývá se světlým strništěm a přeschlou půdou. Veliký stesk pokrývá vzácný jinak obraz. Tisíce zlatošedých odstínů si zde hrají pod modrozelenou oblohou. V něžném souladu mizí obrysy pasákovy a jeho stáda; vše si osvojuje tytéž barvy a tóny. Nebýti bdě-

lých psů, totiž jejich hlučných, nikoliv přátelských projevů, ani bychom snad ničeho nepostřehli.

Projeli jsme vsí Kukurečanami, kde dívky, po ránu vodu nosící, bezděky tvořily líbezné skupiny, a minuli jsme další vsí (nikoliv četné), letíce po široké obstojné silnici vstříc modrému pozadí zalesněných hor, na jejichž hřebenu zlatila se malá lysinka; patrně uzrálá políčka.

Koča se ke mně obrátil: »Tam je Smiljevo!« Oči mu zajiskřily.

Cesta se ouzí a zahýbá do těsného zarostlého údolí. Dno — šfavnatá lučina; stráně — husté kožichy stinných stromů. Otřeme se o zpusťlou železniční úzkokolejnou trať, kterou zde za světové vojny vystavěli hbitě a nikoliv špatně Němci, na něž má lid v Makedonii vůbec nejlepší vzpomínky ze všech vojsk, která tudy tenkrát prošla nebo zde pobyla, a litujeme, že je ponechána na pospas zkáze (jiné jinde konají dosud výborné služby).

Proplétáme se tureckou vsí, z jejíhož hustého stromoví jediná džamie se dovedla prodrat na povrch, a chatrná nyní již cesta za známého úpěnlivého nářku auta zdvíhá se ke Smiljevu, jež se před námi ve výši bělá.

Dojíždíme konce údolí, uzavřeného několikerými mohutnými stržemi, v nichž terasovitě nad sebou se zahnízdila zajímavá osada. Pohlížíme na Smiljevo jako herec na galerie. Budovy vesměs jednopatrové. Ves jako město; tím více, že kolem není téměř žádných polí a tudíž skoro žádných hospodářských přístaveb.

Typický obraz oněch zdejších osad, jejichž mužské pokolení se stále toulá ve světě a shání různými pracemi chléb pro sebe a pro rodinu. Smiljevští jsou vesměs »majstori«, zedníci a tesaři, z nichž, při větším nadání, se vyklove někdy stavitel, ba i podnikatel,

jako se stalo s Kočou. Některý přijde tak i ke jmění, což ho však neodcizí ani domovu, ani rodině. Vrací se a nejen zvelebuje svůj dům, ale i pomáhá budovat kostely a školy svojí hřivnou. Všude po Balkáně se s »Makedonci« stýkáte. Někteří (drvoštěpové) mají na ramenou pily a za pasem sekery, jiní leccos prodávají. Jdou však i do zámoří a setkáváme se zde s lidmi, již hezký kus světa sešli a poznali. Tomu se říká: pečalba. »Jíti na pečalbu« je pojem výlučně makedonský. (Připomíná ruské slovo »pečalj« — zármutek, starost — a naši »pěči«.)

Koča je též stále na pečalbě. Není však daleko; staví v Bitolji. Dnes se jede podívat na rodinu, která zde není na letním bytě, ale doma.

Za mostem auto zaráží a Koča, sebrav zásoby, jež byl v Bitolji nakoupil pro naše pohostění, vede nás vzhůru k svému domu. Stoupáme prudce, nikoliv však také rychle.

Staneme před jednopatrovým domem. Starý tatko a mladá žínka s jedním děckem na ruce a s druhým v krošni (v kolébce) vítají hlavu rodiny. »Bacuvanje« (hubičkování) nemá konce. Malá holčička otci »bacila roka« (dala mu pac).

Já a šofér tvoříme výjevu mlčelivé pozadí; pak i my si s ostatními »bacíme roke«, přijati se srdečným: »Zdrávo!«

Vstoupíme do přízemku (do »pondila«, kde je různé náradí a ohniště) a stoupáme po schodech do prvního patra, kde v předsíni je »razboj« (stav), truhly se šatstvem a různými potřebami. Koča nás uvádí do světnice jasné jako den s překrásnou vyhlídkou na amfiteatrálně rozsazenou ves. Ve světnici je hlavním nábytkem ohromně široká postel s příkrývkami. Při stěnách jsou mindery (nízké pohovky) s koberci tkanými i rákosovými, uprostřed stůl a nějaká židle.

Koča se věnoval rodině a domácím záležitostem a já se šoférem zůstal ve světnici. Přistoupili jsme k oknům a zahleděli se do kraje. Vzduch voněl, duše jihla. Mladík neodolal, aby neulevil svému nadšení nad krásou obrazu. Rozhovořili jsme se a pověděli si, odkud kdo jsme. Líbil se mi jinochův zrak a vzlet a vřelý tón řeči. Rozpovídal se o sobě. Je Srb ze Šumadije (jihozápadního úhlu bývalého srbského království). Do zbraně šel skoro děcko. Když se vrátil, domov byl spálen a rodina jednak utracena, jednak rozptýlena. Nemá o nikom žádných zpráv; je sám. (Snad proto je ke mně, cizinci, tak sdílný.) Jmenuje se Stane a chce abych mu tak říkal.

Koča se vrátil, aby mne provedl vsí. Je na ni pyšný.

Vedl mne nejprv do kostela, jež Smiljevané teprv nedávno vystavěli svýma rukama a úsporami a při němž mne zajímala nejvíce jeho náplň: samé vdané ženy s nemluvičky a jejich kmotrami. Chystalyť se četné křtiny. Světilo se k nim slazené žito, jehož i já musil s ostatními okusiti.

Nestačil jsem se obdivovati nádheře krojů a uměleckým výkonům zdejších vyšivaček. Nažloutlá běl vlněných halin je zdobena širokými nachovými pásy vysokého plastického těžkého vyšívání. Vzdušné darpny (roušky, závoje) splývaly důstojně s hlav přes půl těla. Na čelech, hrudích a zástěrách blyštily se veliké peníze, zlaté a stříbrné.

Dříve, než si přeji, vede mne Koča dále, aby mi ukázal čaršiji (náměstí). Představuje mne svým sousedům, kteří se pyšní, jak obávanými nepřáteli byli Turkům. Dvakráte bylo Smiljevo od nich rozstříleno, po druhé r. 1903 za slavného iljindenského povstání.

O tom arci se zde nemluvílo. Povstání, vzniklé vnitřní makedonskou revoluční organizací, mělo za cíl osvobození Makedonie jakožto země, jejíž slovanské

obyvatelstvo se hlásilo — až na malou srbskou menšinu — k národnosti bulharské (k níž také jazykově patří), a nyní, když země náleží k Jugoslavii, nikdo se neodvází o této minulosti ani zmíniti. (U nás ovšem je známo, že právě ze Smiljeva pochází jeden ze zakladatelů Vnitřní makedonské revoluční organizace, Damjan Grujev, ubitý r. 1906 Turky, a že zde, ve Smiljevu, za iljiindenského povstání byl povstalecký štáb.)

Po návštěvě u starosty stáčíme se domů k obědu. Z přivezené hověziny uvařena výborná polévka; maso se zeleninou též výtečně chutnalo a bitoljský chléb, lubenica (dýně) a znamenité víno dovršily hody. Koča se pak spokojeně vrhl na přeširokou postel, houněmi krytou, a přítlačiv se ke stěně, nabídl nám oběma místo. Bylo ho dosti; ale odmítli jsme. Stane tvrdil, že by neusnul, a já si chtěl učiniti několik poznámek o všem, co jsem byl dnes viděl.

Vyndal jsem zápisník a chystal se k práci, která se mi však nedařila. Nikoliv mojí vinou. Stane přisedl a mluvil mi do toho. Hovořil o všeličems, ale, když Koča počal neostýchavě chrápati, Stane se stával citovější, osobnějším, až posléze, když byl bezpečen, že Koča ničeho nemůže slyšeti, přisedl těsně ke mně jako k svému zpovědníkovi a počal otevírati své nejnitrnější útroby. Ukázalo se, že je zamilován, ba ještě více: že ke mně pojal tolik důvěry, aby mi svěřil svůj sladkobol. »Povím vám něco, gospodine,« počal rozechvěně, ale prosím vás, abyste před Kočou ničeho neříkal!« (Jako bych se s Kočou odjakživa znal a se s ním stále stýkal!) Pak pokračoval: »Neprozradte mne! Mám děvče. Je to krásná a hodná dívka. A vzdělaná. Byla na školách v Cařihradě. Je pokřtěná Turkyně. Překrásně zpívá. Snad ji znáte. Chodíte-li v Bitolji večer do restaurantu »Moskva«, slyšel jste ji. Má mne též ráda. Říká mi to upřímně. Věřím jí. Rád bych, aby

zpěvu nechala. Nechce poslechnout. Já bych si přál s ní žít v takovéhle krásné krajině, daleko od všeho světa! Jsem dlouho již odhodlán, že jí řeknu rozhodné slovo, ale ztratím vždy odvalu. Myslím na to dnem i nocí. Odtud mé strašné sny. Když vás vidím zde psát, napadlo mi, abych jí to raději vše vypsals. Rozhodl jsem se, že jí napíšu psaní. Půjčte mi pero a dejte mi papír! Ještě dnes jí to odevzdám. Přijďte též večer! Byl bych rád, kdybyste jí též viděl a řekl mi své mínění...«

Překvapen, skoro uděšen, byl bych býval mohl ubohému hochovi říci své mínění hned, kdybych nebyl býval přesvědčen, že bych mu tím nevyhověl a že nechce, než abych mu na vše — jako každému zamilovanému — jen přisvědčil. Učinil jsem však, co jsem mohl: dal mu papír a pero a sám jsem se převálil vedle Koči a v brzku usnul.

Nevím, jak dlouho to trvalo, a také není mi známo, kdo do koho náhle strčil, zdali já do Koči či naopak.

Pojednou jsme však byli oba naráz vzhůru. Stane stál dumavě u okna. Na stole zbyl jen kalamář s pérem. Bylo ke třetí hodině. Koča dal heslo k odjezdu. Odešel si ještě pohrát s děckem, a my se chystali na cestu. Stane při tom s prosebným výrazem stydlivě zašeptal: »Jen, prosím vás — nic před Kočou!«

Poděkovali jsme rodině za pohostění a vydali jsme se napřed, aby se připravil stroj.

Stane se náhle zastaví. Ukazuje na protější stráň. Pějící dívky si hrály na zahradě. Rudá roucha na zeleném pozadí se stkvěla a darpny v krásných liniích jim vlály se hlav. »Je to krása!« zvolá Stane. Takhle bych chtěl, abychom spolu byli živi...«

Ze svého zanícení byl vyrušen cupotem. Koča byl nám v patách. Hnuli jsme se. Stane jen ještě dodává: »Přijďte večer, — můžete-li!«

Za nedlouho auto frčelo přes můstek a my se všichni obrátili, abychom vlajícími šátky na rozloučenou pozdravili Kočovu rodinu. Koča si při tom několikrátě sáhl do oka, jako by mu tam něco bylo padlo.

Večer jsem se v Bitolji procházel se známými a z hovoru byl vyrušen pozdravem. Byl to Stane. »Na shledanou!« volá. — »Na shledanou!« odpovídám.

Bohužel mne přátelé toho večera nepustili ze svého kruhu. Bylo mi toho líto. Umínil jsem si, že se druhého dne Stanovi omluvím.

Ale nenašel jsem ho. Byl zas již u čertů a ďáblů. Poněvadž jsem den na to také již opouštěl krajinu, nemám pro tuto vzpomínku ani žádného zakončení. Škoda!

Vzhůru do Galičníka!

Ovšem že: vzhůru, a to 1500 metrů!

Když jsme tam r. 1927 v červenci dne 9. k večeru ze Skoplje dorazili (150 km), zašeptal jsem: »konečně!« a vylézal z auta po kouskách, třesa se chladnem, neboť ani zeměpisná šíře, společná s Neapolí, nebývá v takových výškách nic platna.

A když jsem se počal rozhlížeti po skalním hnízdě, jež se vznáší nad bezednou roklí a v němž namačkáno čtyři sta domů, vysokých, kamenných, se základnami šikmo seřiznutými na pětáctyřicet (i více) stupňů, zašeptal jsem ono slovíčko po druhé.

Mělf jsem k tomu dvě příčiny.

Vyjeli jsme ráno o deváté a bylo tedy na cestu času dost, ale předně jsme jeli za úžasného větru, kde šlo o překocení a kde na příklad tetovsko-gostivarská dolina, přes třicet kilometrů dlouhá a provléknutá rov-

10. Dvůr ve Skoplji.

nou silnicí jako napiatou nití, byla do poloviční výše okolních hor zatížena prachovou clonou; za druhé jsme stále míjeli auta, jež s mudrckým klidem sledovala rozčilené šoféry, slepující pláště nebo nadýmající duše, kterýžto zlý příklad, ač nikoliv hodný následování, projevil neodolatelnou přitažlivost i na náš vůz, ostatně chatrný, tak že zakrátko po nějakém lupnutí a několikerém zakulhání, zastavil také. Vystoupili jsme a teprv nyní jsem si všimnul, že náš řidič kulhá rovněž. Člověk by neřekl, co vše může uklidnit. Pohled na oba mrzáky pomohl, že jsme se se svým stavem snáze smířili. A bylo to rozumné. Další nás čekalo. Za Teto-
vem praskla obruč po druhé a »po krátkém oddechu«
po třetí, načež nezbylo, než klidně zúčtovat s osudem i s povozníkem a usednouti vedle prašivé silnice do prašivého příkopu, abychom zde bezmocně čekali na náhodu, která by nás z neblahého položení vyprostila.

Sarplanina se své výše 2700 metrů vydržela se na nás dívat nemilosrdně přes dvě hodiny. Snad ji bavilo, když auta kolem nás frčela a na naše znamení většinou ani nezastavila.

Jaká by to byla rozkoš, poseděti zde za jiných okolností, rozhlížeti se po zákoutí, obklíčeném vysokou hradbou, pod jejímiž patami tulily se v hustém stromoví jako skupiny vil moslimské osady s elegantními minarety, sledovati arnautské karavany a pozorovati zajímavé osmahlé tváře a pestrý, byť většinou bílý kroj! Takto se nám drala na rty jen naše uplakaná česká písnička: Ach, není tu, není!

Jede proti nám Turčín. Jede opačným směrem a s pouhým snad hnojníkem, ale moji společníci se na něho vrhli nejprv s prosbami, pak s důtklivými domluvami, až ho přiměli, že obrátil a nás se všim naložil. Srdce se chvělo, údy se třásly, zuby jektaly při drkotavé jízdě, ale myšlenka, že nemůže prasknouti

pneumatika, nám vše nahradila. Šťastně jsme po půltřetihodinné jízdě dorazili do Hostivaře (proč si dělat násilí a nepočestit Gostivar?), a když jsme hned nato dostali auto na další cestu, byla jedna veliká starost odbyta.

Arci nastala další a větší: jak posledních dvacetpět kilometrů překonáme? Vždyť to byla právě nejošemetnější část trati! Ještě přede dvěma lety se mohlo povozem po svíjejících se zákrutech jen do Mavrova Pole, zrovna do polou, a dále už jen koňmo nebo pěšky. Tato část byla teď upravena pro povozy, ale jen narychlo a protože se plazí do výše v drobných bezčetných zatáčkách, skulí se občas povoz dolů. A jde to pustým krajem. Gopčević zde cestoval v osmdesátých letech po zuby ozbrojen, jak podrobně popisuje, a ve skutečnosti ještě po vojně konali zde návštěvy blízcí Albánci, kteří se o svých cílech nedovedli s domácími po dobrém dohodnouti. I když by nás nic takového nepotkalo — což, bude-li ta jízda zase k »popukání« (pro naše gummy)? Co si tam za noci počneme? Vždyť vyjždíme o půl šesté!

Islam Usejnović, jenž si svoje auto držel pěkně v chládku pod mohutným stromem uprostřed náměstíčka, nám ovšem svůj vůz chválil (byl opravdu pěkný) a ubezpečoval o své čipernosti (kterou vskutku projevoval); ale klučinovi bylo teprve patnácte let!

Co však dělat? Usedli jsme. Díky bohu i Allahu, dorazili jsme na místo bez nehody. Hoch se osvědčil stejně výborně, jako jeho vůz. Na nejprudších zákrutách, kde byly oblouky nedostatečných poloměrů, musil i tříkráte couvnouti, aby se narovnal v osu cesty, ale jen se smál, když jsme polekaně patřili za sebe do lačných hlubin; ba nezapomněl — dareba! — ani, aby nám ukázal místo, kde se před týdnem nějaký povoz svalil, aby tím lépe jeho obratnost vynikla.

A tomu všemu patřilo mé prvé: konečně! Druhé platilo samému Galičnicku.

Již dvě léta předtím mne tam kdekdo posílal. Je to střed galičnického srezu (okresu), jehož lid tvoří vlastně zvláštní nárůdek neuvěřitelných opaků a nevyčerpatelných zajímavostí. Mužští, světoobčané, již kromě svého makedonského nářečí mluví četnými světovými jazyky, vrací se ročně domů, kde vládne pýcha a nádhera starobylých krojů a kde prazvyky a obřady se dosud zachovávají jako snad nikde jinde ve Slovanstvu. Kraj chudý, nemající políčka ani zahrádky, na samém pokraji rostlinného pásu, nezná žebráků, ale zato asi dvacet milionářů. Vzezřením skalní město — je to úředně ves (zejména teď, když okresní úřad byl přeložen dolů, do Rostuše).

»Ve které hospodě se tam mohu ubytovati?« ptám se tenkrát, hodlaje se tam vypraviti.

»Tam není hospody.«

»U koho tedy budu?«

»U kohokoliv. U každého, ke komu přijdete. Ale letos je již pro vás pozdě. Musíte přijíti na Petrov den (29. června). To se vrací Galičňanci z ciziny a konají se svatby (jednou do roka), někdy třicet, čtyřicet, za veliké slávy a s obřady, jež trvají po sedm dní.«

Tak jsem se tam tedy po dvou letech k tomu dni vypravil. Nevěděl jsem, ke komu jdu, ale, vystoupiv z vozu, byl jsem obklíčen tak milými lidmi, že na jejich úsměvy do smrti nezapomenu. Za okamžik jsem dlel pod přátelskou střešou. Nazítří časně již příklusal okresní úředník z Rostuše, aby mne rovněž přivítal a nabídl svůj průvod a svoji pomoc, jak dlouho zde budu.

Tak začal můj týdenní pobyt v podivuhodném místě, na něž jsem se tolik těšil a na něž vzpomínky jsou čirá pohádka.

Galičnik

Kdybychom sem přicházeli od jihu, to jest, drásali se od Radiky, přítoku černého Drimu, po strmých údolích Galičnické řeky, viděli bychom nad Galičníkem, blyštícím se vysoko jako lustr na stěně, ohromný skalní ostroh, jenž by mohl své výmluvné jméno Govedarnik (hovědník) nésti na rozlehlých stráních jako velkoměstskou reklamu. Jenže jí nepotřebuje. Výtečné mléčné výrobky dovedly si samy prokrestiti cestu do světa (až do Afriky a Ameriky).

Český smysl názvu nás arci nesmí másti. Hovězího dobytku zde není, jako ho je vůbec málo v Makedonii. A je špatný, ubohý. V Galičniku je kravička pravou vzácností, ať neřeknu diamantem — jak co do tvrdosti tak i velikosti. Náš krajan ze Skoplje zde jednou honil. Zahlédl srnu a když přišel blíže, viděl, že to je pes. Když přišel ještě blíže, poznal, že to je kráva.

Zde se pěstují jen ovce. Před válkou jich měl Galičnik 70.000, což kleslo na třetinu a čtvrtinu. Pastviště se táhnou po horských hřebtech přes dvacet km až po Šar-planinu. Na bačilech (salaších) se vyrábí mléko, stkvělý kajmak (smetana, šlehačka), dva druhy měkkého sýra: jaflija sireně (sladký sýr) a jáko sireně (ostrý, slaný sýr). V několika továrnách (s řeckými dělníky) se připravuje tvrdý kačkaval, jenž jde přes moře. Také se zde převažuje ovčí lůj, spotřebovaný skoro vesměs v Řecku.

Jinak tvrdý kraj neposkytuje svým dětem leč ještě otop, výbornou vodu z hojných pramenů a zdravý vzduch.

Základy Galičniku, vezděné stupňovitě v rozpětí 400 metrů do stěn kotlovitého úbočí, nevězí tedy ve strmých skalách, ale v hebkých široširých pastvinách,

kteřé jsme částečně poznali, když jsme přejížděli 1600 metrů vysoký hřbet Bister, jenž v nás zanechal nezahladitelný dojem svým vzezřením.

Uháněli jsme stále nějakým úžlabím, mělčím či hlubším, o jehož rozměru jsme neměli ponětí, protože nebylo nikde ničeho ke srovnávání: ani stromku, ani stavení. Všude jen travka jako živočišná srst. Zvlněná půda jako by byla potažena zeleným sametem. Jeho tón v průzračném vzduchu skoro nemá rozdílu, aby se dálky mohly odstupňovati. Sotva kousek kleče místy.

Klid kraje vítězí nad lomozem našeho stroje a prostupuje naše bytosti. Je to důsledek naprosté samoty, pro niž není lepšího výrazu nad tento obraz, drtící svojí stejností. Stesk nás tak sevře, že vytryskne palčivá touha, abychom zde zůstali a setřeli bezlidnost. Ale hned se tomu vzepře druhý cit otázkou: co bychom si zde počali? To si tak s námi zahrává démonická síla samoty, pracující oběma póly: burcuje přírodní zákon o zalidňování a zároveň budí pud sebezachování, upozorňující na bezbrannost opuštěného. O, ten potměšilý horror vacui! Míjíme zamklé kraje, které se zdají za námi volati: neopouštějte nás! Ale stroj ničeho neslyší a nevidí. Jen pádí. Jak si oddychneme, když se někde vynoří stádo! Nepohnutá pastýřova postava stáčí za námi zrak. Co se asi děje v jeho mysli? Jaké obrazy mu o nás vybájila obraznost?

Pastýř má v ruce píšťalu. Bože, jaký to pro něho dar: hudba! Hoch tedy není docela sám. Dík píšťale, má přece jen s kým pohovořit. Je to arci zase jen jeho vlastní duše, které naslouchá — ale: což v tom nevidíme obraz celého člověčenstva? Což není duše všeho lidstva, stále jedna a táž a tudíž společná (neboť, přestupujíc z těl vyvrálých v nová, nechává sešlá propadávati a sama trvá dále: nová, svěží, věčná) — ne-

hovoří stále jen sama s sebou, byť často s osudným nedorozuměním? Není veškerá duchovní činnost člověčenstva jen úžasný, nekonečný monolog společné lidské duše, soubor melodií, jejichž tajemný rytmus a libozvučné i nelibozvučné intervaly se snaží kulturní historie odhadnouti a stanoviti? A necítí i tato jednotná duše lidstva — stejně jako ona pasáčkova — zde na světě svoji opuštěnost, jež ji pudí, aby se ohlížela, jako ten pasáček po nás — tak zase ona po vesmíru a zasněžení a hledala s křečovitým úsilím společníka, a to mocného a silného, jemuž, když se ho domnívá nalézt, říká — Bůh? —

Galičňanci mají tedy jen tohle pastviště. Dříve měli ještě jiné. Za Turecka směli v zimě jíti se stády dolů k Soluni a zato mohli zase řečtí pastevcí v létě, když jsou tamní nížiny vyprahlé, přitáhnouti se stády do hor. Na podzim se děla velkolepá stěhování nekonečných stád, čítajících do statisíců. (Nešťastník, kdo je potkal na prachovitých cestách!) Po vojně se vše změnilo. Ale nikoliv oboustranně. Řekové sem směli dále, zdejší lidé tam však nikoliv. Srb Rista Ognjanović ve »Sborníku profesorskog društva« (Skoplje, 1922) zle žehrá na bělehradskou vládu, že má více smyslu pro zahraniční politiku než pro hospodářskou stránku země, již dává na pospas Řekům a Albáncům.

Snad takovému tisíciletému pasteveckému stěhování Galičník děkuje za svůj vznik.

Galičňanci aspoň odvozují své jméno od řeky Galiku u Soluně, která má prý zase jméno od Gallů; tam byli prý původně. Sem chodili jen se stády. Při takových stěhováních zalíbilo se asi mnohým zůstatí v horách. Honosí se tedy Galičňanci, že jsou potomky onoho slovanského kmene, jehož jazyk svatí bratři Cyrill a Methoděj učinili prvním slovanským písemným jazykem. Soluňské nářečí bylo vskutku jeho základem. Je

to okolnost, která může zajímati i nás Čechy, neboť v makedonštině se vyskytuje mnoho takových českých slov a zvláštností, jež nejsou v srbochorvatštině.

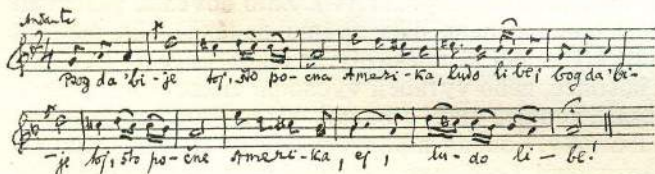
Mnoho potřeb nutno do Galičnicku dovážeti. Do nedávna se tak mohlo díti jen na koních. Bývalo jich zde 1.200.

Časem přestával Galičník býti výhradně pastýřským. Lidé se množili a mužští šli do světa. Přes polovinu jich po Balkáně, po Evropě, ba po celé zeměkouli shání práci a výdělek. Jdou, jak se říká, »na gurbet« (do ciziny) nebo »na pečalbu«.

Jako pečalbaři nejsou nikdy polními dělníky (neboť neznají polního hospodářství). Zato dovedou pracovati ve všem možném, díky svému nadání. Jako odborní mlékaři založí si mlékárny, z nichž vytvoří kavárny a hostince, nebo vyrábějí východní cukrovinky, pekaři, tesaři, zedníci, staví a budují. V tom jsou balkánskými odborníky. Komíny a kamna všude na Balkáně staví jen Makedonci. Galičňanci prosluli i jako umělci. Nedaleký klášter Jana Bigorského je znám svým znamenitým ikonostásem, přepychově a s velikým vkusem ve dřevě řezaným od zdejšího mistra Makaria Filipovského; ve Skoplji zase budí obdiv ikonostás, překypující nádherou, od řezbáře Marka z nedalekých Garů. Pověstní jsou zdejší zografové (malíři svatých), z nichž skutečnou dynastií tvoří rod Frčkovců. Jejich poslední potomek, pracovavší po léta v Rumunsku, maloval právě na objednávku srbského krále obrazy pro nový kostel ve Skoplji. Poznal jsem ho zde osobně. Galičňanci se také právem chlubí svým rodákem Parteniem Zografským, jenž se stal r. 1859 vladykou (biskupem) v Kukuši (nyní v Řecku) a r. 1872, když sultán dal svolení k založení bulharského exarchátu (samostatné bulharské církve), dostal se za metropolitu nišského se sídlem v Pirotu, kterážto krajina (východní končina

bývalého srbského království) připadla po rusko-turecké vojně Srbsku a již se posrbštila.

Jestli u Galičňanů překvapuje tak snadný přechod od samotářského pastevnictví k potulnému světoobčanství, třetí jejich vlastnost uzavírá trojúhelník zase překvapujícím způsobem: cizina jim zůstává cizinou a oni se s výsledky své příčinnivosti vrací domů, ke svým rodinám; jednak na čas o sv. Petru, jednak, nerozhodl-li boží prst jinak, k stáru nadobro. Rodinám tu nastává radost, jako rozlukou žalost, jejíž výrazem je zdejší písnička: Bog da 'bijet toj, što počne Amerika! (Bůh ať zabije toho, kdo začal s Amerikou!)

Doma rychle svlekou »evropský« šat, obléknou úzké bílé »bečvy« (spodky), červený pás, hnědý kabátek »kjepe« s kapucí, narazí černou čapku (kječe), podobnou naší sokolské, a chodí dům od domu po přátelích a sousedech. Vedle svých žen, malebně oděných, lépe se tak vyjímají.

Hovořiti zde můžete v jakém jazyku libo: kromě albánského, tureckého a řeckého také německy, francouzsky, španělsky, italsky, anglicky, ba i někdy česky.

Skopské divadlo chtělo nedávno hráti pohostinsky v různých makedonských městech a rozpakovalo se jíti do Galičniku. Řeklo se, že by tam divadlu nikdo nerozuměl. Můj známý, s nímž se jednalo, odpověděl: »Dovedli jsme se dívat na opery a divadla v Athénách,

11. Blatúci z okoli Skoplje.

v Bukurešti, v Paříži, dovedeme se snad dívat na divadlo ze Skoplje.« Jsme návštěvou a hostitel nám ukazuje svoji fotografii: na hlavě panamu, pod sebou velblouda, za sebou pyramidy. Sedíme při svatbě za stolem a čtou se pozdravné telegramy z různých evropských měst a z Egypta (z Alexandrie).

Takoví jsou Galičtí. Mají bůhví kde všude majetek (domy, hotely, pozemky): v Soluni, v Sofii, v Rumunsku; mají styky s celým světem, ale lpí na svém domově. Tato oddanost je jim mravní základnou: pokročilí a vzdělaní, jsou zároveň zachovalí vnitřkem i zevnějškem. Stojí se jako jejich pradědové, snáší se jako jedna rodina, soudí jim netřeba a dané slovo nade vše. Takový je Galičtík.

*

A teď si vmysleme v toto archaistické prostředí tři mladé fešné dámy v nejmodernějších úsporných (co do množství a nikoliv co do látky) robách a s mikády, o nichž honem nevíme, jsou-li kratší sukýnek nebo naopak. Přijely se dvěma skopskými úředníky a zatím, co si páni vyřizovali v obci své záležitosti, navštívily známou rodinu, u níž jsme i my byli právě hosty.

Rozsedly se rozmarně po barevných kobercových pohovkách a jejich vzorně pěstěné ručky s vědomou marností se vytrvale pokoušely přetáhnouti spodní lem zeřýrového šatu přes kolena, která se pod hedvábným povlakem vysokých punčoch modelovala s anatomickou správností. Asi horské podnebí podporovalo toto koketní napodobení studu studenem skutečným.

Veškeré ženské příbuzenstvo se dostavilo uvítati hosty. Řada těžkých starodávných nádherných krojů stála v jizbě jako stěna proti příchozím. Dva různé světy si tu navzájem čelily.

Se školenou roztomilostí a s lehkostí vodních vážek zdraví se skopské paničky s Galičňankami a po vystřídaných běžných otázkách vrací se na pohovkách v elegantní pozy, bezvadně napodobené dle žurnálů na širokých stříbrných pásech, trvají před nimi dále v obřadném postoji důstojně, klidně, majestátně; čímž zase ony napodobí domácí mrav a způsob.

Vlastně nic nenapodobí, protože nemají takového úmyslu. Jen plní v bezděčné pokoře rozkazy věků a staletí. Dámy arci též úzkostlivě sledují povel, ale povel naší doby za současné zvědavosti a nedočkavosti po heslu zítřka, pro nějž již teď připravují velebu, jako zase pro dnešek — příští včerejšek — pohrdu. Překotné kácení model, to jest mód. Stálá revoluce s veškerou svojí krutostí. Neboť vše lze si odpustiti, jenom ne opozděnou módu.

Nehybná věkovitost se tu střetla s hybnou chvilkovitostí. Zásadní rozdíl obou stran však nevězí v různém způsobu ošacení, ale v samých osobnostech, a ten rozdíl zdánlivě vypravuje o nesvobodě jedněch a volnosti druhých. Zatím síla imperativů a poddajnost jsou u obou stejné; jenže u jedněch rozkaz platí pro staletí, u druhých jen pro okamžik. Proto zevnějšek v prvním případě může býti (a také je) srostlý s nitrem v jednotný celek, čímž se vytváří veliká osobnost, neomezující se na jednotlivce, ale společná pokolením, kdežto v druhém případě k tomu času není. Tady se mění vše rychle a zevnějšek zůstává nezávislý od nitra, v němž se při tomto neděje nic, aspoň nic stálého. Důsledek prvé soustavy: trvalost, monumentálnost, v druhém: efemernost, krátkodobá dočasnost.

O tom nevědí ti, kdož pohlíží na »kroj« jako na pouhý fantastický šat. Šat se stává »krojem« jen tenkrát, když je nitrně součástí osobnosti a to nikoliv jen

osobnosti jedincovy, ale spolu osobnosti abstraktní, pomyslné, vytvořené celkovitě dobami v domácím ovzduší. Jinak je »kroj«, a to i ten nejpůvodnější, šibřinkovým kostýmem z půjčovny a jeho nositel není než maskou — nezáleží na tom, zda hezkou či nevkusnou.

Nemluvím na plano, říkám-li, že »kroj« musí z osobnosti vyrůstati a že musí tvořiti nitrně její součást. V Galičnicku děvče již od svého osmého roku si připravuje výbavu vlastníma ručkama. »Prikaz« je, že do svých šestnácti let, t. j. do svých vdavek, si musí ušít a vyšíti osm košil, totiž tolik, kolik jich je pro celý život potřeba. (Jen podolky se pak obnovují; prsa a rukávy s vyšíváním zůstanou.) Kromě toho musí míti osm »promen« (různého druhu obleků), z nichž »venčalná« (svatební) stává až 7.000 dinarů.

Tedy již útlé děvčátko si robí šat. Vyšívá sice dle vzorů, ale vyšívá též dle svých schopností a citů, vždy tedy s láskou a s nejvyšším stupněm svého úsilí. Pracuje tu o své budoucnosti a protože se to děje ve společnosti dospělejších družek a za jejich rad, je tu děvče vlastně v umělecké škole; není pak divu — přispěje-li některé z nich nadání — že tu vznikají skutečně umělecká díla na půdě jednotné školy.

Děvčátko je tu molekulou celku, jenž slove lid. Podobá se bourci, jenž se opřádá svojí vlastní nitkou v kuklu. Podobá se i živočichu, jenž sám na sobě vybuduje svoji skořepinu, svoji lasturu, jako plod svého nitra. Když si galičnická dívka později pořídí ke svým košuljim i mintan (spodní šat) a klašeník (kabát s visutými rukávy), koparan (živůtek s rukávy) a skutinukitenou (sváteční zástěru), zbudě jí jen ještě, aby si koupila stříbrný pás a připravila darpnu (zdobený závoj), jehož jí bude potřeba, až bude godenica čili svršenica (t. j. zasnoubená)

a potom: nebude-liž ona s tím vším tvořiti jediný ústrojný celek a jednotnou bytosť? Nebude-liž to vše, co se na ní zastkvěje, jen poslední výslednicí její vnitřní podstaty?

Ve Smiljevu je kraj v zásadě týž jako v Galičniku, jenže mistrnější a přepychovější, a jak mi kdosi v Bitolji říkal, Bělehrad pomýšlí, poslati tam učitele. Aby se snad sám něčemu naučil? I toto! Aby prý tamní umění — pozdvihl a zdokonalil. I kdyby sám měl nadání, takový člověk může jen věc zkaziti, totiž zbaviti kouzla původnosti a osobitosti; může jen zničiti sloh a výrobky ztovárničiti, zřemeslniti; tedy znehodnotiti.

Takový názor na lidovou uměleckou tvorbu není arci výsadou jen Bělehradu, nýbrž vši inteligence celého světa. Prozadarmo neužívá se slova »lid« ve smyslu blahosklonné shovívavosti a prozadarmo se jím v nevhodných případech nenahraňuje slovo národ, ač právě lid, ve významu skutečně národním, to jest plemenném, kmenovém, tvoří jeho podstatu.

Či takové mezinárodní odlišky pařížských modelů, jež se zaběhly do Galičniku, jsou podstatnějšími představitelkami skutečného národa než ony domácí ženy?

IV. TÝDEN SVATEB V GALIČNÍKU

Petrov den

Pro Galičník nejslavnější den v roce. A veliký. Nevměstná se do čtyřiaadvaceti hodin. Začíná bůhví kdy předtím a trvá bůhví jak dlouho potom, neboť značí předně návštěvu »pečalbárů«, kteří z ciziny nepřijdou na chvíli, a za druhé značí období svatebních slavností. Svatby se zde konají jednou do roka, všechny současně — a zdejší svatba sama pro sebe potřebuje týden, ba, se svými předebrami a dohrami, ještě více. A tomu všemu dohromady se říká Petrov den.

Nejkrásnější dny v roce, nejdelší a nejteplejší! To pro Galičník, v jehož výši rostou už poslední stromy, něco již znamená. Zde není hospodářství, políčka, zahrádky. Zde neznají bujarého podzimu s veselou sklizní kukuřice a se zpěvným vinobraním, zde není rozpustilých obžinek a radostného česání ovoce, po čemž všem je jinde venkovanu milo a snadno očekávají zimu. Zde si brzo začnou podávat ruce větry všech světových stran a na zimu se nikdo netěší nejen pro sníh, který dovede osamotiti Galičník na dlouhou dobu, ale i proto, že zimě předchází smutná předehra: mužští, kteří zde nemají obživy, opouštějí rodiny a jdou do světa nejméně na rok. Vracejí se teprve na některý »Petrov den«.

A snad právě proto se pak slaví všechny svatby najednou. Je to jásavá doba nejen sluno-, ale i domovratu. (Jen zřídka se někdy oddavky konají v září na den sv. Jiljí.)

Arci, kdo zná Galičňany, jejich podnikavost a sklon, prováděti vše ve velkém, po továrensku, by snad řekl, že i hromadné ženění a vdávání je toho důsledkem. Ale mýlil by se. Je pravda, že mají pevné formy a drobně propracované předpisy stejně pro výrobu svých kačkavalů (sýrů) jako pro slavení svateb, ale zmenšení výloh jsou cílem jen v prvním případě; v druhém nikoliv. Galičňan spěchá a spoří po celý život, ale ne o svatbě. Ta trvá dlouho a stojí od 20.000 dinarů výše. (Jsou pamětníci, že přišla na 100.000!) Také odpadá podezření (jinak při jejich chladné vypočítavosti oprávněné), že by se chtěli současnými oddavkami uhnouti přílišnému zvaní a hostění, když tu žijí jako jedna rodina; ale svatební domy jsou v ty dny proměněny ve společné jídelny a na hostinách se mohou vystřídati všichni, kromě žen, které nemají doma mužů.

Řemeslnost výroby je jen u popa, ale nemáme svědomí, abychom mu to vyčetli, když musí z nízké dušné svatyně vyslati do světa za jediný den až 40 hoto-vých párků!

Za naší návštěvy připadl svátek svatého Petra na úterek, vlastní oddavky se měly konat ve čtvrtek na to a my přijeli již v neděli před tím — ale nepřišli jsme brzo. Naopak: předběžné slavnosti počaly již ve čtvrtek hostinou u ženicha, načež následovala zvaní, jež jsou několikerá. Ženich zve osobně »na stroj«, t. j. zve svaty na koních; nevěstina strana zve »na vodu«, t. j. na velikou slávu, když jde nevěsta svým rodičům naposled pro vodu, a »na svatju«, t. j. na pečení svatebního bochníku, k čemuž ženichova strana pošle zváti mladou ženu.

Nás stihly první svatební dojmy v pondělí ráno, když jsme vyšli, abychom se nechali unést pohledem na město, které jako by se sesouvalo prohlubní Galič-

nické řeky do údolí Radiky. Za ní západně tři hora Koráb a táhnou se četná pásma albánských hřbetů. Srovnáváme vše se svojí mapou, když se pojednou vzduch počne otfásati mocnými ranami, které ozvěnami ochotných skal houstnou v hromový příval. Tak mohla asi zníti některá čísla omračujících symfonií světové vojny. »Bubnová palba«, dím si v duchu, a mám pravdu. »Zatopali topanete« — zavířily bubny, jak praví jedna zdejší píseň. Cikánské kapely z Kičeva, Gostivaru, Tetova vyhrávají před domy ženichů, nevěst, svatů. Takové kapely se skládají jen ze dvou žvlů: ze dvou, tří velikánských bubnů a ze dvou, tří orientálských píšťal, zvaných zurly, jež nahrazují naše klarinety. Bubny počaly. Bilo se do nich s největší zručností, ale také s největší silou. Když se k tomu připojily pronikavé a ostré hlasy zurel melodiemi orientálních tonin, představoval jsem si, tak že mohla asi zníti starozákonní hudba, při níž padaly zdi Jericha. Nebylo mi při tom do smíchu, ať byly nápěvy táhlé nebo rychlé, teskné nebo skotačivé. Dojímalý, zařevával se do duše, nerozveselovaly. Splývaly s křajem, s jeho tvrdými a ostrými skalami. Tato jednotnost porážela.

Průvodčí mne, zadumaného, pozoruje; usmívá se a praví: »Letos to nic není. Bude jen devět svateb a sešly se jen čtyři kapely. Jindy jich bývá osm, devět, když je svateb více. Letos mají bandy jen ženičové, jindy též nevěsty.«

V myslí se kmitají obrazy z apokalypse. Tak bude jednou zníti volání k poslednímu soudu.

A myslím při tom na »mladožeňce«, nebo, jak se zkráceně říká, na »mladence«. (Ženich se zove mladoženja nebo mladoženec a nevěstě se říká mladoženka, nebo mlada, oba pak služí mladoženci; název nevěsta patří mladé ženě do roka.) Co při tom všem cítí mladé

duše? (Chlapci se žení do dvaadvaceti, dívky do osmnácti let.) Jak se jich dotýkají tyto zvuky, podobné hromobití a nářku meluziny?

Nepřiléhá vlastně dojem k významu chvíle? Není to odzváněná hrana bezstarostnému mládí? Není to vážný úvod k vlastnímu životnímu zápasu? Nečiní se tu uzávěrka prvního životního období, aby se s novým zhodnocením sebe sama vstoupilo do příštího, kde na nás teprv doléhají zákony přírodní (tudíž i božské) s veškerou svou tíhou a neúprosností? Není to volání k velikému soudu, tentokráte jen k prozatímnímu?

Vyčítal jsem si, že vše tak tragicky chápu, ale když jsem později naslouchal chorům žen a dívek, jež sprovázely obřady starými zpěvy, jednoduchými a monumentálními jako klášterní sbory mnichů, a zapisoval tyto klasické popěvky, shledal jsem, že se nematu. Tvůrci tohoto kultu v zašlých dobách rovněž vše chápali jako konec jednoho a počátek druhého životního období, jako osudový přelom, při němž praskají větve na kmeni rodiny, jak to líčí píseň:

Živě

če - ho - na se

ko - ren ko - re - e se

e - ho - na se -

12. Galičnan.

Čerešňa se od koren korněše,
(třešně od kořen odnož vyhnala)
devojka se od kuta (domu) deleše (děčila).
Od koren se korněše,
od tatko ne se deleše.
Od vrše (vršku) se klaňáše,
od majka ne se deleše.
Vetki parovi (větévky) nadaje (padají),
od brata ne se deleše.
Široki lisje (listí) padaje,
od sestri ne se deleše.

Toť přece óda na bolest! Spolu věčná vysvětlivka jejího výměru: zatlačování vrostlé představy jejím opakem. Loučení — nikoliv však r o z loučení. I to se připouští u kmenu rostlin, ale není odvahy, aby se připustilo při kmenu rodiny, v čemž obsažena zároveň záhada přibuzenství jakožto zdroje sil přitažlivých a odpudivých a jejich stálého, nevykoření-
telného zápasu. Ten je obsahem života, ba jeho podmínkou, neboť věčně se opakující přitahování a odpuzování jednotlivců není než dýchání člověčenstva jako celku.

Blížíme se k cikánům. Zde již nepůsobí ozvěna a výkon zní jednodušeji, i když ne slaběji. Tím více zurly pronikají v sluch. Pištcům nabíhají tváře i šíje do puknutí a »topandžijové« mažou do topanů nejdivočejšími pohyby. Divíme se jejich svalům a plicím, ale divíme se též povlaku jejich bubnů i našich bubínků, že neprasknou jedny i druhé. Hudci se obrací po nás, aniž by na okamžik ustali. Touží po naší pochvalě, po obdivu. Projevujeme jej, usmíváme se, ale nálada, do níž jsme byli vtěsnáni, nás neopouští ani při nejskotačivější melodii. Ze všeho nám stále zní refrén havrana, jež Edgar Allan Poe nechává ve své básni

krákorati: Never more — nikdy víc! Zde to platí zakončenému dětství a mládí.

Lid však ví, že nezbyvá, než vstoupiti v příští život směle a pevně, s jasem aspoň v oku, když snad nemožno v srdci.

Petrov den je tímto způsobem vítán.

Svatby se počínají

Nechci lekati, řka, že nás druhého dne o čtvrté ráno probudila prudká palba a že, jak pochopitelno, mně přišlo nejprv na mysl vypravování zdejších lidí o tom, jak jejich kraj ještě dlouho po vojně trpěl od sousední Albánie, se kterou se bělehradská vláda mazlila z politických příčin, co zatím razbojník Kaljoš mohl přes blízké hranice vpadnouti do Galičnicku a odtud bez-trestně (protože lid nesměl nositi zbraně) odnésti patnáct milionů ve zlatě. Proto nemeškám dodat, že po přestřelce následoval vpád nikoliv Albánců, nýbrž jen cikánů, jejichž topány (tympány) se zvukem sice velmi dobře připojovaly k puškám, ale spolu připravovaly přechod svištícím zurlám. Svatební slavnosti počínaly tedy pro nás, unavené a ospalé, nikoliv příjemně, ale zajiště efektně.

Již jsem toho mnoho nepospal, ač bych se byl rád o to pokusil; ale, chtěje k tomu cíli zabodnouti zraky do určitého bodu na stropě, shledal jsem, že v mé světnici stropu vůbec není, nýbrž že jsem se jako host zde octl opravdu před přátelským k r o v e m. Arci nutno dodat, že moje noclehárna se nejmenovala světnicí, ale čardakem, což značí místnost otevřenou čili pavlač do budovy vhloubenou, která však ve zdejších

chladnějším pásmu není otevřená a s čardakem má jen to společné, že nemá stropu.

Že i hambalky poskytovaly dosti místa pro nějaký uspávací bod, nezapírám, ale sušená skopovina, jež se na nich houpala a jež byla již po ránu přezkoumávána spoustou dbalých much, bránila zrakům, aby se někde s klidem soustředily.

Po delším přemítání (duševním i tělesném) opustil jsem lůžko (jinak výborné), popřál očím božskou snídani pohledem na prohlubeň, nad níž právě unikal opozděný měsíc před časnou jitřenkou, a záhy jsem se vydal ven, na obchůzku.

Devět barjaků (praporů) vesele se třepotalo jarním vánkem nad svatebními domy.

Jak by ne! Vytáhli je po bůhvíjaké době z bůhvíjakého zášeří a pustili na svěží vzduch. Víme, co dělá psík, když se odváže, nebo hříbě, když se pustí ze stáje!

Chodil jsem od barjaku k barjaku. Kromě několika erárních praporů byly většinou rozmanitých barev a rozličných vzorů, vesměs vkusně, slohově, heraldicky sestavených a kreslených: kříž se čtyřmi půlměsíci v rozích, nebo kruh se čtyřmi kříži v polovici každé strany a j.

Bylo mi vhod, že se lidé u mne zastavují. Dovídám se, že každá rodina zde kdysi mívala svůj rodinný prapor. »My jsme byli vždy svobodní, samostatní!« ubezpečují mne s pýchou. »My jsme kmen Mijaků, sousedí Brsjaků« (ukazovali na jihovýchod). »O našich obou kmenech se ví již před tisíci a více léty, ještě za bulharských carů, kteří sídlili v blízkém Ochridě. Car Samuel pocházel z naší končiny.«

Mohli bychom mluvit o aristokratičnosti zdejšího lidu v jeho způsobech a důstojné vlídnosti, kdyby ne-

porážela jeho demokratická rovnost, projevovaná nejen balkánským tykáním, ale tím, že zde není sluhů, podruhů, žebráků. V mnohém si připomínáme Černou Horu (též postavami a podobnými kroji, zejména jaké nosí Vasojevići), ale tam je odpor k práci a sklon k pyšné panovačnosti, zjevné zejména vůči ženě, jejíž postavení je pod normálem lidské důstojnosti, kdežto zde žena, třebaž by byla po náboženském ustanovení podrobena muži, je mu rovna.

Prvý dojem zesilován je dalšími. K přepychovým ženským krojům se pojí dlouhými věky vžitý ceremoniel pro všecken vzájemný styk. Jen tenkrát, když člověk v í, jak má s kým jednati, je jeho chování volné, totiž prostě rozpaků. Jako se vlak pohybuje svobodně jen na pevných kolejích, tak je i člověk svoboden jen v pevně stanovených a vžitých rádech.

Navštívili jsme tři ženaté bratry našeho hostitele, kteří žijí v rodném domě. U vchodu jsme byli přijati muži, ženami i dětmi vřelým stiskem ruky a pozdravem: »Dobře došli!« k čemuž jsme odpovídali: »Dobře našli!« nebo »Bolje našli!« Ve světnici nejstaršího bratra za účastenství všech došlo k vlastnímu uvítání a po vzájemných dotazech po zdraví a rodinách podáván byl ratluk (cukrovinky), pak sladko (zavařenina s vodou), černá káva a rakie.

Domnívali jsme se, že je tím návštěva domu, to jest všech tří rodin, skončena; ale chyba lávky! Druhý bratr nás vedl do své vedlejší světnice, kde se obřad i hostění opakovaly, a pak se šlo k nejmladšímu. Rozdíl byl jen v hovorech, k nimž zavdávaly podnět zejména velké rodinné fotografie, zobrazující hrdiny, padlé v předválečných osvobozovacích bojích proti Turkům, nebo zesnulé v cizině. Prostorné a světlé pokoje, třebaž byly částečně opatřeny západním nábytkem, uspořádány jsou v zásadě po staru: kolkolem

se táhne nepřetržitě pohovka, krytá koberci a poduškami.

Odcházeli jsme z domu jakoby od obřadních slavností, ale venku jsme byli svědky — částečně i účastníky — jiného a to opravdového obřadu.

Proti nám kráčel ženský zjev, pod prudkými slunečnými paprsky vskutku oslňující. Světlé plochy nažloutlého vlněného kabátce se střídaly s rudými a nachovými plochami těžkých řásní, bohatých výšivek a tkané zástěry; blyštící se barevný hedvábný šátek, stříbrný pás a zlatá mince doplňovaly nádheru.

Žena spanilého typu, růžové líce a důstojné skromnosti stanula u prvního z našich průvodčích a podala mu čutoru, která jí s prstu na řemínku visela. Nádoba byla na plošných stranách hojně pomalovaná a věnečkem a penízky vyzdobená. Jmenuje se k a r t a. Žena řekla: »Da blagoslovite!« (Kéž požehnáte!)

Přítel vysvětluje: to je »zovačka«. Zve »na vodu«, to jest na svatbu; podává nádobu s vínem, jehož si však smí připít jen osoby starší, vážnější. Ke zvaní je volena jen »nevesta«, to jest mladá žena. Velikou stříbrnou sponu na pásu (pafty), »nizalky« (visící dukáty) a mahmudije (turecké tolary) jí půjčil ženich, aby ukázala jeho dary, přichystané pro »mladou« (nevěstu).

Mužští přijímají »kartu« po řadě, řkouce: »Da ste blagoslovena! Ednuš za vek, da se kerdosajet, i na pomali da si ičšekate, šo je ubavo vo sečiji kuti, i na muščulci da se bereme.«*)

»Zovačka«, berouc zpět »kartu«, odpovídala ženatému: »I vo vaša kufa da dajet Gospod!«**) a neže-

*) *Budiež požehnána. Jednou pro věky at jste všichni šťastni, at se tobo (svatby) i u menších dočkáte, at je v domě vše krásné, at se dočkáme i poslíčka (jenž zve na křtiny)!*

**) *I ve vašem domě at tak učiní Pán.*

natému: »I na tvoja glava da dajet Gospod, da si iš-
čekaš!«*)

Přišla řada na mne. Odříkával jsem, jak se mi před-
říkávalo. Ale to nestačilo. Musil jsem složit daň ze
svých let a připít si.

Pak žena vstoupila do domu, aby plnila svoji úlohu
dále.

»Toť sezve pomalu celý Galičník!« povídám.

»Ovšem,« zní odpověď. »Zde jsme všichni jako jed-
na rodina!«

Do večera jsem nevěděl, na kolik svateb jsem po-
zván a kam půjdu.

Rodičům naposled pro vodu

Chodit z rána a z večera pro vodu byl od pravěku
počátek a konec denního pracovního pořadu venkov-
ských žen a dívek. Potřeba jen hmotná, tělesná, ale
neúprosná. Tedy zákon; něco vyššího, oč není sporu,
čemu se nutno jen pokorně podrobiti. Kdo se pak po-
nižuje, bude — dle slov Písma — povýšen. Tak se i
stalo. Duše lidu se tak octla na výši, s jejíhož zorného
úhlu se jí výkon jevil vlastně obřadem; ba dovedla jej
mravně i umělecky hodnotiti. Učinila jej předmětem
nebo aspoň motivem bezčetných písní. Posvětila jej
svým uměním.

Galičňanci učinili ještě více. Vybájili proň apotheosu
a přiřadili ji ke svým svatebním obřadům. A vybájili
dvě: jednu jako předehru, druhou jako dohru veliké
výpravné opery, jež sluje galičnická svatba.

Ta se skládá vlastně jen ze dvou dějství: v prvním

*) *I své hlavě at dá Pán, abys se dočkal (svatby)!*

se přiveze nevěsta na koni do ženichova domu, kde je do rána hlídána ženskými, v druhém se konají oddavky. V předešlé jde nevěsta svému rodu naposled pro vodu, v dohře (o půl páté ráno po svatbě) jde po první pro vodu ve svém novém domově.

Jednoduchá kostra. Je však utajena v řadě týdenních slavností, jimž z uměleckého stanoviska jen vytknu, že předešlá vyniká krásou nade vše, co potom následuje.

Dnes za to ovšem nikdo nemůže. Původně ženich prostě nechtěl dovoliti, aby jeho vyvolená ještě v poslední chvíli byla podrobena povinnosti. Číhal na ni s kamarády, překážel jí a nevěsta musila si bráti na ochranu zase svoji družinu. Bývaly rvačky, žertovné i opravdické; někdy se i střílívalo. Z toho vznikly stkvělé nynější průvody s rozžatými loučemi, se zpěvem a hudbou, jež doprovázejí nevěstu ke třem studánkám, načež se v ženichově domě celou noc hoduje a veselí.

Kdo dovede, ať si představí za měsíční noci galičnický skalní amfiteatr a v něm devatero průvodů! (Bylo devět svateb.)

Sezývaly k nim čtyři cikánské bandy, otřásající Galičnickem.

Mohl jsem se zúčastniti svatby kterékoliv; přátelé mne však vedli k Jordanovi, jehož dům plál vysoko nad námi, ozářen velikou hranicí. Před ní se rýsovaly postavy hudebníků. Mrštnými pohyby závodili se šlehy plamenů. Jedni mazali do bubnů, druzí poskakovali, pištíce na zurlu. Satanská idyla, kousek infernální domácnosti, při níž útulnost představena postranním loubím, upraveným pro hudce k pohostění a pohově. Zůstalo mi tajno, kdy jí užívali: vzduch a skály se otřásaly ranami jejich bubnů celé dny a celé noci.

Šlapu namáhavě do kopce, chtěje s ostatními u-

držeti krok. Drásáme se po cestách, jímž se tímto názvem činí nesmazatelná křivda. Opírám se o majestátní hůl, aniž při tom majestátně vypadám. Když mi ji vnucovali, mračil jsem se; když jsme přišli, omlušení intrádami cikánů, na kamenné nádvoří, děkoval jsem jen jí, že jsem se mohl s vynaložením posledních sil vzepnouti a za slavnostních zvuků s povinnou důstojností kráčet přes oslněný dvůr jako v opeře vévoda, ubírající se přes jeviště. Vše kolem divadlo, já v něm též herec. Předě mnou dům palácového skoro vzezření s obsazeným balkonem; ze dvora kamenné schodiště, na němž muži ve strohých úborech a ženy v přepychových robách. Planoucí hranice rozkrajuje břitce postavy na ostrá světla a tvrdé stíny.

Líbáme se se ženichem, vítání matkou, a zdravíme se s ostatními. Ale slova neslyšíme, ani svého, ani cizího. Sluch zalit zvukem jako zrak jasem.

V domě všude plno: na chodbách, na schodech, ve světnicích.

Jizby v prvním patře proměněny v jídelny dlouhými, nízce podepřenými prkny, z nichž sestaveny prozatímni lavice a stoly při stěnách i uprostřed tak, aby se lehko překročovaly i se vším, co na nich pro nás přichystáno. Šestnácté století; obraz od starého Breughela.

Všichni nám podávají ruce. Všem září zrak radostí, že jsme se přišli s nimi poveselit.

Hospodář mne vede do rohu, kde sedí pop a stařešinové; prosím však, abych směl dřív ještě na balkon. Pohled na Galíčnick lákal a podívaná se již počínala: na stránkách se již objevovali světélkující hadi, plazící se mezi domy. I měsíc se právě vyhoupl a zalil vše stříbrem.

Přistoupí ke mně mládec a podává mi »boriny« (louče); je čas, abychom se vypravili i my. Sestavu-

jeme se na nádvoří, zapalujeme louče a průvod se hne za zpěvu:

Prichle

O-dyt mome za vo-da, odyt mome za vo-
 -da, odyt mome za vo-da so dve stomni
 ša-ra - mi, još, aman, aman!

Odit moma na voda so dve stomni šareni.
 Od dolu idet ludo mlado, je iskrši stomnite.
 Vikna mome da plačet: lele, bože, što stana!
 Kak šte kaža na mama, još, aman, aman!*)

Byl jsem jako ve snu. Kongres bludiček? Či slet nočních duchů? Připadal jsem si jako jeden z nich. Aspoň, než jsem počal klopýtati a se káceti. Duchové neklopýtají. Těm je jedno: cesta necesta. Mne musili přátelé vést.

Ostatním se šlo dobře. Jsou zvyklí. Ale měli zase jiné rozpaky. Šel proti nám jiný průvod a ten pěl zase jinou píseň:

Čekaj, tatko, studena vodica,
 čekající na porti zaspalo.

*) Jde dřvka na vodu se dvěma nádobami pestrými. Zdola jde nerozumný mladík, rozbije jí nádoby. Vzkřikne dřvka: Otvé, bože! Co se stalo? Jak to povim své mámě? Ach, běda, běda!

Niti mome, niti studena vodica:
ovolku je od kjerka odmena!*)

Dovedli se sice na tenké stezce a prudkém svahu
proplésti a udržeti rovnováhu, ale zato se jim melodie
zapletly a dlouho trvalo, než je zase rozmotali.

Přiznám se, že jsem toho večera neviděl ani jednu
nevěsty a tedy také ne, jak nabírá vodu. Přes hodinu
tonul jsem jen ve starostech, jednak abych zachoval
zdravé údy, jednak abych se nalapal obrazů, jež se
kol mne střídaly.

Když jsme se vrátili k Jordanovi, cítil jsem, že jsem
náležitě utrmácen, a když jsme zasedali k plným stolům,
všichni mi slibovali, že nás nepustí až ráno. Bylo
by to bývalo pěkné — pělo se, vyprávělo se, žertovalo
se — ale bylo toho na ně moc. Čekal jsem jen na
obřad se svatebním bochníkem, dnes ráno pečeným,
zvaným svatja, abych se pak odebral na potřebný odpočinek.

Bochník je dvojího vydání, na pohled stejného: navrchu
nákras, monogramy, nápisy. Ale jeden má uvnitř několik
starých stříbrných penízků a druhý nic. Prázdný se pošle
zítra k nevěstě, druhý se rozláme teď, při večeři, a
každému z nás se dá kousek. Kdo najde penízek, odevzdá
jej hospodáři a ten musí zaň vyplatit hotově deset
dinarů.

Obřad se provází písní, kterou pěj dva starší lidé.
Drží mezi sebou bochník, kolébajíce jím s kolena na
koleno:

Ogrejala mesečina počestna trpenza (stůl).
Ne mi bilo mesečina,
tok mi bilo čestna svatja.

*) Čekaj, očče, na studenou vodu! Čekaje ve dveřích usneš. Ani dítky, ani vody! Taková ti od dcerky odměna! (Pěje se to o všech členech rodu.)

To značí: svítíl měsíc na čestný stůl; nebyl to však měsíc, byl to čestný bochánek. (Zdali se Havlíček píše: »Měsíček jak mazanček,« nedopustil plagiátu, přirovnání pouze obrátiv?)

Nemám v hledání štěstí. V mé skývě nebylo nic. Když jsem se zdvihl, abych se odebral na kutě (proč tak neřiči, když se zde domu říká kuťa?), sousedé si mne dobírali, že odcházím proto, že jsem nic nenašel. »Našel,« odpovídám na žert žertem. »Ale abych peníz nemusil vraceti, raději jsem jej spolkl — a teď tady nemohu vydržet...«

Přívál smíchu. Vyřinul se lijavec poznámek, kterých zde neuvedu.

Za nádherného úplňku ubírali jsme se domů. Světlo jako ve dne. Galičnick tonul ve stříbrné lázni. Opakovali jsme si písničku: »Ogrejala mesečina«, k níž vše kolem nás bylo stkvělou ilustrací.

Pro nevěstu

Nazejtří po sv. Petru — den před oddavkami — ženich jede prosit rodinu o nevěstu, načež svati mu ji domů přivezou, ale neodevdají. Je dána, tak řiči, k ledu, to jest do zvláštního pokojíku, kde ztráví noc se ženskými, čemuž se říká, že »činí pokání«.

To je stručný obsah rušného dne, jenž projde ve znamení pádícího koňstva a třepotání praporů.

Prapor vlaje na domě každého ženicha, byť ne stále. Několikrát se sundá a zase nandá. Dle toho, jak ho jezdecká skupina svatů (strojníci) občas potřebuje. Každá svatba má své strojníky: muščuldžiju (posla), barjaktara (praporečnicka), star-pobratima (pořadatele) a svaty; ti všichni co chvíli objíždějí domy, mávají

praporem a střílejí. Jezdí tryskem, aby se pochlubili způsobilostí a odvahou, neboť cesty jsou místy do slova k povalení.

Spolu je to nejtěžší den pro snoubence, kteří jsou osou různých obřadů, neboť žádné obřady nebyly vynalezeny pro pohodlí.

Nebyl jsem při všech, neboť, jak praví francouzské přísloví, člověk nemůže najednou vyzvánět a jít s procesím. Nevím, co se dělo dopoledne s nevěstou, ale viděl jsem, co dělali se ženichem. Sice ho jen slavnostně holili a stříhali, ale co zkusil, než si to odbyl!

Také ho k tomu musili dlouho shánět, protože byl někde ukryt. To arci nebylo naschvál (ač by nebylo divu), ale že tak řád káže. Památka po starých časech, kdy se mladíci po prvé holili a stříhali až k odavkám. Když ho konečně přivedli, síň byla nabitá. Stěží jsem se prodral doprostřed, kde čekala na ženicha stolice a dvě děvčata s bílým ručníkem a s novým mýdlem.

»Berberem« (holičem) nemůže býti při tom ledakdo. Musí pocházeti se strany ženichovy, a kdyby takového nebylo, jsou přesná pravidla, jak se najde náhradník.

Operace nezačala hned. Dívčí chór spustil píseň, která vysvětluje proč tady ženich ještě není:

Zivě

Ne ce ze - tot berber da zo.

ori - čet, ne ce ze - tot -

Nekjet zetot berber, da go bričit,
dur ne zemet od tatka proščeně.*)

Také již vidíme ženicha, jak se se svými loučí. Táhlé zpěvy jsou malého rozpětí, ale bohaté drobnými ozdůbkami a sourodé s ostatními zdejšími obřadovými nápěvy; dojímají tesknou. Ženich je přibledlý a všichni jsme na měkko.

Do míry nás přivede zmatek, když se má holení počítí. Mládenec sklání hlavu nad umyvadlo, čeká, ale břitva jde z rukou do rukou a nemůže naléztí povolaných. A když je našla, ukázalo se, že nejsou vyvolené. Holič nebyl dost obratný. Zavládlo rozčilení, neboť zde je zvláště třeba zručnosti. Pravidla nedovolují, aby se ukáplo mydlín nebo aby vlások padl na zemi. Vše musí přijítí do ručníku, jenž je slavnostní a který později se odevzdá nevěstě.

Poněvadž se mezitím pělo dále, chtěl jsem si zapsati píseň. Byla to notná práce, nejenom proto, že tu šlo o psaní n o t, nýbrž že se psaly těžko, neboť ty písničky, třebaš starodávné, jsou plny života. Mění se v podrobnostech neustále.

Oddechli jsme si oba, když jsme byli hotovi: ženich s holením, já s písničkou. On odešel, aby se přiohlékl, já, abych se zase poohlédl jinde. Zejména na dvoře bylo hlučno a ryčno. Sedlali tam dva koně; na jednoho vsedl ženich, na druhého posadili malého chlapce, kol něhož se navěsily dary pro nevěstu a její rod. Bylo toho několik toreb. Také star-pobratim, jenž se tu se svaty bujně projížděl, byl ověšen torbami s chleby, vínem, masem. Nečekal však na nás; odjel se svou družinou napřed, aby ohlásil u nevěsty příchod ženi-

*) *Nechce ženich, aby ho stříhali, dokud se nerozloučí s otcem (píseň vystřídá celý rod: matku, bratry, sestry atd).*

cha, odevzdal tam dary a přijal za ně odvetné dary na znamení, že ženich smí vstoupiti.

My ostatní, se ženichem v čele, jsme se tam vybrali za chvíli též.

Ženich seděl pěkně zpřímá, pravou ruku, dle řádu, za pasem; otec kráčel vedle. Díky šťastné náhodě, žádnému šprýmaři se nepodařilo, aby podložil — jak se často stává — pod sedlo něco tvrdého a ostrého; koníček nepotřeboval se znepokojevati a jezdec mohl jeti klidně a důstojně, jak okamžik žádal.

Star-pobratim zatím objížděl s družinou ze svévole osadu divokým tryskem a tak jsme dorazili do nevěstina domu skoro hned po něm. Ve dvoře na terase, kde stála skupina pějících dívek jako antický chór, dozníval jednohlasný zpěv, platící ještě star-pobratimovi: »Muščuldžija — golem aberdžija!« (Posel — veliký věstitel!)

Barjaktar věšel ženichův prapor na nevěstin dům a star-pobratim právě vycházel vstříc, podáváje ženichovi víno od nevěsty, aby si připil.

Teď můžeme dovnitř všichni, kolik se nás tam vejde.

Ženich líbá na prahu nevěstiným rodičům ruce, vstupuje se svým otcem a odevzdává nevěstině bratru jablko se třemi starými penízky (jež se mu pak vrátí se dvěma přidanými penízky) a ohlíží se po nevěstě. Hledá marně. Ta, dle řádu, ještě v obyčejném šatu, někde z úkrytu naň pohlíží skrze prsten, řkouc: »Iz prsten te gleda — vav srce ti vleza.«

Zatím se dostává ženichu na pravé rameno bílého ubrusu a jeho družina k tomu pje: »Čestita ti riza (říza), junače, što ti devojka vezala (vyšívala)!«

To je vše, s čím se ženich musí zatím spokojiti. Vrací se se svou družinou (s »pobratimi«) domů, pojí s nimi pletený koláč »sarajlij« a odebere se do komůrky, která je pro dnešek určena pro nevěstu, aby v ní

dočekala jitra, »kajíc se«. Strojníci se pak vrací s ženichovým koněm pro nevěstu.

U té se právě koná malá slavnost a hostina. Sourozenci přivedou nevěstu, jež svému příštímu tchánovi a ostatním příchozím libá ruce, a odevzdávají dary. Na donesené chleby se kladou pro nevěstu střevíce, pafty (velká přezka k pasu), dulak (závoj), vedle se rovnají sušený pstruh, rýže, oříšky, hrozinky, cukr, zrcadlo, hřeben, náprstek, rakije, stříbrné niti, hedvábný šátek. Se vším je spojeno mnoho řečí a žertů, neboť rodiče nevěstini zle vše kritisují. Je prý toho málo a vše je mizerné. Berou do ruky přezku a vracejí ji s opovržením, že není zlatá, ale jen pozlacená. Otec ženichův se zase hájí a dušuje se, že to koupil za pravé zlato, ale kujundžija (zlatník) že ho napálil.

Do vřavy zavzní tlukot na dveře, vedoucí do sousední světnice.

Tam se byla totiž nevěsta zatím převlékla do slavnostního obleku a star-pobratim opětovanými ranami a ráznými slovy ji vyzývá, aby se již vydala s nimi na cestu.

Vyšňořena zlatem, stříbrem, hedvábním a těžkým vlněným šatem, zjeví se na prahu jako obraz. Star-pobratim ji uchopí pod paží s levé, bratr s pravé strany a vedou ji za teskného zpěvu dívčího chóru na dvůr, kde řehtají dva koníci, jeden (ženichův) pro ni, druhý pro věno a výbavu. Otec ženichův ji pohazuje penězi a cukrem.

Matka nesmí za nevěstou ani z okna pohlédnouti. Ostatní rod ji doprovází kus cesty. Vedou jí koně a drží ji, když se cestou před mimojdoucími hluboce na koni uklání. V polou cesty ji opouštějí.

Dále ji ochraňuje strana ženichova. Ženy ji s obou stran v loktech podpírají. Jiné, nesouce vodu, smáčejí květiny a kropí nevěstu, aby se, dusným horkem a

těžkými šaty všecka zmořená, osvěžila; jiné jí stírají šátkem s líce krůpěje potu.

Majestátní pohled. Obraz královský. Cesta princezny. Důstojnosti dívce přibývá, čím hlouběji se lidem v pozdrav klaní. Oči stále sklopené, bije čelem koni v sedlo. Ženy jí musí hlavičku zdvihát, aby se snáze vždy vztýčila.

A příjezd do nového domova je stejně důstojný.

Za omamující hudby zastavuje koník před domem těsně u koberce, jenž se táhne ode dveří. Nevěsta nesmí stoupnouti na holou zemi. Koberec se za nevěstou, jak po něm kráčí, ihned svinuje.

Tím se její sláva končí.

Vstoupivši do domu, přestává býti princeznou a stává se hospodyní. Vedou ji k ohništi, kde do řetězu, na němž visí kotel, bije čelem, »aby nikdy neopustila domova«. Podá se jí síto, aby prosívala mouku, podá se jí těsto, aby zadělávala, a chór ženských jí zpěvem dává vysvědčení:

Umejala (uměla) nevestata pečivo da mesit ...

Umejala nevestata pečivo du sučet ... (zadělává).

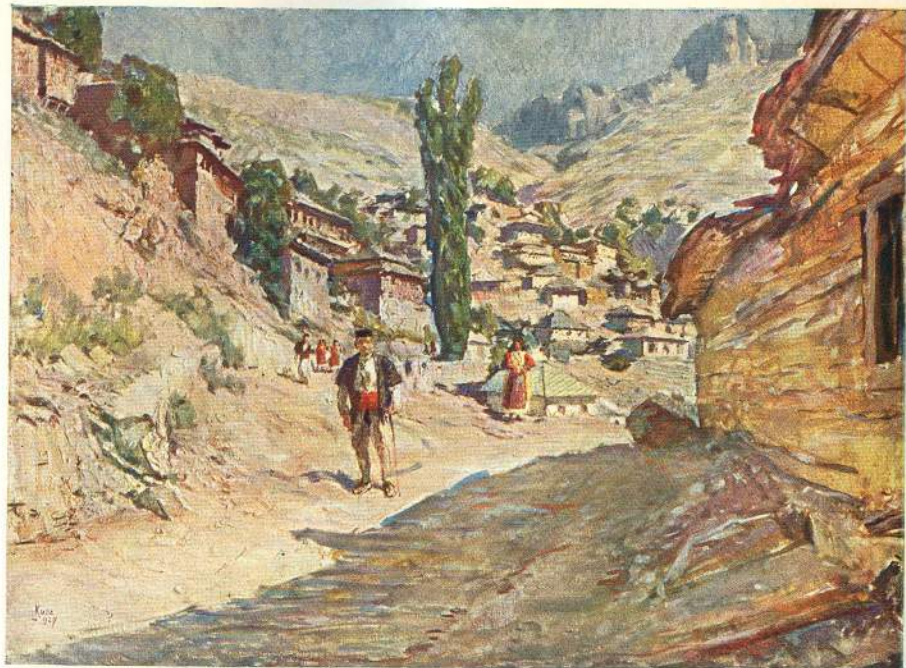
Podá se jí sklenka s vínem, aby přítomné počastovala a pje se:

Umejala nevestata svekrva (tchyni) da služít ...

Probere se ve zpěvu celý rod.

Co se s ní dále dělo, nevím. Byli jsme uvedeni do světnice, kde uchystána hostina. Trvala (jak jsem slyšel) do rána. Já tak dlouho nečekal. Zmožen dojmy a horským vzduchem, musil jsem si odepřítí zábavu mezi rozjařenými hodovníky, kde jídlo a pití se střídalo se zpěvem a hudbou.

Odházeje, byl jsem doprovázen hospodářem. Ptal jsem se ho na prahu po nevěstě, abych se s ní na rozloučenou pozdravil.

13. Galičnik.

Ukázal rukou napravo, kde byly otevřeny dveře do jizbičky, v níž se mi, užaslému, zjevil krásný obraz.

V barevném zmatku pestrých koberců, v háji kapradí a ve skupině dívek, oděných do svého důstojného, až příliš vážného kroje, v němž se střídá žlutavá barva vlny s hnědou a nachovou červení tkaných zástěr a se zlatem živůtků, stála nevěsta v koutě ve vsí své oslňující nádheře tichým, vážným postojem jako Panna Maria svatohorská: oči vždy ještě sklopené, ruce skryté na pásu pod hedvábným »rizlem guvealným«. »Nevestata guveet« — nevěsta se kaje. Poslední její panenská noc. Probdí ji.

Je to hora olivetská jejího ženství. Noc určená velikému rozjímání.

O svatbě a po svatbě

Na oddavky se jde z domu ženichova, kde nevěsta ztrávila noc se ženskými kajíc se a postíc se — zvyk, jaký vládne i u makedonských a starosrbských muslimů s tím rozdílem, že turecká nevěsta je zúmyslně odporně nalíčena jako hnusná nestvůra.

Do kostela se jde pěšky s barjaktarem v čele. Muž, který mu kráčí po boku, nese v torbě dva chleby, o něž se pop tak spravedlivě s ostatními rozdělí, že si jeden ponechá a druhý, posvětiv, rozláme a rozdá svatebčanům. Těm se dostává ostatně občerstvení již cestou: někdo z mladých roznáší na podnose leblebije (oříšky), hrozinky a rakiji, jiný nabízí v měděnci víno. (Kdo není tak líný, aby tam pohroužil ruku a našel si na dně skleničku — která je tím způsobem stále opláchnutá — může se napít.)

Za praporem v mužské skupině kráčí ženich s čer-

venou stužkou na nízké kulaté černé čapce (jako naše sokolská), a s bílou rizou (ubrusem) přes rameno.

Nevěsta jde v ženské skupině. Vedou ji pod paži: s pravé strany bratr, s levé žena star-pobratima (brat-ra ženichova). Od ostatních žen se liší sklopenými zraky a dlouhým závojem, vpřed spuštěným, ale tak řídkým, aby včas zahlédla mimojdoucí, jimž se hluboce uklání. Průvodčí jí podpírají čelo a pomáhají, aby se zase vztyčila. Příští tchýně, nesouc měděnec vody, smáčí občas růži a kropí nevěstu. Výkon svrchované obřadný, jímavě důstojný. Průvod se tak mění ve skutečné procesí, v němž božství je představeno nevěstou: vzdává se čest příštímu mateřství.

Nevěstě také platí zpěv žen:

Sitno odit mome na venčaně.
Prašajte go, za što sitno odit?
Ater imat na milijot svekor.

*Drobně kráčí dívka na oddavky.
Ptejte se jí, proč že kráčí drobně?
Z úcty k milému tchánovi.*

Píseň vyjmenuje všechny z rodu ženichova.

Do kostela vstoupí jen snoubenci s nejbližšími. Před ním nastane živo, neboť praporečník s ostatními zůstanou venku. Vyhledají si tu chládek, rozestřou koberce a občerstvují se tím, co si byli přinesli nebo co si koupí od prodavače. Je tu jako o pouti, ba, když se více svateb a praporů sejde, jako o národní slavnosti.

Obřad v kostele není dlouhý. Pop se musí podrobiti při tolika oddavkách zákonům, jaké vládou každé velké industrii. Zevně zajímala úloha ženichova ubrusu, jenž se drží nad snoubenci jako nebesa. Na něj kum (kmoťr) položil věneček a, stoje vzadu, držel nad

ním rozžaté zkřížené svíčky. Po obřadě přicházeli svatebčané a líbali věneček.

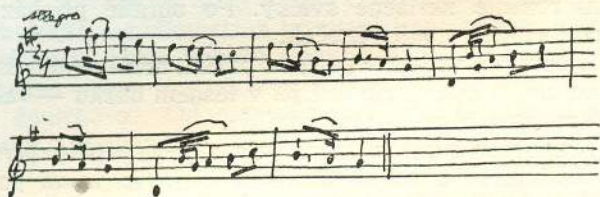
Z chrámu, vedena opět pod pažím, ubírá se nevěsta zase za ženichem, ale teď již v těsném blízku — »aby někdo nemohl mezi nimi projítí«.

Praporečník jde zase v čele a ženy opět zpívají prvější píseň s malou změnou, která je velmi podstatná: Drobně kráčí dívka o d oddavek.

Průvod se vrací jinou cestou a nevěsta u každého rozcestí nebo u zatáčky chce utéci a vrátiti se domů. Průvodčí ji musí násilně zadržovati. Přítel mne upozorňuje, že to nesmím bráti vážně; nevěsta to tak zle nemyslí. Podrobuje se jen řádu. Také mne nemá klamati její teskný výraz. I to je předpis. Zatím je ráda, že se vdává.

Před domem ji vítá svekrva (tchyně). Na hlavě má síto se dvěma chleby, jež přidržuje pravicí, zatím co v levici třímá džbán s vínem. Svatebčané se staví v kruh, aby zatančili »oro«, jež svekrva zahájí několika kroky, aby hned nato šla pozdraviti nevěstu, pokloníc se před ní třikráte tak, že se sítem dotkne jejího čela. Pak ji vede dovnitř.

V domě jsme uvítáni hřmící hudbou a nevěsta se vede nejprve do kuchyně. Zde musí hned mísiti těsto a častovati vínem. Při tom jí každý blahopřeje. Vzácný okamžik, kdy se konečně při skutečném obřadě rozpoutává opravdové svatební veselí. Až dosud, kromě hostin, ho zásadně nebylo. Stále kladen důraz na vážnost chvíle, na osudovost kroku. Teď konečně nastupuje vláda jasné a jaré mysli, doba žertů a šprýmů. Kuchyň se smíchem otřásá. Co chvíli dostane někdo pěstí do zad — sice jen pro švandu, ale upřímně. Nevím ani proč, ale brzo se to dovídám za zvuku tureckého pochodu, jenž zvenčí doléhá svou stále se opakující melodií:

Řada došla na mne, abych blahopřál, a přítel mne honem poučuje, že musím k přípitku připojití přání hojného rodu a udati hned určité číslo. »Řekněte třebas: pět kluků a tři dcerky!« Jako ve všem, byl jsem i tady poslušen. Ale běda! Žáda mi v tom okamžiku duněla pod herdami.

Toto vskutku pěstní právo vládlo, než jsme se všichni vystřídali.

Závěrek obřadů byl méně hlučný.

Před rokem, při zasnubách, si snoubenci rozdělili rtuť do dvou trubiček, z nichž každý nosil při sobě po jedné podnes na znamení, že si patří. Teď ji slili v jednu a nevěsta ji vzala v opatrování. Kmotr líbá věneček, v kostele posvěcený, odevzdává jej novomanželům a oddavky skončeny. Nastala přestávka, potřebná všem (hostům i kuchařkám) k večerní svatební hostině.

Cikáni k ní svolávali s vynaložením všech sil. Zatím co bubny vířily a bouřily, zurly hrály maane (směs tureckých písní a pochodů) a když jsme se scházeli, zvučely intrády jako kanonáda. Však nás očekávaly veliké věci. Již ta zákuska! Na plných mísách a talířích střídaly se s pravidelností hudebních taktů mlsy a pochoutky: sutlijaš čili pilaf, připravený z rýže (orisu), mléka a cukru; džufte (uzené, na větru sušené maso); džigarice (pečená játra); všeho druhu zdejší ovčí sýry, vesměs výtečné; báječné kyselé

mléko a zejména božský kajmak (hustá smetana). Chlapci k tomu roznášeli stále chléb a nalévali rakije, odebírajíce bez ustání nedopité čišky a stavíce před hosty plné.

Vstoupil ženich. Políbil ruku popovi a nejstarším, aby se rozloučil, neboť nebude hodovati s námi, nýbrž se svou ženuškou v uzavřené světničce.

Byli jsme slušně syti, když se počalo se stolu vše uklízeti, aby nastala vlastní hostina. Spočívala v různé upravené výborné jehněčině, vařené a pečené, s omáčkou i bez omáčky, k čemuž se přikusoval chléb s vonnou cibulí, prudčím česnekem nebo ostrou paprikou, která se v rozmařilých pózách provalovala na talířích. K rakiji se dostavilo rudé víno a s ním teprve náležitě veselí a zpěv. Pozváni dovnitř cikáni, kteří zde provedli s veškerou péčí svou »ezgiji«, kombinaci různých melodií, již zahájily zurlly s průvodem něžného bubnování. Buben stál na podlaze a cikán, jen jako když mží, tyčinkami jako špejly mistrně tremoloval. Pak přehodil popruh přes rameno a, buben na břicho, počal do něho bít, až se stropy třásly a uši zaléhaly. Nastal konec hovoru; nebylo slyšeti slova.

Přes to se mi soused snaží vylíčiti, jak dnešní hodo-kvas skončí. S nouzí lovím slova. O půl páté ráno se půjde odtud »na vodu«. Tam u studánky, nevěsta nalije každému na ruce vody, aby se umyl. Ale to nebude tak snadné. Děvčata budou mu házetí na ruce bláto a práce bude nekonečná, jakož i švanda.

Je významné, že dílo nevěstino v novém domově počíná vodou jako ve starém vodou skončilo. Tímto okamžikem odívá nevěsta na sebe řemení nových, teď již celoživotních povinností, a je dobře, že se vstup koná za všeobecného veselí. Usnadňuje se jí přijetí pout, které s ní sejme teprve smrf.

I příští dny pomáhají tvořiti přechod od bezstarost-

ného mládí k tíze života, jež dolehne na hospodyně a matku. Hoduje se ještě několikrát: když jde rodina ženichova s mladými manžely k druhým rodičům »na poklony« a když pak zase oplátkou se jde »na prviče«. Hodováním se také provází, když nevěsta po prvé opravdu mísí těsto. Je, chudinka, při tom předmětem žertů rozmanité jakosti. »Kam jsi to zapadla?« volají na ni se smíchem. »Jdi domů! Uteč! Co tu děláš?« A když začne mísiti, musí vyslechnouti posměšnou písničku:

Mesario tatkova i majčina!
Mesario od roda golema!
Mesario, klopče posret kutji!
Mesario, mečko raztresena!
Ligi puščaš kak šorapni igli!

Mesario) otcova i matčina!
Mesario z rodu velikého!
Mesario, klubko vprostřed domu!
Mesario, třaslavý medvídku!
Slíntáš slíny, jak dráty k pletení!*

To už jsou slavnosti více jen rodinné. Pro veřejnost svatba skončila v neděli karnevalem: mužští chodili od domu k domu, převlečeni za ženské, za Turky, Albánce a jinak.

Toho dne se i svíjely prapory, cikáni se rozcházeli a nad Galičником zavládalo postupně zase ticho.

Potrvá až zase do příštího dne svateb a radostí, do svatého Petra budoucího roku.

*) Od slova mísiti.

V. VARDARSKÉ ČRTY

Sporné pásmo

Na šikmém hrbolatém dvoře starého hánu (zájezdní hospody) v zastrčeném koutě Skoplje blíže Kuršumli-hánu cvakla za mnou kopyta a kdosi, sestoupiv s koně, stanul za mnou.

Když někde malujeme, kozla se staráme, kdo za námi stojí nebo nestojí. Teď mi šlo především o to, jak zachytit některého z cikánů, kteří se mi v popředí kmitali a výborně doplňovali obrázek, vyvrcholený v pozadí skvostnou džamií; nestaral jsem se tedy o čumáky.

Ale jezdec mne pozdravil a to, abych nemohl uniknout jeho zdvořilosti, několika jazyky, z nichž jsem si k poděkování vybral ruský, načež se mi neznámý představil jako srbský iguman (opat) jednoho z četných klášterů, které jsou skryty v úbočích skopské Černé Hory (rovnoběžkovém hřebenu, tvořícím severně tři hodiny od Skoplje hranici předválečné Makedonie.)

Nezbylo mi, než abych učinil podobně. Nelitoval jsem krátkého přerušení. Usmívaltě se na mne bodrý stařík, jemuž kamilavka seděla zvesela na bujně, dlouhé křtici. Svou jarostí přemáhal ponurost mnišského kroje natolik, že háv pohyblivé osůbky zdál se být vzdouván bujným rozmarem místo asketickou vášní. Když uslyšel, že jsem Čech, poznamenal radostně, že se zná s našim pravoslavným biskupem Go-razdem, ba že poznal kdysi na Athosu i našeho Sávu

Chilandarce, kutnohorského rodáka Slavibora Brauera. Pozval mne, abych ho v klášteře navštívil, a slíbil mi, že bude vypravovati, jak býval před světovou vojnou vůdcem srbských hajduků čili, jak se v posledních desíletích říká, komitů.

Opravdu jsem se tam s ním později setkal, ale hovor zůstal pouhými táčkami. Vyvaroval jsem se politiky. Není to moje pole a do Makedonie jsem šel jen proto, abych nabyl pojmu, jak se tato země jeví hudebně a výtvarně v mosaice balkánských Slovanů.

K tomu mi bylo povědomo, že tu jsem na půdě, politicky velmi žhavé. Makedonci, probudivše se v minulém století, usilovali o úpravu nových životních podmínek tak, že zápasili v první řadě nikoliv s Turky, kteří je tísnili politicky a sociálně, ale s Řeky, kteří je obrali o chrám a školu. Boji kulturnímu následoval zápas branný a politický proti Turkovi a když v letech devadesátých vedle makedonských čet objevovaly se tu i cizí čety (řecké a srbské), musilo se bojovat i proti těmto, neboť, třebaš nepřítel byl zevně společný — Turek — srbské i řecké čety měly za vlastní cíl potlačití ne Turka, ale domácí čety makedonské, které se považovaly za část národa bulharského.

Arci je zde těžko uhnouti se všemu tak, aby se o politiku naprosto nezavadilo. Poznali jsme to hned na první své procházce ve Skoplji.

Zaříváli jsme se se synem v zapadlé ulici na dumavou tureckou tekii (klášter) a vnikali, když to nešlo jinak, aspoň zrakem skrze okenní mříže do temnoty, kde se zdvihaly vysoké katafalky Mohamedových světců.

U protějšího domu na lavičce si hověl po domácku pán, který nás poučil, že dovnitř opravdu nelze. Byl to srbský advokát. Seznav, že jsme Češi, rozhovořil

se se zájmem (nikoliv planým) o Slovanstvu vůbec. Studoval kdysi jeho pravěk, zajímal se o lužické Srby, na něž se nás vyptával, ba rozvinul nám svoji vlastní teorii, dle níž původní Slované byli vesměs Srbové. Dokazují to prý nejen Polabští Srbové, ale i český národ, u něhož jméno Srb je velmi časté zeměpisně i osobně. Utvrzuje ho v tom dokonce i okolnost, že, když kdysi navštívil Prahu, byl jejím starostou — dr. Srb. »Vím, že to byla náhoda, ale velmi příznačná.«

Ujistil jsem ho, že nám Čechům nebude překážeti, když věda dokáže, že jsme též Srbové. O prajednotě Slovanstva jsme přesvědčeni a náš cit vzájemného přibuzenství je čistý a prostý bratrské žárlivosti.

Potom nás ochotný vykladač vyváděl z bludu, v němž bředneme, když se domníváme býti v Makedonii, jsouce ve Skoplji. »Skoplje není v Makedonii. To tvrdí Bulhaři. Podle nich začíná Makedonie odtud na sever Skopskou Černou Horou a Šar-planinou, ve skutečnosti však teprv dále odtud na jih. Tady je ještě Staré Srbsko. K němu patřil pás s městy Kumanovem, Tetovem, Gostivarem, Kičevem, Strumou a Ochridem a rozumí se, se Skopljem.« Mohl jsem arci prostě říci, že král Milutin, jenž roku 1282 prvý ze srbských panovníků se tohoto území trvale zmocnil, je právě proto nazýván dobyvatelem Makedonie, ale mlčel jsem. Tady se o tom jen proto zmiňuji, že dobrý a ohnivý ten muž označil vyjmenováním měst správně pojem »sporného pásma«, o němž je potřeba se zmíniti, abych se uvaroval výtky, že ve svém »Čtení o Makedonii« píšu o území, jež není Makedonií. Ale ani Dr. T. Djordjevič, Srb, jenž vydal r. 1929 druhé vydání své »Makedonie«, ač vylučuje toto území z pojmu Makedonie, nevylučuje ho z obsahu knihy.

Pojem »sporného pásma« vznikl při diplomatickém jednání mezi Srby a Bulhary, když se stanovily spo-

lečné podmínky k chystané válce balkánské r. 1911. Srbsko, kdyby spojenci zvítězili, uznávalo nároky bulharské na Makedonii a Bulhaři srbské na Staré Srbsko. Pouze nemohli se shodnouti, kde je hranice mezi oběma územími. Právě ona řada měst byla předmětem sporu. O tomto »sporném pásmu« měl po vojně rozhodnouti ruský car, komu bude náležeti.

K rozhodování carovu nedošlo, neboť jak známo, balkánská válka se ve své druhé polovici tak podstatně změnila, že Bulharsko stálo osamocené (a vysílené) proti bývalým spojencům, jimž přispěchalo na pomoc i čacké Rumunsko se svými jarými pluky, by si s obdivuhodnou statečností odvezlo žatvu z bulharských polí, hlídaných už jen starci, dětmi a ženami.

Příčiny obratu v této válce byly již projednány v četné literatuře s různých stanovisek a tedy s různými výsledky, ale ze všech je jasno, že tu šlo vždy o — Makedonii, a to o celou, nikoliv jen o »sporné pásmo«. Srbové také po bitvě u Kumanova, obsazující Makedonii, hned zavírali bulharské školy a nahražovali kněze srbskými.

Nás, jako Slované, přirozeně musí zajímati, že k vítězství Srbska nad osamocným a vysíleným Bulharskem došlo za neslovanské pomoci a na podkladě úmluvy, dle níž slovanské území mělo připadnouti neslovanským státům. Nenapadá mi posuzovati, zdali Srbsko jednalo dobře či špatně, ale jen myslím, že nelze uznati jednání za slovanské, když má za účel odcizení slovanského území na prospěch Neslovanů.

Výsledek války byl tedy velmi neslovanský, když se Rumunsku dostalo bulharského území v Dobrudži, když Turecku zůstali thráctí Bulhaři, když Řecku připadla jižní Makedonie s 300.000 Slované, kteří pak prohlášeni za »bulharsky mluvící Řeky«.

Největší část Makedonie připadla arci Srbsku, ale

tady se zase nedovolovalo Makedoncům, aby se hlásili za Bulhary, nýbrž byli úředně prohlášeni za Srby.

Bulharsku byl přiřknut jen nepatrný východní kout Makedonie, jenž po světové válce byl ještě zmenšen. Uvážíme-li, že slovanské obyvatelstvo Makedonie až na malý počet tamních Srbů, po celé století zápasilo o své osvobození s Turkem i Řekem jako součást bulharského národa, pochopíme city, s jakými přijalo takovýto výsledek svých obětí a bojů. Pak také porozumíme četným kormutlivým zjevům, o nichž se časem dovídáme — a ještě více nedovídáme, neboť i projevy tak upřímných přátel Slovanstva, jako je Scotus Viator (Seton Watson) jsou u nás tajeny neb s odporem přijímány.

Mohlo by se říci, že u nás to je vlastně jen pokračování onoho způsobu, jakým se naše veřejnost chovala ke slovanské větvi makedonské odevždy. Jenže příčiny tehdejší a nynější nejsou stejné.

Předválečná neznalost makedonských poměrů byla u nás částečně omluvitelná. Cestování po slovanských zemích se tehdy podnikalo jen za obětí a úsilí jednotlivců, jimž se toto území vymykalo drahotou a nejistotou. Jen někteří odborní učenci měli povědomost o skutečném stavu věcí; jejich hlasy pak slabě pronikaly do veřejnosti. (Velikou zásluhu si získal Dr. L. Niederle r. 1909 spisem »Makedonská otázka«, jenž pro svou vědeckou hodnotu je podnes všude u nezaжатých lidí bezpodmínečně ceněn.)

Také zápas makedonských Slovanů nebyl zjevem tak prostým a jednoduchým jako zápas ostatního balkánského Slovanstva, kde stačila jednoduchá formulka: osvoboditi Slovana od Turka, křesťana od Mohamedánce. Časopisectvu jen stačilo stavěti do nejpříkřejšího světla kříž proti půlměsíci, k čemuž stačila pohotovost slovní.

S Makedonií to bylo jinačí.

Předně její území, jež tenkrát bylo součástí tří tureckých provincií, nebylo zcela určitým pojmem ani zeměpisným, tím méně politickým. Ale ani národnostně nebyla jednoduchým zjevem. Slované zde tvoří jen polovinu obyvatelstva a jejich převaha spočívá jednak v tom, že druhá polovice se skládá ze zlomků všech ostatních balkánských národů, jednak že Slované jsou souvislou základnou země, kdežto druzí žijí roztroušeně a rozdrobeně ve způsobě ostrovů nebo městských čtvrtí.

Dále zde nevystupoval v úloze národního nepřítele Slovanů Turek, ale Řek, živel z nejméně čtených, ale tím nebezpečnější, že měl v moci chrám i školu. Helenisoval, demoralisoval.

A konečně — což bylo pro chápání makedonské otázky nejchoulostivější — poměry se staly složitějšími, když r. 1872 turecký car konečně povolil Bulhárům exarchát čili samostatnou církev. Bulharský úspěch probudil u Srbů živý politický zájem o Makedonii: její slovanské obyvatelstvo bylo jimi prohlášováno za srbské, ač všichni učenci — slovanští i neslovanští — podnes považují makedonštinu za nářečí bulharské.

Otázka: je-li Makedonie srbská či bulharská počala se pak přetřásati ve slovanském časopisectvu vůbec, a protože náhodou bulharský národ neměl u nás takového hlasatele, jakým byl populární Josef Holeček pro Srby, širší veřejnost — jak časopisy tak i čtenáři — byli v makedonské otázce bez kormidla. Nejistota srážela — až na malé výjimky — každého, aby o látku tak ožehavou byt jen zavadil, tím více, že pochopitelně nikdo nechtěl učiniti ničeho na úkor Srbů. Tak se stalo, že když po četných předchozích krvavých bojích došlo k velkolepému makedonskému povstání iljinden-

skému r. 1903 (na den sv. Ilji), naše časopisectvo nedovedlo vzbuditi dostatečný zájem pro neohrožené bojovníky, ač tříměsíční boje s tureckou armádou vzbudily rozruch Evropy natolik, že došlo ke schůzi tří monarchů v Mürzstegu.

Po světové vojně zůstal náš poměr k Makedonii týž, ba spíše se zhoršil. Nevědomost vládne dále, ač se uznává, že Makedonie představuje nahromaděnou výbušnou látku nebo aspoň klíč k tomu, aby balkánské slovanské státy mohly utvořit svorný svaz, jenž by zamezil přístup cizím živlům a vlivům na Balkán, a jímž by se postavení Jugoslavie i Bulharska stalo skálopevným.

Skoplje

Před balkánskou voinou jsme psávali bulharsko-makedonsky Skopje.

Jméno však není původu ani bulharského, ani srbského, nýbrž je památkou po prvoobyvatelích illyrských či (dle Weiganda) thráckých. Spolu s tureckou obměnou máme zajímavou stupnici těchto jeho tvarů: Scupi, Skopje, Skoplje, Üsküb. Je to stále týž zvuk, jenž jako neochvějná osa prochází — počínaje od pravěku — obdobím peonským, dardanským, bulharským, římským, řecko-byzantským, normanským, kumánským, srbským a tureckým. Ani nádherný název Justiniana Prima, roubovaný v VI. století, nedovedl barbarský název zatlačiti a udělati z pláňte štěp.

Tohoto ústředí illyrských Peonů zmocnili se již ve II. století př. Kr. Římané, aby odtud po pět set let řídili své vojenské počiny po celém Balkáně i dále; ale potom k bouřím dějin — ke vnikání cizích národů —

se r. 518 připojilo strašné zemětřesení a slavný makedonský rodák, car Justinian I., musil město od základu vybudovati. Jako vášnivý stavitel udělal to možná rád; každým způsobem tak znamenitě, že letopisec Prokopius prohlásil nádheru města za nepopsatelnou. Snad to nebylo plané byzantské krasořečnictví. Dá se tak aspoň souditi z dosud zachovalé velkolepé památky, dvanáct kilometrů dlouhého vodovodu, spojujícího skopskou Černou Horu se Skopljem nepředhlednou řadou cihlových oblouků, které poskytují různé záhady nejen stavitelské, vzniklé občasnými opravami, ale i číselné, neboť jejich počet je tak měnivý, že ve skopském »Glasniku profesorskog društva« (V. sv. 4.) na str. 188 je jich »preko stotinak«, a na str. 198 již jen 55. Sám jsem se proto neodvážil jich přepočítávat, aby mi nevyšlo třebaš ještě jiné číslo.

Vodovod je to jediné, co zbylo z tehdejšího města a z čeho by se mohlo souditi, že bylo vybudováno na místě nynějšího Skoplje. Ale ještě téhož století přišla na město jiná těžká pohroma ve způsobě stěhování národů (též slovanských) a za dalších čtyřista let město tak pokleslo, že teď nelze určitě tvrditi, kde stávalo. Našlyť se nedávno 7 km na severozápad u vsi Bardovců a Zlokučan při hledání stavebního kamene kusy základů původního římského Scupi. Shlédl jsem tu několik odkrytých hrobek a kus basiliky. Již v minulém století Angličan A. J. Evans vyslovil mínění, že původní Skoplje bylo jinde než nynější. Snad k tomu mínění přišel, vida, jak sedláci v Bardovicích mají koryta, žlaby, studně z římských úlomků, jak to podnes tady vidíme.

Dle srbského dějepisce M. Kostiće teprv za bulharského cara Symeona (tedy kol r. 900) »zastkvělo se opět Skoplje«. To již jistě na svém nynějším místě, na březích Vardaru, pod sypkou neogenní skalou 50 m

vysokou, kde dnes, na místě pevnosti, se rozkládají střízlivé kasárny, nazývané — jak tvrdí srbští spisovatelé — bezdůvodně »Dušanovým« hradem.

Po pádu bulharské říše Samuelovy r. 1018 nadešla doba řecko-byzantská, protkaná obdobími normanským, kumánským a bulharsko-asěnovským, načež zde zavládli Srbové počínaje králem Milutinem r. 1282 až do roku 1371, kdy byli poraženi od Turků na řece Marici u Černomenu. (Vuk Branković zde byl již jen jako turecký vasal.)

Jak s politováním píše spisovatelé srbští, není zde z této srbské doby žádných památek a mohutný kamenný most, připomínající náš Karlův a sloužící hradu jako malebné popředí, zve se opět bez důvodů »Dušanův« (dle dr. B. S. Jovanoviće*); neboť byl vystaven od Turků.

Nicméně je Skoplje pro Srby městem památným. Zde se Dušan prohlásil r. 1346 za cara, zde se dal korunovati, sem svolával sněmy, tady vydal svůj proslulý zákonník.

Nadešla turecká doba. Byla městu velmi příznivá. Počet obyvatel vzrostl na 60.000 (nynější počet). Turecký cestopisec Evlija Čelebi byl tu pln obdivu. Bílé, kamenem dlážděné město bylo obepiato hradbami o sedmdesáti věžích. Uvnitř bylo 10.000 domů, 2.150 krámů, 120 džamií, 110 kašen; v okolí mlelo 1.000 mlýnů.

To vše padlo v oběť požárů, jež dal na všech stranách vznítiti rakouský generál Piccolomini r. 1689, když byl shledal, že se musí ustoupiti. Palič pohlížel na své dílo s hradu. Zbyly jen velkolepé starobylé džamie. Ty se také staly podkladem a pokladem příštího města a jsou dosud, pokud zvrácené a klamně

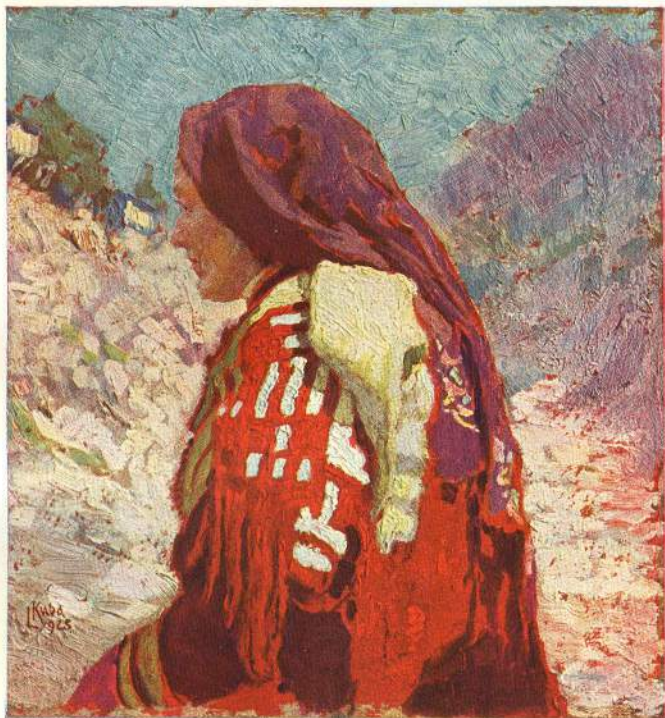
*) *Glasnik prof. Društva, V. 4 196.*

»pokrokářství« nezvítězilo nad rozumem a vkusem, jeho největší okrasou.

Nove Skoplje roste překotnou měrou a způsobem, obvyklým po převratech nejen na Balkáně, ale i jinde: bez kulturních a uměleckých zřetelů k platným hodnotám poražené nebo překonané minulosti. Domácí stavby, klasicky krásné a přiměřené jak podnebí, tak tradici a potřebě, ustupují odpadkovému západnímu bezcharakternímu slohu; uhostuje se zde odložená středoevropská »moderna«. (V tom smyslu jedině Rakousko si počínalo jinak v Bosně a Hercegovině a jeho zásluha není proto menší, že šetřilo starých slohů, aby se zavděčilo Moslimům.)

Ve Skoplji — jako jinde — událo se také mnoho hříchů proti Duchu svatému. Jeden z nejokatějších je zboření skvostné džamie, která se starobylým mostem, řekou a hradem tvořila překrásný obraz. Dnes místo džamie, od níž jsme viděli již jen se povalovati nádherné mramorové hlavice v rumišti, stojí moderně renesanční důstojnické kasino, lidem zvané »lokomotiva«. Srbský spisovatel S. Krakov v knize »Kroz Južnu Srbiju« trpce si stěžuje, že nezdárné stavbě padla za oběť Burmalí-džamie, »snad nejkrásnější a nejstarší z XV. věku«.

Dále praví: »Z téhož důvodu — aby se prý nabylo pohledu na hrad — posečen byl s druhé strany vardarského mostu dub, jež všichni staří letopiscové připomínali a jenž též byl nazýván ‚Dušanovým‘. Na něm Turci věšeli naše lidi. Jím mohl býti zachován nejlepší památník oněm mučedníkům, kteří na jeho větvích vydechli duši. Dnes zůstal jenom peň, z něhož vyráží několik haluzí, jako žaloba staleté síly, jež v něm dosud zničena nebyla.« Aby poběda byla dovršena, postaven hned vedle vojínům, padlým ve světové válce pomník tak špatný, jako se najde málokde.

14. *Galičnanka.*

Přes to vše krása Skoplje dosud není zničena. Co Turci po pět set let zasévali, nemohlo být naráz po-
žato. Vedle turecké části, vyvrcholené červenou sahat-
kulou (hodinovou věží), a obchodních ulic, kde k pest-
rosti obrazu přispívají vousatí a čilí španělští židé, je
to 30 džamií, 20 tekii (tureckých klášterů), četné bání
čili koupelny, mramorové studánky, spousta staroby-
lých hánů (zájezdních hospod), z nichž proslulý Kur-
šumli-hán (olověný) vybudován dubrovníckou ob-
chodní osadou ve východním slohu s četnými kupo-
lemi a arkádami. Zřizuje se teď pro starožitnické mu-
seum.

Rovněž je nezničitelný poměr města k přírodě, tak
umělecky starými věky řešený. Sice dosud padá na
sta stromů za oběť dřevorubecké vášni pod záminkou
vysušení a odkomáření kraje, ale podstatně se obraz
nemění, ať se děje, co děje. Postavme se na mostě,
rozhlédněme se dokola a přesvědčíme se! Sice upro-
střed rozčílí, že pamětní turecká deska, krásně a něž-
ně do mramoru tesaná, je zaslepeně polepená hloupými
plakáty; ale brzy se ponoří zraky do koryta bystré
široké řeky, kde četní barvíři namáčejí a suší fialové
šátky a koželuzi valchují v sudech kůže, načez se oči
rozběhnou po nádherném věnci okolních hor, nad nimiž
na západě kraluje Šar-planina s hrotem Ljubotinu, tak
moudrého, že si pro nynější vedra dovede zachovati
pro sebe trochu mraženého. Dlouho potrvá, než se
s obrazem rozloučíme.

Zvláště za noci zde rádi postojíme. Místo denního
ruchu nastoupí hukot a šplouchání řeky, střídání hudeb
vojenského kasina, kabaretů a kaváren, zpěv cikánů
a bzukot cikád. Na stráních vysokého Vodna (na jihu)
se kmitají světla jedinečného v Evropě Tropickeho
institutu, ústavu jako malé město, založeného pomocí
Rockefellerovou a řízeného (za naší návštěvy) kraja-

nem, znamenitým Drem Nohejem. Na střeše blízkého domu vidíme hráti bio a rozeznáváme jak obecenstvo, tak obrazy na stěně i operátéra. Jižní žhavé nokturno nás pojme do své moci, z níž nás vysvobodí teprve — požárový poplach, častý rušitel zdejších nocí.

K mým podstatným poznatkům náleží i návštěva radnice, kde velečilý starosta pan Sapundžić, nás vlídně přijal pod svěžím dojmem své nedávné návštěvy u nás v Praze. (Byl u nás, aby se poučil — zda účelně a vhodně? — jak zápasiti a nakládati s městskou špínou a prachem.) Zatím, co jsme u něho popíjeli černou kávu, dovedl se se stranami dorozuměti aromunsky (cincarsky), řecky, arnautsky, turecky a snad i španělsky a cikánsky. Nepamatují se již.

Jeť Skoplje svým obyvatelstvem Balkán v malém. Před vojnou zde bylo z 32.000 obyvatel 15.000 mohamedánů (Turků a Arnautů), 13.000 makedonských Bulharů, 1.900 Cikánů, 800 španělských Židů, 450 Aromunů, 50 Řeků kromě srbské kolonie.

Skopští Bulhaři byli počátkem minulého století jedni z prvých v Makedonii, kteří se jako Slované hlásili k životu. Zápas započali s Řekem jakožto svým vlastním národním nepřitelem. Již r. 1833 vyhánějí řecké kněze z kostela a žádají bulharské; již po čtyřech letech sbírali bohatí kupci peníze, aby založili bulharskou školu a veřejnými sbírkami umožňovali vydávání bulharských knih. Ale teprve roku 1872 dočkali se tu svého biskupa, když turecký car byl svolil k založení bulharského exarchátu. Tenkrát zdejší bulharství došlo svého práva a volného průchodu ve chrámu i ve škole, což potrvalo do balkánské vojny.

Z dob potlačovaného křesťanství je tu málo památek, ale jedna je nezapomenutelná. Je to chrámek sv. Spasa, skoro celý v zemi a odnikud viditelný. Neví se, kdy a kým postaven a jakých změn se dočkal, ale ny-

nější jeho zevní úprava pochází z časů největšího útla-
ku, kdy kostel nesměl dráždit muslimanský zrak
či sluch ani věží, ani zvonem. Zato je svatyně schrán-
kou obdivuhodné umělecké památky bulharsko-make-
donské. Je to s úžasnou obrazností vyřezávaný pře-
bohatý ikonostás, dílo tří debarských řezbářů. Výjevy
a osobnosti biblické se rojí v bujně plastické ornamen-
tice.

Do chrámu se sestupuje z ukrytého dvora, bělostně
dlážděného mramorovými náhrobními kameny. Stane-
me tu jako v jiném světě. Ze skulin mezi kameny
rostou trsy čarovné kytičky p r k o s, která nasazuje
květy nejrozmanitějších barev. Myslíme, že tu jsou
pohromadě řeřichy, bethunie, svlačce, slezy a bůhví
co všecko. A zatím je to pořád jedno a totéž kvítí.
A nic mu nevadí, že je chtě nechtě ušlápneme. Roste
a kvete samo znova. Hotový nezmar. Obraz zdejšího
slovanského plemene.

Pazarný den — týdenní trh

Až na místní úchylky, jako když na příklad v Bitolji
říčka Dragor nebo ve Štipu Bregalnice si dopřejí
prázdniny a pošlou ryby na dovolenou, při čemž v oby-
čejný den oblouky mostů a otvory kanálů nudně zívají
a o trhu se udiveně rozevírají, žasnouce, že se o jejich
stěny trou místo bystrých pstruhů líní vepři anebo
že dna jsou vyzdobena místo přivalených oblásků
stepilými stonnami (klasickými baňkami) zdejších
hrnčičů — pazarný den je všude na Balkáně studnicí
obrazů, ve své bezednosti i nezbednosti věčně stejnou.
Ale vždy čarovnou.

Skopljě si popřává tohoto kaleidoskopu v úterý.

Krásná skopská dolina mi promine nedostatečné přirovnání, řeknu-li, že vypadá za jitra jako nadýchaný akvarel, podložený něžnou stupnicí mokře spojovaných tónů. Zelenomodrá obloha se v šedavé páře připojuje k modrofialovému a čokoládovému obzoru a nížina, složená ze zelených močálů a světle zlatých strnišť, přechází vpředu v oranžově a hnědě vyzehlé traviny. Barevný souzvuk ve zlaté koupeli jitrních paprsků je rázu tropického. Okolní hory jako by rodily. Výpravy vesničanů se z nich soustředěně hrnou hvězdicí cest jako pestré navlečené korále. Zdvihajíce prach, plují v oblacích. Ze severu přicházejí děti skopské Černé Hory. Ženy s vlajíci bílými závoji jedou (před sebou napříč kolébku s nemluvnětem) na koních jako kněžny a muži jako pážata drží uzdy. Těžkopádnější »blafáci« blíží se od východu, šťhlí Arnauti a zakrslí Cincari od západu, jižní pak kopec Vodno čili Nerezi vysílá Mohamedány, jejichž ženy neuvolňují ještě — bohudíky — svůj kryt tak štědře jako jejich městské družky.

Vracím se do města s vesničany. Oni spěchají, já ne. Tam bude podívaná do tmy. Toho dne se nezamhouří džepence, t. j. vodorovné vrátné krámků, jež se otevírají jako oční víčka (zdvížené slouží za stínidlo, spuštěné za výklad), neboť kupcům nezbude na polední spánek času. Ruch a vzruch neustane, v uličkách čaršije (tržiště) bude stále bzučeti jako v úle. Ve víru a hemženíci uvidíme jediný jen pevný bod: tureckého kupce, trčícího klidně mezi zbožím jako by byl sám na prodej. Smlouvání a domlouvání trhujícího sedláka jím nehne a naši domněnku, že je z vosku, zaplaší pokušováním nebo ukazováčkem, jímž občas poklízí a smečjí v poddajném nose, kam se mu prst nemůže vejít.

Hybnější jsou španělští židé a křesťané, z nichž si

bohatší kratochvilně, leč důstojně, pohrávají s jantarovými růženci («brojnicemi»), podporující vážnost svého obchodu nadepsanými průpovídkami, z nichž následující se vyznačuje dvojitým ostrým urážlivé zdvořilostí: »Čeť každému, úvěř žádnému.«

Vytáhli derviřové, prodlužovaní vysokými okrovými čepicemi, a hodžové se stkvěle bílými šátky kol makových fezů a s dlouhými kaftany, jež jim vlají majestátně kol širokých gatí, představují v pouličním proudění zase klidnější živel, v němž je předčí jen všeho druhu bludná zvíř: kravky, telata, kozy, jež na svých samostatných procházkách se nám zdají býti menšími hovady než vskutku jsou, neboť mezi vyloženým zbožím nudí se tak inteligentně, jako by jim buď opovrhovaly nebo si byly vědomy, že na ně nemají. Zato — zdá se — budíme jejich zájem my, cizinci, neboť si nás, po očku a s rezervou, dobře všimnou, jako by chtěly uhodnout, odkud jsme. Kterážto zvědavost netrápí jejich drobnější soudruhy: čuňata, psy a slepice. Ti zase sehnutí do hlubokých rýh monumentálního dláždění, jdou pomalu, ale jistě za vytčeným cílem. Nedbají, drcne-li kdo do nich, stejně jako my, kteří co chvíli staneme v proudu jako uvázlý pařez, o nějž se vlny tříští.

Vše nás pozastavuje: postavy svými kroji a pózami, skupiny malebností, hovory a trhování živostí a charakteristikou. Sedláci přinášejí a přivážejí co by prodali, a nakládají a odvázejí co byli koupili, co vše se neodbude — a také nemůže odbýti — jen tak. Ne nadarmo se takové majetkové změny nazývají u všech slovanských národů společným názvem *t r h*, *t r h o v á n í*. Trhá a lomcuje se pravici neústupného prodavače, když nechce s nabídkou souhlasiti. Kdyby se koupě odbyla bez mrzutosti, obě strany by se mrzutě rozešly v přesvědčení, že prohloupily. Řvalo-li se, obě

Amra

Turkey

strany odcházejí spokojeny, že dosáhly nejmožnějšího.

Kolem se kmitne čarovný zjev. Spěcháme za ním, jako za hvězdou. Je to sedlák, ověšený odshora dolů česnekem jako věnci ohromných perel. Nevidaná krása! Stane. Krátek jako chrámek; jako asijská svatyně. Obraz z tisíce a jedné noci. Stěny, strop, podlaha — vše opalísuje, vystláno a ověšeno perletí, vyrostlou v zahradě. Česnekové krápníky a guirlandy vznášejí se nad kupcem, sedícím v póze Budhově. Vztahuje ruku po nabízeném zboží jako Dalaj-Lama po přinesené oběti. Sedlák se svléká z pohádkové róby a poesie pod mrazivým dechem obchodu promění se v průzu. Odchází jakoby zchudlý a my ho již nesledujem. Cívíme dále a s nadšením se díváme na obraz netušený jako na posvátnou apotheosu rostliny, jež pro jižního a východního člověka je nejen potravou, ale i všelékem a která by i u nás byla více ctěna a vážena, kdyby svou vůní byla aspoň poněkud — běda! — společenštější. Rozumíme, proč se zde na stavbách při oslavě »rovnosti« věší česnekový věnec. Zajisté na znamení zdraví. (Méně je nám jasno, proč se k tomu přidává věchet slámy, hadr a starý křám?)

Zabředli jsme v nejkrásnější část každé čaršije, mezi zeleninu a ovoce. Vidíme, že i odborné prodejny cibulové jsou neméně okouzující. Vedle zase krátek jako z krvavých korálů. Hoří na slunci jako rudé plameny. To je samá paprika. Je tak mazaná, že nutí jednu svoji výzvu, aby se spokojila při svém munduru s barvou zelenou, čímž červená tím více burácí. Ať naházená na hromadách nebo na provázky navěšená, vypadá jako uřezané jazyky svatomikulášských nebo raději řádných, skutečných čertů (pekelně i proto pálí).

Pyramidy všeho druhu tykví kupí se po zemi jako dělové koule v arsenálu. Některé naříznuté jako roz-

seknutá kýta vábí svou červení hejna much, jež se od černých jader liší jen svou pohyblivostí. Rozmařile se provalující bachráče rozeznáváme podle tónů a žíhání: arbuzy, melouny, lubenice. Poslední nám připomínají příhodu krajanovu, jenž si zde, neznaje dosti jazyka, přizpůsoboval češtinu slovenštinou jihoslovanštině, a když se ho ptali, je-li ženat, řekl: »Ne!« dodávaje: »Ale brzo se ožením. Mámtě doma — l u b e n i c i !« Samolibý jeho úsměv zmizel okamžitě pod docíleným dojmem.

S penězi zde zacházejí jako kluci s chycenými motýly: strkají je pod čepice a nosí na hlavě. Zmuchlané papíry také tak vypadají. Když je jich moc, není divu, že stoupnou někomu »do hlavy«, jako vůbec chápeme, že zde lze právem mluvit o jižních »horkých hlavách«, neboť v největších jižních parnech se zde nosí ohromné huňaté beranice. Kožišina vůbec je zde parádou po celý boží rok, a to nejen jako lem, ale i jako podšívka, zejména u majetných měšťáků. Již Xenofont ve své Anabasi (VII. kap. 4.) líčí, jak řečtí vojáci v Thrakii záviděli domorodým teplé beranice a kožichy. Vzpomínal jsem při tom na nedávno zesnulého učence srbského Cvijiće, jemuž dělalo starost, zdali byla též na Balkáně doba ledová, jako je to dokázáno o poloostrovech apeninském a pyrenejském. Podařilo se mu to zjistiti obtížnými výpravami do neschůdných hor. Snad by bylo stačilo, kdyby si byl býval všiml módy, která se zde z těch chladných dob zachovala, jak dokazuje Xenofontovo svědectví, a která je pouhou zaostalostí lidu, jenž se dosud nedovede při tom všem ve žhoucích vedrech ani slušně zpotit.

Z nás se lije stále. Hledíme, abychom procházku již skoncovali. Opouštíme čaršiji a jdeme kolem kovárný, kde kovají vola. Udělali mu to pohodlné. Svázali nohy, provlékli silné bidlo, položili ho naznak a on, polo

vise polo leže, spokojeně se na nás, mimojdoucí, mezi operací dívá. Netrpí jako naše kravky, které často, bolestí zmoženy, postříkají zadkem kováře i ostatní, takže si potom ubozí, jako by plakali, litostivě utírají tváře; nikoliv arci od slz.

Zatáčíme domů kol hospody, nesoucí pyšný název »Hotel u Ochridského jezera«, a rozlehlá kaluže, jejíž odolnost je nám ve zdejších vedrech již dlouho nápadná, se zdá býti uměle pěstěnou reklamou.

Malé cikáně si na nás ťuká kartáčem o bedýnku. Máme si dát očistit obuv. Dnes již po kolikáté? »Samo od prašine!«*) volá klučina, hádaje naše myšlenky. (To stojí jen polovinu.) Bodejť! To tak! To by všechny naše »prachy« praskly na váš prach!

*

Smějeme se na klučinu a on na nás. Maže černě kamarádovi bosou nohu a začíná mu ji leštit kartáčem, házeje po nás očkem. Tropí si žert z mezinárodního přísloví o kovářově kobyle a ševcově ženě? Či z nás? Z naší spořivosti? Naznačuje snad kavalírsky, že se mu nejedná o obchod, ale jen o výkon, jež zbožňuje? Možná. Pak chvála klučinovi! Chvála jeho vtipu, vyjádřenému s nevinnou rozmarností! A zejména chvála jeho idealismu! Čest všem nadšeným plnitelům svého povolání; tedy i těmto! Konajít své dílo s obdivuhodným zájmem. Vrší je s nadšením uměleckým. Jděte Balkánem od jihu k severu a uvidíte, jak ve stavu cidičském přibývá nejen křesťanů, ale i nedbalosti a netečnosti. Makedonský cikán si cení svého úřadu. Staví jej vysoko a ne každou obuv uzná za hodnu své umělecké ruky. Viděl jsem, jak cikáně s pohrdavým posuňkem odepřelo cítiti zablácené selské opánky,

*) *Jen od prachu.*

které »nahore«, v Srbsku, by vykartáčoval bez odporu každý »čistač«, arci se stejnou lhotejností a netečností, jako když leští lakýrky, se kterými se makedonský cikán něžně pomazlí. Ví, co koná a proč to koná: přispívá vlastní rukou k lesku své domoviny. To je jeho právo a povinnost a odtud čerpá ono sebevědomí, s jakým si vás, jako nějaký ouřada, předvolá před svůj pouliční tribunál přísným zaklepáním na bedničku, nebo tímtéž sigálem vám rozkáže, abyste na bedýnce vyměnili nohu, když je s jednou botou hotov.

Zvláštní tvor — makedonský cikán! Trvale usedlý, zachovává si všechny zvláštnosti, které mohly projíti cedníkem ustáleného bydlení. Jeho odlišnost, nejen zevní, ale i nitrná, se nám jeví najmě o trhu, kdy se jeho figura kmitne množstvím. Zejména od selských skupin se odráží.

Selské postavy se stkvějí bělostí majestátních krojů a jasem barev, kráčí však klidně a zvolna, přiměřeně šatu, jenž je slavnost sama stříhem, malebností, výšivkou. Sedláci jdou vážně, skoro těžkopádně, jako by chtěli každým rysem a posuňkem vyprávěti o opravdovosti, tíze a tragice života.

Kolem nich se mihne párek ohadřených cikánů, do černa osmahlých, ale ti, ať jdou do práce nebo z ní, plynou lehce a hbitě (nevadí, že hbitost má třeba jen ten cíl, aby si mohli o to déle poležet). Připadají, jako bezstarostně poletující vrabci. Táta si v kroku laškovně pohrává s nemluvnětem, jež cikánka tiskne k nádrům. Jako by jim byl život hračkou.

A není. Naopak. Žijí v opovržení a živí se tak těžkou prací a tak malým výdělkem, že, když před nějakou dobou chtěli ve Skoplji zrušiti jejich čtvrt a přesaditi ji asi hodinu ode města, obchodníci se tomu vzepřeli a řekli: »Kdo nám bude tak těžce a tak levně pracovatí?

Jediným omastkem života je jim hudba, jejíž jsou vášnivými a — v makedonském smyslu — odbornými pěstiteli. Na krámu, kde vyhrává gramofon, visí jich očima i ušima stále celý hrozen. Večer před otevřenou kavárnou, kde hrálo české trio, blyštily se ve tmě jejich zuby a oči tak zuřivě, že krajan soused, jenž byl právě přijel z Čech — hlavu plničkou hrůzostrašných pověstí o nebezpečích kraje — ukázal na krajního, šeptaje mi s úděsem: »Ten by si na nás zobl, kdyby nás dostal někde za rohem!«

»Toto!« opravuji ho. »To jen má tak rád hudbu. Chcete-li se něčeho o zdejších cikánech zvědět, zeptejte se našeho hoteliera, jenž tu má několik obstarožních cikánek ve službě. Má je k úklidu a říká, že se je nebojí nikam pustiti. Jsou živel poctivý. Cikáni zdejší by prý svého člověka sami ubili, kdyby něco odcizil. On s nimi má jen tu nesnáz, že jsou vybíraví v jídle. Když je najímá, vymíňují si, kolik dostanou chleba a sýra a hlavně, že nesmějí dostati masa. Patrně zbytek jejich asijského náboženství. Cikáni sem přišli z Východu někdy ve XIII. či XIV. století. Jaké bylo jejich náboženství, těžko říci. Tady se nedrží žádného čili všech. Jsou eklektiky. Je jim jedno, ke kterému se kdo z nich přiznává; svátky držejí všelijak. Jsou jakýsi průměr všech náboženství. Chtějí zevně vyhovovati všem a vnitřně jsou všem cizí. Řeknete snad, že nedospěli tak vysoko, aby k některému zcela přilnuli, ale může tomu býti i naopak. Možná, že jsou povýšeni nade všechna. Zatím je jen jisto, že stojí m i m o ně, tak jako mimo všechno jiné úhrnné myšlení a cítění svého okolí. Jsou v tom dokonalejší Židů. Za půl tisíce let, co jsou na Balkáně, se zde událo úžasných převratů a změn, zevních i vnitřních, zejména došlo k velikému pohybu obyvatelstva od jihu k severu, když sem vnikl půlměsíc, a pak zase nazpět, když Turek ustupoval; ale

cikánů se nedotklo nic. Povož dějin jimi projede jako mlhou a nezanechává stop ani jako loď na moři. Neznají velikých starostí člověčenstva jako celku a jakékoliv ideje lidstva se jich nedotknou ani jako déšť skla. Nepřekvapuje-li to u jejich kočovných soukmenovců, je to přece jen nápadné u zdejších, kteří svou práci se snaží, aby se vklínili v celek, jemuž chtějí býti užitečným článkem.«

Krajan, jako by ani neposlouchal, povídá jen: »Chamrad! Brak lidstva!«

»Přijde na stanovisko a pak na to, které stanovisko je tu na místě. Jsou jistě živel z jiného světa a s jiným vnitřním světem. Neví se nic o jejich původu, ale všimněte si jich lépe a poznáte, že pod jejich nevábným povrchem se ukrývá spousta kultivované elegance, která, jako jiskra v popelu, ožívuje při vhodné příležitosti. Značí-li atavismus u nás sklon k vlastnostem pračlověka, u nich vystupuje jako sklon — k přepychu. Zdají se býti potomky věkovitých velmožných kast, jichž tradice není živočišně zcela zapomenutá. Jen duchovně. Probouzí se a pronikává i z jejich hadrů, které bývají někdy látány s podivuhodným zvláštním vkusem, nikdy ledabyly. Všimněte si kterékoliv cikánky, mladé či staré, a pohlédněte, jak švarně si zatkne růži do vlasů nebo za ňadra, jak švižně pak kráčí! V každé je ukryta — dáma. Ostatně to tady, v hotelu, uvidíte, až při úklidu na chodbách některá najde zbytek cigarety: jak fešně vás požádá o oheň! A ještě více budete překvapen, až se babka se svou kořistí schoulí do koutka jako chumel cárů, a přece elegance křivek cigaretového dýmu bude jen pokračováním elegance, obsažené v onom ranečku chudoby a mizerie. Ani stáří nedovede setřít ztepilost údů, nedovede nahrbiti páteř, nedotčenou nouzí a bídou. To nelze vysvětliti jen uchovalou štíhlostí. Příčiny musí býti hlou-

běji. Nevyhýbajice se práci — jak nám toho jednou dal zvláště nápadný příklad cikán, jenž v největším slunečním žáru pletl v poli s neuvěřitelnou hbitostí košíky ze stébel, jež mu chlapec z okolí snášel a připravoval — dovedli si zachovati stejnou měrou i sklon k blahobytné zahálce, aby se v dané chvíli dovedli oddati i rozkošnické rozmařilosti. Představte si kteroukoliv jejich ženštinu, že by byla módně oblečená, a uznáte, že se může objeviti v nejlepším prostředí, nikoliv jako maska, ale jako spolučlen. A všimněte si některý večer na náměstí cikánské kapely, jejíž členové jsou již v západnickém oděvu, a podivíte se, jak každý z nich vypadá jako židovský komerční rada nebo jeho příbuzný. Poznáte, že celému kmeni neschází než blahobyt, aby se představil jako kasta kultivovaných požitkářů. Teď zatím je to jen hudba, která jako opium nahraňuje jim náladu, nedosažitelnou jinak než přepychem. Některým z nich je hudba i obstojným živobytím, zatím co jiní nosí (jednotlivě!) přes Skopljie na zádech celé trámy, podložené hadrovitým rancem, který v době odpočinku slouží výborně za podušku. Večer se baví zpěvem, zurlou (píšťalou) nebo topanem (bubnem), za nějž jim stačí v nouzi i hrnec nebo bedna, neboť i na těch dovedou mistrně vyluzovati neuvěřitelné rytmické obrazce, dědictví Orientu.«

Moje přednáška krajana nudila. Přestal jsem házet hrách na stěnu. Neposlal jsem ho do cikánské čtvrti, jejíž filigránské chatrče jsou sice z hlíny a z plechu a z všeličehos jiného (bezmála jako ulita chrostíka žlutirohého), které však někdy jsou s vybraným vkusem vyzdobeny květinami, z nichž majestátní slunečnice zdají se býti nejčastějšími a nejvěrnějšími přítelkyněmi cikánů. Nevypravoval jsem mu o cikánském kolu, k němuž spěchalo asi čtyřleté škrvně a s ko-

mickou opravdovostí dospělé fileny kladlo si na těličko zpředu novou, břitce růžovou látku, koketně se po každém ohlížejíc, aby klidilo uznání a obdiv. Nelíčil jsem mu, jak ostrý rytmus vylákal chorobnou dívku, již ven vynesli, na nuzné koberce položili do chládku a hlavu tak podložili, aby nemocná mohla aspoň svým krásným okem, když ne nožkami, se zúčastniti jarého reje, vzdouvajícího oblaky prachu. Tenkrát ani křesťanský městský mladík neodolal, aby se nestal členem plesajícího řetězu k pobouření celé své rodiny, která ho potom násilím po dlouhém zápasu vyrvala z prostředí zneuctívajícího. Tím méně jsem krajanovi povídal o staré cikánce, která na naší chodbě na holých dlaždičkách spávala a ráno se dělívala o svou snídani se synem vojákem, jež jí přicházel časně navštěvovati. Se zájmem sledovala nemoc mého syna, jež po týden nesměl ničeho požití než čaj. Přinášela mu jej každého jitra a jednou mi pravila:

»Dnes se mi zdálo, že ti přijela žena, aby sama uvařila tvému synovi čaje.« Takový sen měla cikánka na oněch tvrdých dlaždičkách naší chodby.

Ani jsem s ní tenkrát nerozdělával velký hovor. Neměl jsem času. Spěchal jsem ven, neboť bylo to v úterý, v den pazarný.

Pouť u sv. Archanděla

Koná se koncem července v Kučevišti, tři hodiny na sever od Skoplje.

Ale zrovna tak (velkolepě totiž) vypadala o něco později pouť u sv. Ilji, dvě hodiny opodál na západ.

Rozdíl v poutích, jež se konají — jako u nás — v den chrámového patrona, závisí jen na tom, je-li

nebo není-li u kostela klášter. Klášterní pouti jsou krásnější.

Klášter — počátek, souhrn a konec středověké moudrosti — ujal se také u balkánských Slovanů. Bulharští, a po nich ještě více srbští panovníci, horlivě je zakládali a spoustami vsí a jiným majetkem hojně obdarovávali. Chrisovuly (věnovací listiny) jsou vítanými dějinnými prameny.

Také lid hojně přinášel. V Prilepu mi vyprávěl starý občan, že klášter Treskavec, tři hodiny vzdálený a držící více než padesát vsí, měl ve městě ještě nedávno dutjan (krám), kam se snášely dary všeho způsobu: obilí nebo jehňata atd. jako oběti, aby se dítě nebo žena z nemoci pozdravily a podobně, což vše dva epitrofové (čestné osoby z občanstva) zapisovali, spravovali a v neděli do kláštera odváděli.

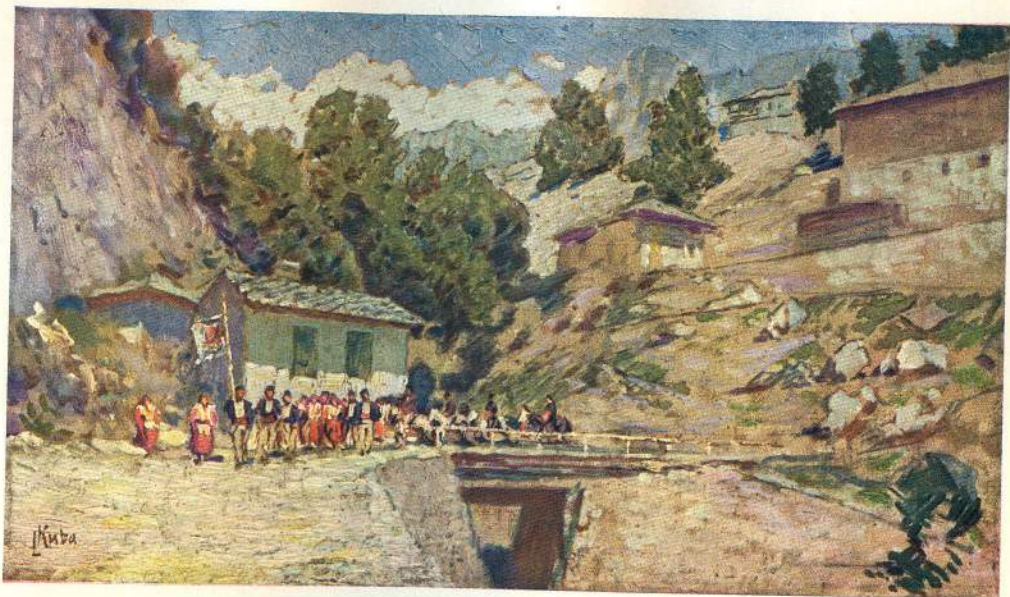
Toho všeho ubývá, ač lid ke klášteru dosud lne. V Treskavci za naší návštěvy sloužili bezplatně dva chlápci jako pasáci, na poděkování bohu, že se uzdravili. Matky je tam daly.

O poutích klášter přiláká okolí z široka daleka. Ze

vsí a měst přijdou věřící i nevěřící. Moslimové bud jako hudebníci za výdělkem nebo jako trpící nemocní za světcem, v nějž také věří.

Již v předvečer je klášter ve stavu obležení. Pěšky, koňmo i vozmo přicházejí celé rodiny s pokrývkami, poduškami a potravinami, zaujmou prostorné jizby a široké pavlače, ba i trávníky kolkolem, neboť noci jsou teplé. Kdo přijel na koni či oslu — muž či žena — odepne sedlo nebo dřevěný samar a má podušku. Když jsme v takový den pod sv. Petkou u Ochridu za žárného odpoledne chladili v potůčku dýní, abychom si pak líbezným jejím vnitřkem zchladili hrdla a ukojili žízeň (k čemuž je zvláště vhodná), trousily se kolem nás bez ustání bíle oděné ženy s vlnajícími závoji, choří na koních, cikáni s muzikou, prodavači s cukrovinkami, hokynáři s obloženými osly, městské slečinky s frajery, ctihodné matrony s obtloustlými pantáty. Nemocní a trpící jdou se modlití, zdraví a mladí jdou se baviti.

Vlastní nával je arci ve svátek. Sjíždějí se na pomoc mniši (neboť kláštery jsou jen slabě obsazeny, často jen jediným mnichem), přífrčí auta, jimž se musí vyhýbati proudy vesničanů. Vše je nabitó; kostel, nádvoří, nejbližší okolí. Ohlušující vřava je klášteru vyrovnávající náhradou tišiny, která tu jinak po celý rok vládne. Vše se slévá v jediný šum jako hukot pěn pod jezem. Hromady svíček jdou na dračku. U kostelního vchodu pop podává jednou rukou k líbání ikonu, druhou mává kropáčem, zehناهje. Před ním na stolku objemná mísa přijímá všeho druhu papíry a mince. Sotva přívalu stačí (pop totiž; mísa je dostatečná). Stěží jen mrkne hněvným zrakem po klučinovi, jenž měl dosti náboženského zájmu, aby líbal a se nechal pokropiti, ale nikoliv potřebných prostředků, aby za to zaplatil. Šidba nevinná. Lid je ve-

15. Svatba v Galičniku.

směs čestný, jak dokazují nádoby s penězi, vyložené v kostelích bez dohledu.

Pracně se dostaneme dovnitř chrámu a v dusnu ztěžka vydržíme. Škoda! Dojemná a krásná podívaná na vše: na lid, popy i kostel. Slohovost krojů nabývá působivosti zbožnými výrazy postav. Všichni se tlačí ke kaluděrům s chleby, jež, byvše posvěceny, z polovice se vrátí, z polovice zmizí pod pultem. Popové činí vše, pravda, jako stroje, ale jak jsou při tom velební! Neboť v té chvíli jsou skutečně nadlid-skými trpiteli a utrpení vždy krásí (ba, snad vůbec jen utrpení). Jsou zmořeni a zmoženi. Výborně mode-lované hlavy se lví hřívou, s mikádem středověkého pážete nebo s vlnami, splývajícími po ramenech jako Kristu, nabývají potem, tekoucím po stráních, lících a nose, tvrdého bronzového lesku, jakým uchvacuje Donatellův Jan Křtitel. Barevně jsou jako oživené iko-ny, jež se za nimi na vysokém peřestném ikonostatu vrství řadami do výše. Stali se v té chvíli samým božstvem. Jako by byli sestoupili se stěn, pomalova-ných vážnými postavami mučedníků a proroků, sva-tých a světic, nad nimiž se v kopuli vznášejí svatí evangelisté s Kristem Pantokrátorem. Celá starobylá budova je prosycena do základů tajemstvím. Její vě-kovitá architektura, vždy výmluvná, rozezvučí se teď slavně jako varhany. Jsou to akordy, v nichž se slučují hlasy různých dob — vždy ke chvále boží. Sloupy a klenby vyznívají společnou modlitbou poko-lení a věků, neboť nejsou dílem okamžiku, ale souhr-nem snah, ovládnuvších doby, jež plynuly jako řeka. V proudu topil se jedinec a zůstala práce všech. Její autor sluje tradice, což značí společnou duši řady po-kolení. Monumentálnost spočívá v kázni mas (při níž smrt jedince nic není), a nikoliv v ojedinelém nápadu umělce. Velký umělec není než vyvrcholení všeho, co

předcházelo. Zevšad cítíme veliké diktáty, překračující meze lidského věku. Rozkaz vznáší se nade vším, nad malbami i nad architekturou, jež podmaňují celistvým dojmem jako defilující armáda pokolení století.

Lépe, než ti uvnitř, mají to mniši a dáčkové venku. Pobíhají, dohlížejí na kotle s polévkou a masem, jež se vaří pro všechny účastníky. Slévá se s nich též, ale je přece jen příjemnější roznáseti »monastyrskou« rakii, dělití porce, řídití velké krmení.

Rádi bychom se jich leccos optali, ale bojíme se rušiti a másti. Zastavíme však protopopa se širokým fialovým pásem, městského hostě, jenž se klidně prochází, představujeme se mu a ukazujeme své ověření: doporučující list bělehradského patriarchy, Jeho Svatosti. Ale běda! Prota listinu přečte a bez dojmu vrátí se slovy nečekanými. Rozpomínáme se, že jsme již jinde poznali, kterak »autokefalnosť« (ve slovném překladu: svéhlavost) zdejší církve jde až ke kořenům. Nikdo si z nikoho nic nedělá. Vzácný rys zdejšího demokratismu, jihoslovansky typického.

Kněžský a mnišský stav je stejnou mosaikou lidských povah, jako ji nalézáme všude jinde. Dekorace hávů může působiti jen zevně, na okolí totiž, nikoliv dovnitř, za mravní podstatu nositelovu.

Za to nás jiný kněz ochotně vodil po kostele, kde se zatím bylo uvolnilo; ukazoval a vysvětloval i to, co nás nezajímalo, na příklad život a osudy malovaných svatých. Při svatém Dimitriovi poznamenal, že se někdy maluje se psí hlavou, kterou byl vskutku obdařen na nějakou dobu za trest, že se k Bohorodičce, když ji jednou na loďce byl převážel, choval příliš galantně.

Poděkovali jsme veselému staříkovi a zmizeli v rozvlněném moři lidu, který odslouživ bohu, věnoval se

teď samému sobě a světu. Ora (kola) vířila na lučích. Dudáci svištěli, cikáni bubnovali. Jejich zurlý řezaly uši i vzduch, kroužky sedláků pěly starobylé písně, měšťáci drnkali na kytary, nebo týrali udýchané harmoniky na nádvořích, na pavlačích, v jizbách.

V jedné světnici umístil se cikán vhodně u dveří, aby, kdo odchází, mohl mu vtisknouti do čela kovový dinar, jenž se tam, podoben hvězdě, blyštl tak dlouho, dokud nemusil ustoupiti následujícímu; pak se skulil hudci do klína.

Tento způsob honorování byl jen obměnou placení, jež jsme byli již poznali v Oktisu, vesničce za Strugou na albánské hranici (kam jsme si zajeli prohlédnouti právě objevenou mosaiku římské lázně). Tam babky obcházely svaté, zobrazené v ikonostasu, a těm, v jejich působnost náleželo zhojení jejich bolestí nebo splnění tužeb, nejen odříkali modlitbu, ale, naslínivše papírový dinar, vlepily jej svatému do tváře. Některý byl penězi doslova zaslepen. Cikánu se arci platilo až potom, kdežto svatému napřed; ale to se patří u každého advokáta.

Splynuli jsme teď, v době veselí a hovoru s druhým lidem a brzo jsme museli odpovídat na všelijaké otázky. Důležité bylo, jsem-li pravoslavný?

»Ne.«

»A která víra je u vás?«

»Nejvíce katolická.«

»Platíte mnoho kněžím?«

»Mají většinou službu a stanovený důchod.«

»My jim musíme za vše platit zvlášť. A teď se to pořád mění. Před wojnou to bývalo takhle: Pětkrát do roka přišel mi do stavení pop světít vodu — dal jsem mu 20 grošů.*) Oženil jsem se — dal jsem mu

*) groš — 40 par; 100 par — 1 dinar.

zas 20 grošů. Umřel jsem — opět jsem mu dal 20 grošů. Pokřtil mne — dostal ode mne 10 grošů.

Správná aritmetika, neboť člověku usnadňovala vstup do života a odchod ztěžovala. »Je to pěkné,« povídám, »že je u vás lacinější se narodit než umřít, ale jak to, že oženit se nebo umřít stojí stejně? Či je vám to jedno?«

»Nám ne, jen popovi.«

»Také bych myslil. Vždyť se ženíme z dobré vůle a umíráme jen, že musíme.«

»Obojí musíme. Obojího je třeba.«

Můj protějšek se vítá, objímá a celuje s novými příchozími. Opakuje se výjev, jakého jsme neustále svědky a jenž se nejen zdá, ale vskutku je jednou z podstatných příčin poutí. Známí či příbuzní se shledávají a střídají otázky a odpovědi povrchní i podstatné: »Jak se máš?« — »Co mám chleba, všecek ve mně; co mám šatu, všecek na mně.« Sdružují se i cizí navzájem a stará babka ptá se ženy, která vedle s hochem stojí nějak smutně jako osiřelá vdova: »Máš-li muže?«

»Mám.«

»Bohatá jsi! A kdo je tohle?« Ukazuje na chlapce.

»To je mi syn.«

»Budiž ti živ!«

Slova a věty jako tesané z kamene.

Monumentální hovor monumentálních typů. Takové jsou i jejich hávy.

Babka pokračuje:

»I já měla muže. Umřel dávno. Od těch dob, jak je bůh nade mnou, nedotkla se mého líce ani voda, ani mýdlo, ani mužská ruka.«

Z okna patříme do doliny pod monastýrem. Na zelené ploše luk sevřených lesnatými stráněmi modrofialových stínů, svíjí se a rozvíjí bílé pohyblivé orna-

menty, protkané červení. Mládež — mužská a ženská, každá zvláště — jsou rukama sepjaty v řetězy, oživené hrou dud nebo frul (píšťal). Vše má tvrdou, pevnou formu, jako stříhy košil, gatí, sukeň. Vše věkovité, i když starověkost a starobylost je představena květoucím mládím. Jeť ono jen pupencem na staletém, tisíciletém samorostlém pni.

Letíme dolů, mezi ně, kde obraz sice pozbývá zajímavosti ptačí perspektivy, ale nabývá půvabů zase jiných, rovněž neodolatelných. Svatý Ilja či Archanděl na to vše pohlíží vlídně z houštin černohorských lesů a skalních strání a jejich vrásčité stěny se tentokráte opravdu usmívají. Proč ne? Vždyť je to jen jednou do roka.

Skopská Černá Hora

Jednak je to patnácte set metrů vysoký rovnoběžkový bezlesý hřbet severně nad Skopljem, tvořící rozvodí Černého a Středozemního moře; jednak se tím rozumí jednáct vesnic, které na jižním úpatí v délce sedmi hodin od západu takto po sobě následují: Čučer, Gornjani, Banjani, Gluvo, Brazda, Mirkovci, Kučevište, Ljubance, Pobužje, Brodec a Ljuboten.

Až na poslední, šmahem arnautskou ves, obyvatelé nás zaujmou naráz svým jednotným prvobytně slovanským a od celé Makedonie odlišným typem, osobním i krojovým. Jejich stkvostný zjev vyplove napovrch v každé směsici tržního reje. Upoutá bělostí a monumentalitou a vyvolá touhu, abychom navštívili kraj, k němuž ze Skoplje nemáme daleko. Jen se bezděky ptáme, pohlédnuvše k severu na světle lysé horské svahy, pod nimiž jsou Černohorci doma: proč se jim

tak říká? Proč sluje jejich domov Černá Hora (za Turka Karadagh)?

Na to není dosud žádné odpovědi.

Arci nynější lysost Černé Hory neznamena věčnost. Touto vlastností dnes trpí všechny hornaté kraje, které byly blízké oněm částím Středozevní mořské nádrže, na jejichž pobřežích plála starověká kultura; její žár sežehl stromový porost od Malé Asie až po Dalmacii. Na Balkáně samém se její dosah zřetelně rýsuje hranicí pralesů. Jenže v tom případě by název Černá Hora ukazoval na veliké stáří, na dobu před slovanskou, a pak by bylo zase záhadou, proč se název ČernoHORCŮ vztahuje jen na těchto několik vsí a nikoliv také na obyvatelstvo severního úbočí, osídlené ponejvíce Arnauty, které, dle předválečných pojmů, náleželo ke Starému Srbsku?

Ovšem jest tady podstatně jiné obyvatelstvo, o němž mi továrník p. Salvaro v Uroševci, rozený Dalmatinec a bývalý český student, podával zajímavé zprávy. Dle nich tito Arnauti jsou částečně potomci dávných dalmatských přistěhovalců. Při převládajícím moslimství je tam, jak to u Arnautů starosrbských často bývá, rozšířeno i katolictví. Mluvil tam s jedním farářem, od něhož k svému podivu slyšel, že mu byly (mohamedánské ženy) občas tajně přinesou dítě s prosbou, aby jim je pod slibem mlčenlivosti pokřtil, z čehož plyne, že tam pod moslimskou rouškou dosud tlí původní katolictví.

Jsou tedy severní stráně černohorské hotovým rubem jižních svahů, kde naopak ČernoHORCI nejen neměnili ani národnosti, ani náboženství, ale kteří projevují přímou a mužné, důstojné sebevědomí. Mohli se odjakživa dívat na obyvatele skopské nížiny s vrchu — očima i duchem. Nejen žili výše, ale i stáli výše. Sociálně totiž.

Kdežto dole vládla begovština čili soustava velkostatkářská, kde venkovské obyvatelstvo žilo závisle na čiflicích (dvorcích) v nuzných chyších, jen jako deputátníci, familianti, bezzemkové, jako otrocká rája, již nepatřila ani ta duše s tělem: oni byli vždy svobodní lidé a samostatní hospodáři na monastýrských, později vakufských*) pozemcích.

Jejich vsí s mramorovým pozadím hor a se sytě zeleným popředím polí, zahrad a luk jsou jako malá města; patrové polokamenné domy jako drobné paláce; muži a ženy jako zemani a zemanky, zejména potkáte-li karavanu jízdni, kde ženy v sedle se blyští jako kněžny, i když mají před sebou napříč kolébkou s robátkem, v kterémžto případě muž dvorně vede koně za uzdu.

Jak poloha vsí ukazuje, začalo se zde kdysi pasterstevnictvím, které se dosud pěstuje (bačilo-salaš, hlavní pastýř-bač; srovnej se slovenským báčou). Vzhůru nade vsí jsou dosud pastviště. Dolů poď vsí jsou zahrady, pole, vinohrady. Na koho se země nedostalo, šel do světa na práci: na ďunděrluk (nádeňičinu) a drvoštěpství, nebo na řemeslo jakožto pekař či kamnář (furunluk). Jen z Kučevišťe a z Mirkovců nemusil dosud nikdo nikam.

Jak rostla hospodářství dbalejších či šťastnějších sedláků, tak přibývalo rolné půdy, která se na počátku ohraničila — červenou šňůrou, vedenou od stromu ke stromu, než obrostla křovím, živým plotem, (jako v Anglii). Pěstovalo se stromoví ovocné a přálo se ostatnímu; a tak projíždíme tu někdy hotovým parkem. Rozkošný kraj! Na poli pšenice, ječmen, žito, oves, kukuřice, konopí, tabák; v zahradách salát, ka-

*) *Vakuf* — turecká záduš. Turci, když vzali monastýrům pozemky, věnovali je džamiím.

pusta, cibule, česnek, fasel, brambor, dýně, okurky, patlidžany, paprika; na stromech hrušky, jablka, slívy, ořechy, mandle, meruňky, broskve.

Horské svahy opatřují každou ves říčkou, která se zove dle vsi: Banjanská, Kučevištská a tak podobně. Odtud se vedla voda až do Skoplje do Mustafpašiny džamie a do Kuršumlihánu.

Již z dálky každá osada vypadá, že bychom v ní čekali panské sídlo. Uvnitř sice v těsných ulicích se pnou vysoké domy, dotýkající se navzájem prejzovými střechami, a v otevřených púdách (utrjích) jako na pavlánech se bělají postavy zdobně oděných žen jako aristokratických dám, ale nenaleznem tu žádných zámků či letohrádků. Jsou tu panská sídla, ale ta náležejí Pánu všehomíra. Není nebo nebylo tu vsi bez kostela. Kostely jsou věkovité, památné. Neznámý počet zřícenin je roztroušen po krajině. To zvyšuje ráz a půvab podivuhodného kraje, ukrývajícího ke všemu v hlubokých úbočích tajemné monastýry. Každá ves mívala jeden (kromě kostela).

Chrámy, stejně jako selské domy, jsou omšelé, ale nám to nepřekáží. Přispívá to k hloubce dojmu. Cítíme van aristokratismu, bez něhož by nesčetné svatyně nebyly mohly vzniknouti a jenž jako by býval přešel svojí estetickou stránkou i ve zdejší lid a jej pronikl. Stará kultura ze všeho dýše a vábí k pobytu.

Staříčké svatyně jsou nevyčerpatelným zdrojem studií pro odborníky. Nejzápadnější sv. Nikita z Čučeru (se starou školou), lepě vybudovaný z cihel v řeckém slohu po vzoru Milutinova chilandarského chrámu, sv. Bohorodice v Kučevišti a zejména skvostný, hlouběji v horách ukrytý sv. Archanděl, jsou ve směs odshora dolů plny maleb většinou krásně zachovalých. Spolu s monastýrem v Pobužji prošly ne-

porušeně bouřnými dobami, kdežto znamenitý chrám sv. Nikity v Lubotenu mnoho utrpěl. Sv. Ilja (v horách jako náš Karlštejn) je vlastně skalní doupě. Hlouběji v údolí jsou zříceniny sv. Spasitele a Blago-veštenje, kamž všude, bohužel, vlézt nemůžeme. Chrámy náležejí vesměs druhé srbské stavitelské době (závěrek Milutinovské). Vznikly kol r. 1330, ba sv. Archanděl je snad z počáteční doby turecké, kdy ještě stavba křesťanských kostelů nebyla pronásledována. Cihlové arkatury ožívují zevní dojem klasických budov. Nejsou to záduše panovníků. Nápis lubotenské svatyně mluví výslovně o zakladatelce »paní Danici«. To potvrzuje naše tušení, že kraj těšil se pozornosti domácí šlechty, kulturně rozvitě.

Krásou, slohem, duchem zdá se nám, že kroj lidu je odleskem těch dob, ač je zřejmé, že je skoro celý vyráběn doma. Je to samá vlna nebo konopné plátno. Je to původní slovanský kroj bez cizích součástí, bez živlů řecko-byzantinských nebo tureckých, na Balkáně tolik převládajících. Žádných džamadanů nebo jelků, dolam neb anterií. Žádných obloučnatých výkrojků a fantastických orientálních výzdob. Ani stopy po nekonečných a složitých spirálách, jimiž se jinde vrstevnatě pošívá jemné sukno. Mužům prostě visí přes plátěné gatě řasnatá košile, ploše širokým červeným pásem skoro až pod paži obtočená a bohatě a umělecky bílou nití vyzdobená; k tomu ještě beranice a vlněná bezrukávná halina, široce černým lemem obtáhnutá — to je vše. Připomíná to bulharské Šopy, nebo horaly hercegovské, bosenskou Ramu, charvatskou Liku.

Také u žen převládá bílá barva až na rumělkovou zástěru a krásné, hnědé a modře vyšité široké pásy na rukávech košil od ramene k zápěstí, kde se rukávy malebně vysoko ohrnou. Na prsou si ženská ruč-

ka sice pohrála s barevnými nitěmi v bohatých a ladných vzorcích, ale jinak zůstává vše monumentálně jednoduché. Přepychově ovšem působí černé vrstvené řásné na zádech a zejména nádherná úprava hlavy s mohutnými vlnícími dlouhými závoji, při čemž obličej je bíle ovinut zvláštním, charakteristickým způsobem: barevný pásek, pestrý a zdobný, obepíná přes závoj hlavu od podbradku k temeni. Líce svítí jako ruměnný trojúhelník. Závoj má ze spodu zakrýváti ústa skoro až k nosu — doklad, že úprava hlavy měla kdysi dovolovati, aby se, když třeba, celý obličej snadno (po turecku) zakryl. Typy, často sličné, bývají někdy jen hyzděny černými skvrnami, jež jim malují cikánky na čelo nebo spánky, aby se - zahrnala nemoc.

Když si lid ze střížené vlny a ze svého trdleného konopí utká látku, stříhne a ušije si košili i roucho, vyšije a vyzdobí si šat, pak musí jeho zjev působiti celistvým dojmem; a konalo-li se to vše dle společných podání a staletých zvyklostí — což značí vypěstění a vypulěrování tvarů a vzorů dle genia nadaných neškolených jedinců — nemůže býti jiného výsledku než monumentální svérodé umění, to tím více, že se pěstuje — od útlého mládí. Od svého osmého roku vysedávají dívky celé zimy pohromadě, zhotovujíce si výbavy pro celý život. Svoji výtvarnickou práci sprovázejí zpěvem, to jest hudbou a poesíí. Nuzné jizby, v kterých se to děje, jsou skutečnými uměleckými lidovými akademie-mi. Také se jejich členové dělí na třídy: první obsahuje tvůrčí talenty, kteří v mezích tradice básní nové formy; druhá třída zručně vše napodobí; třetí se snaží pracně udržeti krok s předešlými.

Jsme tu na vše zvědaví a všichni jsou zvědaví na nás.

»Odkud jste?« ptá se sedlák.

»Z Československa. Z Prahy. Jsme Češi.«

Řekl jsem mu mnoho a nic: z toho všeho neměl o ničem prazádné povědomosti. Vykládám tedy: »Byli jsme dříve pod Rakouskem jako vy pod Tureckem. Teď po vojně jsme samostatni.«

»Koho máte za krále?«

»Máme republiku.«

Zamyslel se, a nikoliv bez rozpaků, povídá: »Republika je lepší — co?«

Choulostivá otázka. Zejména v tomto kraji. Mám snad vykládat, že pro nás je to forma jediné možná? Nezabřednu při tom?

»Za Rakouska«, pravím, »poznali jsme monarchii, a teď máme již po sedm let republiku. Mohu ti říci jen tolik: Bohatí mají všeho jako tenkrát, a chudí nemají zas nic jako dříve. A kdo byl dříve darebákem, ten jím zůstal, a nanejvýše se snad změnil některý z těch druhých.«

V oblasti monastýrů

Na radu našeho krajana Dra Nohejla podnikli jsme prvý výlet ze Skoplje do kláštera Matky.

Je to autem tři čtvrti hodiny na jihozápad. Jede se skopskou rovinou při Vardaru a u Saraje se zahne na jih přes most u ústí Tresky, která teče proti nám z hlubokého skalního ústěrbí. Modravé hory, které jsou teď překrásným pozadím osamělé stepilé džamií, kolem jejíž pobledlé, smutné tváře pelášíme, zakrátko zase slouží za základnu klášteru, jenž na pokraji soutěsky visí na strmé stráni jako obrázek, obrostlý smokvemí, morušemi, révou, zelením. Monastýr Matka.

Auto se vznáší kolem arnautské vsi, skáče přese všecko jako koza a stane u obrovské temné těsniny,

o jejíž tvrdé boky si řeka dere boky, neboť nemá ani ždíbce břehu. Roklina jako kamenný hrob. Také se jím mnohému již stala; nedávno jedné Angličance, která se pustila po příkrém svahu po kozí stezce. Jinakých cest v tomto horském bludišti není. Věc tím ošemetnější, že kout vábí svými poklady, starými chrámy. Může se k nim jen po vodě, ale loďka nebývá vždy po ruce. Pražský byzantolog, profesor N. L. Okuněv, se k nim vydal přes kopec a s druhé strany se bezvládně musil šinouti po sypké stráni. Při tom vyplašil z přečetných děr protější stráně na sto orlů, kteří nad ním kroužili s takovým řevem, že z toho brzo přestal mít radost.

Tam, v tom tichu jinak nepřetržitém, tkví v půltisíciletém snění tři něžné osamělé svatyně: za řekou sv. Nikola, s této strany sv. Nedelja a sv. Ondřej. Dále na východ ve výši 1.100 m stojí sv. Bogorodica a tři hodiny na jih sv. Dimitrij, známý názvem Markova monastýra (dle klamně zprávy, že jej postavil Králevic Marko), důležitý pro dějiny umění.

Ke skupině patří ještě nad Skopljem sv. Pantelejmon ve vsi Nerezi na hoře Vodnu. Jeli jsme sem pod ní, ale chrámu jsme neviděli pro husté kaštany. Jsa o dvě stě let starší ostatních, je praotcem všech. Podle zachovaného nápisu byl postaven r. 1164 Řekem Komnenem a posvěcen lékaři sv. Pantelejmonu. Má uvnitř obrazy i jiných ještě svatých »doktorů«, a protože je kol vsi všude hojně léčebných pramenů (pod něž se tamní Turkyně chodí koupati), je patrné, že souznačné názvy: slovanské Vodno a řecké Nerezi, nejsou náhodné, ale že místo má svoji léčebnou minulost.

To vše s gigantickou kulisou přírody tvoří končinu hlubokých dojmů. Pohlédneme odtud k severu, na skopskou Černou Horu, obsazenou také hustě svatyněmi a kláštery, a uvědomíme si, že skopská nížina je

sevřena dvěma šiky pevností, nikoliv arci vojenských, nýbrž tvrzemi zákona božího.

Chrám, svým účelem modlitebna, je ve skutečnosti mnohem více: je modlitbou samou. Člověk, tvoře chrámy, chtěl vyjádřit dvojí: pokoru i vzlet, přiznati slabost a projevit touhu po síle. Došel k souzvuku krásna, jež spočívá ve spojování protikladů. V tomto zanícení tvořil nejvyšší a nejhlubší umělecká díla.

K této tvorbě byl puzen touhou, aby se mu objasnilo tajemství života. Od svého procitnutí hledal odpovědi na tuto otázku všude kol sebe. Ale marně. Nezbylo mu, než obrátiti zraky do sebe. Prázdno, stejně tělesné (samota), jako duševní (nevědomost), je duši nesnesitelné. Nesmíří se s ní. Vydrážděná neproniknutelnou rouškou, jež jí odpírá odpovědi, duše promítá na prázdnotu plochu neznáma vše, po čem touží v pocitu své slabosti a nedokonalosti: vybájí si obraz síly a dokonalosti. Neschopna, by si odmyslíla svůj vlastní tvar, promítá jej na prázdnotu jako kladný obraz vlastních nedostatků; vtiskuje na ni pozitiv svého negativu. Práví francouzský filosof: *Semblable à l'idée de moi-même, celle de Dieu est née et produite avec moi, des lors j'ai été créé* — podobna představě o mně samém, představa o bohu se zrodila a vytvořila, odedky jsem byl splozen.

Všecka náboženství, všechny církve mají odevždy též cíl: pojit lidské nic s věčností, pozemskost s božstvím. Úloha těžká a cíl daleký. Na jeho dosažení jsou lidské ruce krátké. Církvím nezbyvá než předstíratí božský původ. Nabízejíce se lidstvu za prostředníky mezi světem tímto a oním, jednu paži tyčí vzhůru, ukazujíce k nebi, druhou podávají smrtelníkům jako na pomoc tonoucímu. Pravící hrozí, připomínajíce zákony boží, levící hladí, konejší, utěšují a vedou. Hlásají spravedlnost a trest, a musí slibovati současně i milo-

srdenství a odpuštění; neboť nezbývá jim nic jiného než budovati mezi oběma póly most, jehož oblouk vede od boha přes anděly, svaté, blahoslavené, biskupy, kněze a starší církve až k prostému hříšníku. Je to přechod od tvrdého zákona přes lítost a pokání k odpuštění a milosrdenství, jež značí úlevy a ústupky.

Bez nich nelze s člověkem ničeho pořídit. Církev to vědí. Protestantství, přísnější v životě a konání, ulevilo v obřadech a formalitách. Katolictví, strohé v ritu a povýšené celibátem, je shovívavější v životě. Koran sice nutí svého věřícího, aby se pětkrát denně »klaněl«, což značí do roka 1825 prostocviků, ale tato »bohoslužba« ve spojení s povinným mytím není než tělesně zdravý úkon, ve svých okolnostech lidu velice potřebný. U Israelity splývá náboženství s plemenností a vezdejším životem k nerozpoznání; pravověrec si připne na čelo Desatero kdekoliv a kdykoliv, aby svoji modlitbu vykonal, jako zase v kostele mluví s kým-koliv a o čemkoliv, tak že rozdíl mezi ulicí a jeho chrámem mizí a v synagoze to pak někdy vypadá jako — »v židovském kostele«.

Kde se církev snažila zachovati si jen svoji výši, aniž by se vhodně vklínila v život, národové chátrají nebo zcela zacházejí. A zase naopak: církev stojí tím pevněji, čím hojnější je její dotek se zemí. Nesmí se štítit ani politiky. Musí dopustit, aby se její vznešený háv v pozemském prachu ploužil, a je ovšem její velikou starostí, aby se příliš neucoural.

A právě v tomto ovládnání své vlečky je pravoslavná církev největší mistryní.

Můj známý, Srb, mi řekl: »Nevěříme v nic, nevážíme si svých popů, ale na svou církev dopustiti nedáme; máme ji rádi.« Bohatší na obřady než církev katolická a jista svého malebného účínu, může býti o to volnějši a svobodnějši. Zasahujíc bez ustání v život lidu, činí

ho tím více na sobě závislým, čím větší důvěrnost si s ním dovoluje. Dekorační výprava popova ať v chrámu nebo mimo chrám připouští, aby si počínal všude bez okolků, aniž by se potřeboval bát o ztrátu své vážnosti. Může se volně s ostatními oddati veselí v rodině i v krčmě; může — jak jsem jednou viděl — o třetí hodině ranní s cigaretou v mávající ruce procházeti městem s rozjařenými svatebčany: jeho dlouhý vlas a vous, jeho vážný háv a vysoká kamilavka mu obrátkou vrátí snadno zase vzezření důstojnosti, obraz světce, ať nedím samého Krista. Pětkrát do roka přijde do domu světit vodu; účastní se rodových slavností; v kostele světit stále liturgie (chleby) a proskurníky (bábovky) pro hřbitovní hostiny, jež se konají třetí a čtyřicátý den po pohřbu a pak ještě jindy a k nimž vidíme stále nositi svěcená jídla s vínem a rakijí pod bílými ubrusy v proutěných košíkách, požehnává úrodě, zažehnává nemoci — čímž vším a mnohým jiným bezděky přispívá nejen k udržení těsného poměru, ale i k zachovávání církevních předpisů v domácnosti a hlavně k šetření přísných postů. Za takových poměrů netřeba se nikomu starati o návštěvu kostela; kněz na ni ani nepočítá, leda by šlo o pouť, křtiny a pod. Na Cetyni kdysi přede mnou vyhnal kostelník kluka z kostela, praštiv ho čepicí a vzkřiknuv: »Tady nemáš co dělat!« (Bylo to v neděli o mši.) Ve Smiljevu jsem se divil, že jsou v kostele samé vdané ženské a pak jsem se dověděl, že je tak i jinde a to proto, že svobodně děvče vůbec do kostela zásadně nemá chodit, leč třikrát do roka: na Květnou neděli, na velikonoce a o Velkém třídenním postu.

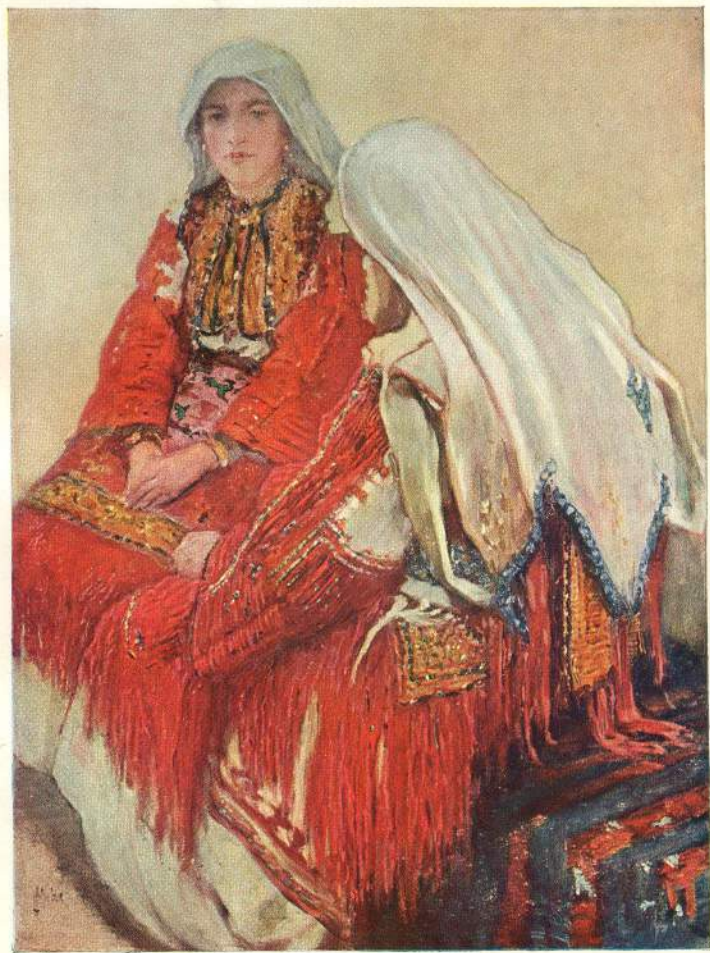
To vše je možné u pravoslavné církve. Starobylý chrám, podobný svými obrysy pokorně klečícímu, působí na lid nejen architekturou a malbami, ale také — řídkostí okamžiku. Tajemné stíny a břitká světla

s bohatými ikonostásky a bezčetnými svatými na stěnách uvádí u vytržení. V »carských dveřích« (uprostřed ikonostásky) se vynoří z vln zlatého roucha popova hlava, jehož šediny se stříbřitě lesknou kolem. Jen gloriola schází, aby mohl představovati světce, ba dokonce boha Otce. Obláčky kadidla opatřují nebeskou kulisu a kouzlu obrazu podléháme i my, cizinci a nevěrci. Takovému nadzemskému zjevu neublíží, když si někdy i při obřadech, jako jsou svatba nebo křtiny, zažertuje. I nám je milé, když, posvětiv koljevo (vařenou pšenici s cukrem) a podav každému po špetce, s přívětivou tváří podá mísu a pozve nás, abychom též požili. Může s podstavce své vznešenosti kdykoliv sestoupiti, aniž se musí obávati, že mu jej někdo za zády odnese. Nerozčiluje se, že si ženské mezi obřadem obstarávají své klepy, že jim děti na rukou vrní a kluk že někde v koutě zkouší novou »mundharmoniku«. (Jen u sv. Nedelje u Bitolje jsou snad trochu přísnější, soudě dle nápisu uvnitř kostela, že »se zde kouřiti zapovídá«.) Obřadům se dává přednost před kázáním a zato se raději při hlášení oddavek oznámí, že to které děvče je chudé, že nemá věna ani výbavy, a že se prosí o příspěvky. Po případě se i udá, čeho je zejména třeba: prádla, šatu či nábytku.

A lid vyslechne, poslechne a přinese. Přinese vše, co může, a odevzdá epitrofům, církevním starším, kteří vše přijmou a spravedlivě odevzdají.

Jsou to čestní lidé, jež obec k tomu vybere, aby obstarávali církevní hospodářství. Když jsme přišli k Matce, byli kolem kostela. Vlídne nás vítali, vedli do chrámu, ukazovali staré malby, představili nás staršínovi kláštera (igumanovi). Jeden z nich, skopský kujundžija (zlatotepec), nám ukázal, co vše již pro chrám vytepal.

Ptáme se, je-li zde dneska pouť. Vidímeť četnou

16. Smiljevky.

návštěvu, arci trochu — dle našich pojmů — podivnou. Skupiny měšťáků jsou rozloženi po trávníku a baví se hudbou, nebo se krmí; na klášterních pavlačích se sluní lůžkové součásti nebo dokonce i suší prádlo.

Dovídáme se, že to jsou lidé, kteří zde jednak v celách tráví letní pobyt, jednak jsou to nedělní výletníci ze Skoplje. Klášter je jim ochotně k službám jako přístřeší.

Pěkný zvyk. Tvoří poslední článek v onom řetězu, jímž církve splývá se skutečným životem a kterým je na sebe zároveň připoutává.

VI. Z PŘÍRODY

Koniček

My sme túka (tu) divljaci (divoši),« ubezpečují nás neustále zdejší lidé na venku a městský člověk, krče rameny, říká totéž: »Tuka je divlji narod«. A protože, stane-li se kdy něco, proletí to všemi evropskými listy (kdežto naše četné případy zůstanou vždy jen místními, skoro samozřejmými), požívá ubohá Makedonie jako »nebezpečný kraj« větší slávy, než jí opravdu náleží. Já aspoň jak v zápisníku tak ve vzpomínkách marně se sháním po jakémkoliv ohrožení svého života, ba nacházím tam dokonce věci, které pověstem naprosto odporují a z nichž zde jednu povím, ovšem s obavou, že se mi pro její nicotnost dostane výsměchu.

Vzpomínka se týká koníčka a prostý výjev se mne dotkl snad jen proto, že mi osud nedopřál, abych se mohl více se zvířaty stýkati a s jejich vnitřním životem seznamovati, ač mi ani vůle, ani smyslu, ani citu pro ně nechybělo. Vždyť jako chlapec počal jsem odbírat a čísti Brehma, sotva se prvý sešit u Otty byl objevil. Ale v brzku okolnosti obrátily moji pozornost a činnost jinými směry a já vyrůstal v názorech obecně obvyklých v literatuře a v novinách: že je zvíře pouze obrazem lidské zvrhlosti. Trvalo dosti dlouho, než jsem si všiml, že tomu tak není. Zejména u přítele, jenž měl psa, jsem se jednou podívil této švandě: někdo počal žertem bédovat a naříkat, zakryv si líce rukama, a milý pes se mohl lítostí i žalem zbláznit. Lísal se k nešťastnému, úpěnlivě kňučel, předníma no-

hama, jako by ho prosil, strhoval mu ruce. Vůbec ho chlácholil a těšil. Nepotřeboval, aby se mu četla slova z Písma: »Plačte s plačícími!« Tak se stalo, že jsem ponenáhlu nemohl slyšet nebo číst slova »zhovadilost«, »zvířecost« nebo ono zvlášt pečlivě v nové době utvořené »zvěrstvo«, abych je nepocífoval jak nespravedlivou urážku nevinných tvorů, již sice mají silnou vůli k životu, ale neznají úmyslného pěstění vášně, neřesti a zloby a zejména si k tomu nevymýšlejí mravní, ideová, filosofická hesla, jež by sloužila zlobě za záminku a mrzkosti za fíkový list. Třebas ctnostný život, jímž zvířata celkově nad člověka vynikají, nemá povahy subjektivní a tudíž mravní, nýbrž jen cenu praktickou a smysl objektivní, přece užívání slov jako »zhovadilost« (jakožto protějšku »lidskosti«) mi připomíná známé zlodějovo volání: »Chyťte ho!«

Tato úvaha se mi neodbytně vnucuje při vzpomínce na cestu, kterou jsem konal v průvodu Nikoly bludištěm čedičových skal, obzíraje úchvatné horizonty divokého kraje pilepského.

Nikola nám obstaral koně na cestu z Dabnice nahoru do kláštera Treskavce a doprovázel nás, aby si pak koně odvedl zpět. Cestou vykládal o svém nuzném životě, jímž ho nová doba sevřela. Zdejší kraj byl vojnou stížen přímo a těžce a onen zlý čas nepřinesl zdejšímu venkovu výhod jako ve střední Evropě. Po vojně pak oživly jiné komunikace, obchod dostal jiné svahy a jiná tržiště a prostý člověk, nepostavila-li ho náhoda sama na výhodné místo, počal strádati. Nikola naříkal též na veliké daně zkoušeje, nejsem-li z mocných, již dovedou uleviti. Líčil živelní tabákovou neúrodou, jež stihla r. 1925 kraj a sedlákům způsobila velkých ztrát. Uváděl mne tak do rozpaků stále větších, neboť bylo třeba, abych ho zlehka vyváděl z nadějí, jež ve mne omylem kladl.

Tu jsem se zahleděl vlevo do skalního úvalu, kde, mezi šedými stěnami a balvany, jak se časem obnažovaly a zbavovaly prsti, zůstalo dosti země, aby tam vznikla roztomilá lučina a ujal se několik krásných stromů: vějířnatých vrb a vysokých topolů. Skupina byla tak malebně sestavena, že mne cele zaujala. Uprostřed ze skal prýští pramen, jenž si dovedl z kamenů, bránících mu v cestě, učiniti přirozenou studánku. U ní pak stál bělouš, k němuž potřeboval jen nějaký Čermák vymalovati sličnou Makedonku.

Bélouš nás zpozoroval. Zdvihl hlavu a stočil po nás šiji. Chvilku se dívá a pak počne říčeti.

Má to tam krásné pastviště — pravím si v duchu: travičku, vodičku, chládek — a dívám se po pasákovi, jenž by ho střežil. Nevidím nikoho.

Také Nikola se zadívá na koníčka a přerušiv své výklady a stesky, usměje se na mne a praví spokojeně: »To je můj kůň.«

»Tvůj? A co tam dělá?«

»Pase se.«

»A sám?«

»Sám.«

»Jak to?«

»Mám po žních a nepotřebuji ho doma. Dovedl jsem ho tam. Zde zůstane až do prvního sněhu, pak přijde domů.«

»Sám?«

»Sám.«

»A neodvede ti ho nikdo?«

»Proč by to dělal?«

Vskutku — dím si v duchu — je to zde vše ještě — divočina!

Zahledím se na koníčka, jenž se neustává za námi ohlížeti a říčeti. Nyní mu rozumím. To tak radostně a s nadšením pozdravuje svého pána, u něhož nemá než krátký žlab a dlouhou dřinu. K ní se pak ze svého »letního pobytu« vrátí poslušně jako svědomitý ouřada ze své dovolené.

Koníček se stále za námi dívá a říčí. My však kráčíme dále beze slova, bez pozdravu, němě. Snad Nikola — stejně jako já — cítí zahanbující naši lidskou bezmocnost, abychom dobrému tvoru patřičně odpověděli na jeho srdečný projev, abychom se odplatili zdvořilostí zdvořilému hovádku...

Konečně jsme mu zmizeli s obzoru; zmizeli jako

Nikola Petru

dlužníci, neboť člověk není zařízen na »zhovadilost« tohoto druhu. Nedovede odpověděti na pozornost, kterou ho vyznamenalo a poctilo němé zvíře.

Buvol

Po prvé jsem ho viděl v jižním Bulharsku, v Rumelii, když si stádo jako mrak hovělo v lesknoucí se Marici, jež se může v plovdivské nížině pohodlně šířiti. Měkké její dno vábí čtvernohé panstvo, aby podle starých svých tradic užívalo dosyta bahenních lázní, tak výborných proti rheumatismu. »Pacienti« ovšem nejsou pacienti a léčí se jen předběžně, což je moudré. Člověčenstvo bude šťastno, až se jednou bude moci omeziti také jen na tento druh léčby.

Od těch dob splývá mi vejčitý a poněkud sploštělý tvar jejich těla s představou táhlých obzorů jižních močálovitých nížin. Výtvarnická myšlenka, vyjádřená jejich sestrojením a slohem, je touha, splynouti s horizontem. V podrobnostech jeví se širokou tlamou, rozložitými rohy, pohodlnými pösami, širokou chůzí, jejíž vlna nepohybuje se v rovině svislé, nýbrž vodorovné.

Zočíme-li buvola, má to pro nás zeměpisně orientační význam. Značí to, že jsme v jižní polovici balkánského poloostrova, neboť buvol se koupe jen ve vodách, jež tekou do moře Egejského a Bílého*). U nás by nevydržel. Také by u nás ani tak pěkně nevypadal. Jeho tmavá srst potřebuje žhavých paprsků, jež by dovedly svou prudkostí z jeho černi vykřesati odlesky zelenavé a fialové, čímž sváteční kostým zvířete nabývá něhy a půvabu jako samet.

*) S výjimkou Starého Srbska.

Tato něha — ostatně nikým oceněná a neuznávaná — pronikla celou jeho bytosť tou měrou, že maso má až přichuť pižma, což mu (obrazně mluveno) v očích člověka velmi škodí. Zde buvol podle našich pojmů trochu přehnal.

Pokládám ovšem stanovisko širokého lidského žaludku vůbec za velmi — lze-li tak říci — úzkoprsé a nedílím je. Mne aspoň vábí a lákají více výraz, vzhled a vzezření zvířete. Ty jsou vesměs vážné a opravdové. Zdá se, jako by si byl buvol vědom, jak důležitou roli hrál do nedávna v těchto krajích, než nastal rozvoj silnic a železnic. Jestli velbloud a mezek zaujímali nejdůležitější místo jako zvířata nákladní, na jejichž hřbetech v nekonečných karavanách putovalo neustále zboží napříč poloostrova, byl buvol hlavním živlem jako zvíře tažné, jediné způsobilé na primitivních cestách pro větší trati a náklady. Zápřež hovězí je pro nejbližší okolí vesnic, buvol pro velké transporty.

Železnicí a autem je buvol posunován stranou. Nese však svůj osud klidně, zachováváje důstojnost starého pensisty. Ať se válí bez hnutí v řece a v kaluži, ať se pase se vznešenou netečností (jejíž příčinou je jen skromnosť jazyka a žaludku), nebo táhne-li ve zdržlivém tempu smutečného pochodu nepřetížený povoz, vždy ho ovládá majestátní klid, připomínající nám jeho původ od východu. Kážet orientální bonton: ničím se nevyrušovati a zachovávatí stále výraz Ben-Akibův, jehož nic nepřekvapí. V tom ohledu stává se buvol po bok zdejších effendiům, hodžům a hadžům a sdílí s nimi zevně i aureolu zevní důstojnosti.

Aby výrazu snáze dosáhl, poskytla mu příroda — nutno přiznati — hojných prostředků.

O krátké temné srsti, podobné černému suknu našich obřadních obleků, jsem se již zmínil. Není-li jeho kůže pokryta právě šupinami uschlého nebo chuchvalci

čerstvého bláta, vypadá, jako by měl vleklý redingot čili kaiserrok, v němž rakouští dvorní radové chodívali podávat ministřům své referáty. Mají buvolí i slavonstní, poněkud kolébavou jejich chůzi.

Vůbec, kdyby se tak rádi neváleli v bahně — prožluklý zvyk! — bylo by je nutno prohlásiti za mnohem větší parádníky nežli náš hovězí dobytek. Jejich rohy na příklad se jim neprovrtávají z čela ven jen tak nazdařbůh jako našim továrenským volům nebo utahaným kravkám. Jim se v mírné elegantní vlně nad čelem krásně na obě strany rozeklenou, aby se pak s přesnou souměrností v podobě S stočily spirálovitě vzhůru, čímž se dostává nahoře jejich monumenální hlavě přímo velebného orámování.

Mohutné, samy sebou již dekorativní uši jsou — podobně jako důstojně visící lalok — opatřeny těžkými černými třásněmi, jaké jsme zvykli vídat jen na smutečních pokrývkách při pohřbech první třídy, k nimž by se vlastně buvolí mnohem spíše hodili než bujní oři, již si neustále nohama neklidně zahrávají a uzdou netrpělivě potřásají.

K takové čestné úloze, doprovázeti totiž na poslední cestě osoby mimořádného významu nebo majetku, by je doporučovaly ještě jiné vlastnosti; na příklad zmíněné již jejich překrásné rohy. Když se bělají svým stkvělým ornamentem na tmavém pozadí svých majitelů, tvoří — posuzovány jako celek — skoro touž formu jako ladně prohnutá linie stříbrného lemu na dvourohých kloboucích našich funebřistů, s tím jen rozdílem, že jedni nosí svou ozdobu napříč, druzí v ose podélné.

Jedna vlastnost, k pompésnímu výrazu zejména přispívající a oběma žvlům bez rozdílu společná, je sebevědomé držení zdvižené hlavy, pohyb nám známý rovněž od zmíněných pyšně vyšacených našich světlo-

nošů, doprovázejících rakev. Tito ovšem za svůj hrdý posuněk nemohou; to je tak těsná páska od klobouku pod bradou škrtí a oni si jen hoví.

Podobně u buvolů to není žádná nadutost ani furianství, jak já aspoň myslím. Přemýšlíval jsem o tom a domníval jsem se jednu dobu, že jim tupý úhel, jež tlama se šíjí tvoří, zůstal od toho, jak, válejíce se stále ve vodě, zvykli si hubu zdvihát, aby si do ní nenabrali. Ale, třebaš by na tom snad něco pravdy bylo, nalezl jsem později důvod mnohem podstatnější a nejspíše jedině správný.

Objev jsem učinil pouhou náhodou, nemohu říci, že zrovna šťastnou. Ostře naškrobený šev nové košile, vymačkávaný v týlu knoflíčkem, mně rozedřel kůži a já jsem se celý týden nakrčoval a zdvihal bradu, abych tlak mírnil, čímž jsem si značně ulevoval. V tomto nikoliv závidění hodném stavu jsem jednou kráčel po bok zapřaženému páru, jehož hlavy byly zasazeny po zdejším zvyku do dřevěného dvojha, to jest do dvou spojených čtverců, v nichž se poprsí buvolů vyjímají jako rodinný dvojportrét. Toto zařízení, jež se stanoviska archeologicko-etnograficko-antropologického je pro západní učence zajímavé, ba jako dědictví dávných dob velmi vítané, buvoly pranic netěší a těšiti ani nemůže. Majíť za úlohu, aby vyčnívajícím obratlem v zátylku jho zachytily a tak vůz nikoliv táhli, nýbrž strkali. Udělá se jim tam časem mozol, pravda. Ale i potom! Pořád to ještě musí víc škrábat, tlačit a bolet, než moje naškrobená nová košile! A já v této chvíli pochopil, proč se vzadu nakrčují a vpředu tlamu zdvihají, neboť v obou našich případech příčiny i následky byly tytéž. Od oněch dob patřím na buvoly nejen s větším porozuměním, ale i soucitem.

Časem se k tomu přidružila i úcta, neboť jsem u nich nalezl i stopy značné inteligence. Když jsem se jednou

za poledního vedra plahočil rozpálenou skopskou uličkou, úpalem všecek zpitomělý, měl jsem radost, že mne napadlo, abych šel těsně při zdi. Byla sice horká a stín, jež vrhala, byl úzoučký, takže mne mohl pojmuti jen asi zpola; ale bylo tam přece jen snáze. A co se tak jako mátoha se sklopenou hlavou vleku, vrazím málem do osamělého čtvernohého chodce, jehož široké břicho se dřelo o zeď, až to chřestilo, jen aby se uhnul co možná žáru. Šli jsme proti sobě a mohla nastati otázka, kdo komu ustoupí. Ta by však nebyla bývala teď na místě. Poněvadž jsme v tomto případě prokázali jinak stejný stupeň inteligence, šlo o to, abych v zájmu lidského důstojenství zvítězil nad ním převahou především mravní: jako moudřejší jsem ustoupil.

Jindy jsme se vraceli s polodenního výletu a s námi stádo buvolů; oni syti a my lačni, neboť šli s pastvy a my teprve na ni. V městečku se počali pomaloučku jeden po druhém ztrácet. Jednotlivci odbočili s cesty, postavili se před chalupu, a zdvíhajíce tlamu, prohlédli si opatrně číslo. Pak zabučeli, a když to nestačilo, trkli do vrat a trpělivě čekali, až se jim otevře.

Mně při těchto výjevech, jež jsou samy sebou zajímavé, nejvíce imponovalo, že se buvoli tak dobře vyznali v číslech. Čtenář, jenž viděl počítajícího psa nebo koně, snad pohrdlivě při tom pohodí hlavou. Tomu musím však sdělit, že zde je zvíře postaveno před mnohem těžší úlohu, a to proto, že zde — nevím, z jakých rozumných důvodů — bývají tabulky s čísly přibity někdy opačně. A nyní si představme, i když převrácená nula zůstane nulou, cože si má myslit ubohé zvíře při 6 nebo 9, když jedna číslice je převrácením druhé?! A přece se buvol, jak zjištěno, nezmate nikdy! To nelze vůbec dostatečně vyzdvihnouti a oceniti.

Nemíním šířiti mínění, že by snad buvol intelektu-

álně člověka převyšoval. Toho byl podán důkaz, když jsme se i my dostali před svou hospodu, kde jsme zarazili. Bezděky jsem se po zbylém stádě obrátil a slídl, zdali tam vzbudí pozornost zase naopak náš čin. Ani potuchy! Tedy: schází jim schopnost, aby uznali též duševní vyspělost jiného. Nesporný důkaz jejich rozumové méněcennosti.

Mezi orly a osly

Jedni nad námi, druzí pod námi — tak jsme se blížili ke klášteřu Treskavci.

Blyští se ve výši naší Sněžky v žulových skalách, jež svou divokostí prozrazují již z dále svůj sopečný původ. Jsou opakem okolních břidlicových a vápencových horstev, které hledí na rej skalisek a balvanů, podobných zkamenělé satanově veselce, s klidem svých jednoduchých velikých linií; snad proto, že jsou vyšší, a spíše ještě, že jim široce rozvětvená přílepká dolina zabezpečuje dostatečný odstup od nezvedené chásky.

Nás ona k sobě naopak láká. Její první stupeň z jihu je vrouben troskami hradu Králevice Marka jako vyžehlá čelíš lebky vykotlanými stoličkami; na druhém stupni je starý monastýr, cíl naší pouti; na třetím se pak tyčí štít Zlatovrch se zlatým jablkem (tajeným) a s jiným povídáním a podíváním. Od něho na severovýchod je na příklad horstvo Babuny, kde poslední zbytky bogomilců čili patarénu (středověkých snilků náboženských a předchůdců Albigenkých a Valdenských) sváděly poslední zoufalé zápasy a odkud se jim i dostalo zdejšího názvu: babuni.

Cesta jen pro chodce nebo pro jezdce. Bojiště Kyklopů. Balvany rozmetané zůstaly někde ležet v poloze

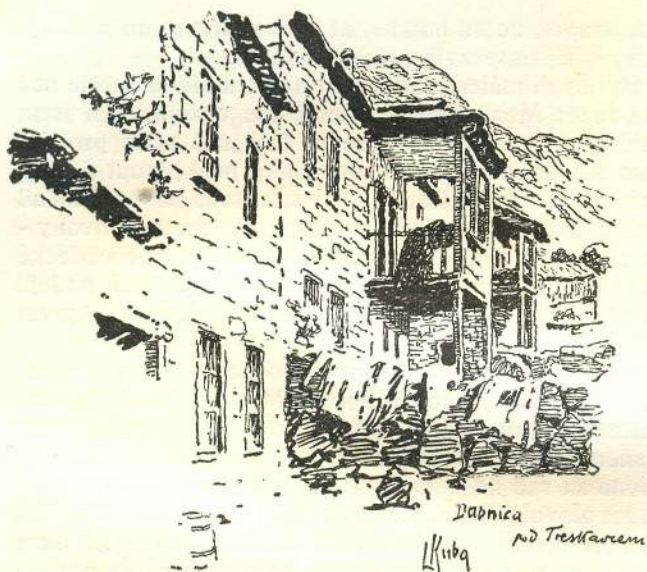
tak vratké, že se bojíme, aby se nesřítily do hlubiny, když o ně naše zvíře zavadí zadkem.

Byl bych málem nadepsal tuto črtu víc naduřele než původně: Mezi nebem a zemí, ale v zápiskách jsem zahlédl poznámku: »...sedm orlů nás stále provází jako šik aviatiků; snad nám chtějí poskytnout čestný průvod až do kláštera...« a tak jsem nadpis změnil veden domněnkou - jako plodem zralé pozdější úvahy - že za onu čest jsme měli býti vděčni jen své jezdecké nešikovnosti, která asi vzbuzovala v dravcích naději, že nás co nevidět v některé roklí budou moci rozklovat a sežrat.

Jsouce středním článkem různorodé a nerovnocenné stupnice, nebyli jsme v jejím středu (z čehož by nám ani nebyl kynul žádný prospěch), nýbrž v nedůstojně těsném blízku oněch tvorů, jež jsou považováni duševně za rub lidského umu a vtipu. Ale okolnosti nám nedovolovaly, abychom rozjímali o otázce prestiže; byli jsme rádi, že nás oslové dobře nesou. Řekl jsem si: skromnost šlechtí a vypíal jsem se hrdě na posmívaném zvířeti.

Tenkrát jsem netušil, že den nato v těchže skoro místech budu ztrestán za to, že jsem náš vzájemný poměr — svůj a oslův — nesprávně a nespravedlivě odhadoval. Je mi trapné o tom vypravovati, ale činím to za pokání.

Poněvadž se nám v klášteře, kamž jsme se vypravili jen lehce, na pouhou návštěvu, dostalo krásného přijetí a poněvadž jsem spolu shledal, že by se zde mohly nejen sbírat písně, ale i dalo malovati, vydal jsem se druhého dne pěšky pro náradí do Prilepu, kde mi zůstala zavazadla. Zde jsem (po velké shánce) našel povoz, jel s věcmi zpět do Dabnice pod Zlatovrch, kde nám milý knez (představený) předevčírem byl poskytl nejen nocleh a pohostění, ale opatřil i průvod a zvířata,

a odtud jsem mínil — na oslíku a s průvodcem — ještě před slunce západem dostat se zpět do kláštera.

Zklamal jsem se však. Knez tentokráte pokrčil rameny a pravil: »Zítřka je v Prilepu trh a ničeho pro tebe nenajdu.«

To byla rána. Bylo již pět hodin (v druhé polovici srpna) a do kláštera (pro mne) bylo třeba aspoň dvou hodin.

»Chceš-li jeti sám,« pravil starostlivý muž, půjčím ti svého osla a vrátíš mi jej zítřka po klášterním chlapci.«

»Sám? Což trefím?«

»Ty ne, ale osel.«

»A moje věci?« (Měl jsem plátna, rámy, skřínku, stojan atd.)

»To se vše srovná a naloží.«

Silný vítr, jenž toho dne stále váł a nahoře musil býti mnohem prudší, sice slíboval, že mne bez slitování shodí i s oslem se stráně, jen co se bude moci pořádně do napiatých pláten opřít, ale mně bylo hanba odmítnouti nabídku; a poněvadž nebylo radno již tratiti ani chvílky, rychle jsme věci nakládali, vázali a vyrovnávali, načež mne společnými silami na osla vysadili. Pak mi zandali do provazových ok chodidla jako do třmenů, provaz, uvázaný zvířeti kol huby, dali mi do levice jako »otěže vlády« a do pravice vtiskli prut na znamení mé vladařské moci.

Pouze na znamení. Ve skutečnosti mne — t. j. osla — dovedli až ke stráni, aby se moudré zvíře (na důkaz, že je moudré) třebaš nevrátilo.

Postrádaje (aby byl obraz úplný) před sebou jen ještě nějakého Don-Quijota, vydal jsem se, vlastně byl jsem vydán na cestu.

Konečně nebylo to tak zlé. Inteligentní zvíře, sotva ucítilo pod svojí stejně něžnou jako pevnou nožkou svah, počalo chutě stoupati, občas odfrkujíc; neměloť toho na sobě zrovna málo.

Jeli jsme poměrně dobře. Jen kde byla stezka jarními přívaly příliš poškozena, hladký a strmý kámen působil zvířeti rozpaky, až se mi zatajoval dech. Tentokrát jsem nabízel němému tvorů různými způsoby svoji radu a naznačoval, kudy by dle mého — ovšem jen lidského — rozumu měl kráčet, ale naše mínění nikdy nesplynula. Nasadil nožku, kde sám chtěl, a frkaje, vyhoupl se náhle, hodiv zadkem i mnou, a již to šlo zase kupředu a vzhůru.

Výborný tvor, jemuž jsem se v duchu klaněl, vzbuzoval jen jednu obavu: aby, jda těsně při skalách a křovích, neprorazil pláten. Také se mohla zavazadla utrhnout a rozsypat.

Šťastně jsme se však vydrásali nahoru, t. j. na půl

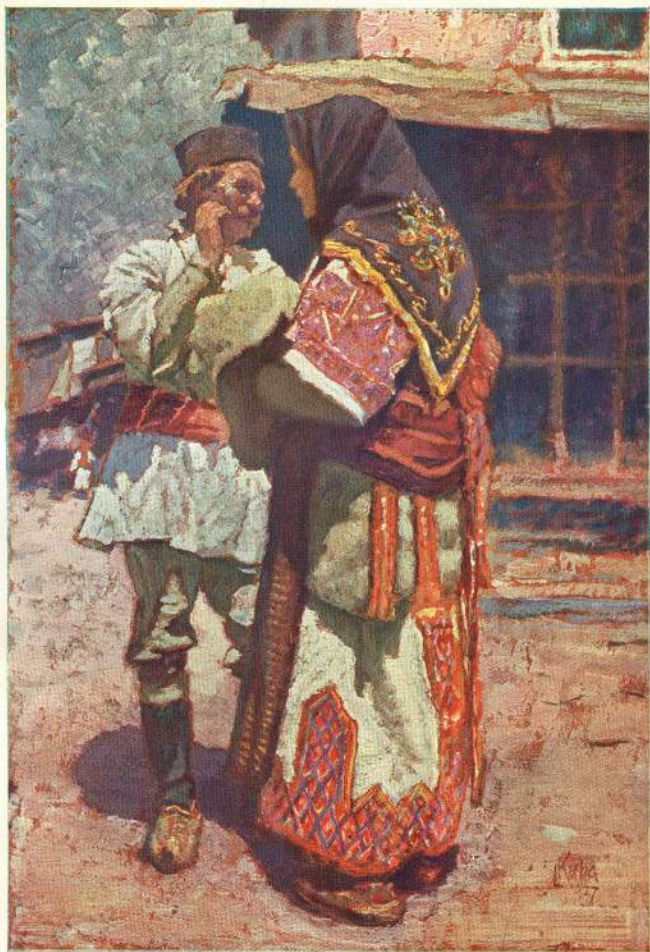
cesty, odkud se vidí klášter, k němuž pak vede cesta skoro rovně. Slunko sice již zašlo a bylo zřejmo, že za světla monastýru nedostihneme, ale zato se vítr ztišil a zbloudění nehrozilo. Tak jsem se oddal bezstarostně obrazům velkolepé, zlatou večerní oblohou překlenuté přírody. Zejména poutala dvě ohromná skaliska, rýstající se přede mnou ve fantastických tvarech dvou pohádkových ropuch, tak nápadně stejných, jako by to byli samec a samice.

V úzlabině mezi nimi vztyčili se náhle dva červíčkové. Byli to mladíci, z nichž v jednom jsem rozeznal svého syna. Vyhlíželi mne.

Nebylo sice naděje, že by mne v šedém šatu na šedém oslu v šedém šeru rozeznali, ale mával jsem přece kloboukem. Při houstnoucí tmě v neznámém kraji, kde jsem dosud nepotkal živé duše, bylo by bývalo příjemné setkat se s hochy; a zdálo se, že se tak i stane, neboť brzo poté zmizeli. Ale když se tam poněkud chvíli objevil syn opět, teď již sám, naděje mne opustila.

Nezkalilo mi to však nálady. Byloť jisto, že nic již nemůže zhatiti zdárný můj návrat — když tu osel, sotva čtvrt hodiny před cílem, počne zahýbati příliš nalevo. Bylo to blízko žab, jež zatím vzrostly v obrovské hrady, a já věděl ode včírka, že se tu cesta, stoupajíc, nejen poněkud zakrucuje, ale i rozdvojuje. Jižní rameno jde do Prilepu. Což, aby se tam tak osel rozběhl? Vždyť by běžel s kopce! Ostatně, kdo mu řekl, že má jíti právě do monastýru? Zatáčí k Prilepu vždy více a my máme klášter již zcela za zády! Marně ho hledím stočiti vpravo. Také se v šeru cesta úplně trátí. Rád bych se poučil, jedeme-li dobře, ale cesty vůbec nelze rozeznat nejen pro tmu, ale také, že jsme se octnuli na velikých kamenných plošinách.

Seskočím dolů, abych stočil osla násilně vpravo

17. Venkované v Bitolji.

k žabám, kol nichž se těsně s druhé strany vine cesta do kláštera, již tak blízkého. Nenít možno tím způsobem chybiti! Hulákám z plných plic, táhnu zvíře vši silou opačně. Ale osel vzepřel všechny čtyři a ani se nehnul. Nerovný zápas nerovného páru trval dlouho. Konečně umdlen, musil jsem ustati.

Osel s libostí si odfrkával a já, vědom si směšné situace, smířoval jsem se s hloupou skutečností, že zde, u samého cíle, budu as nocovati pod širým nebem — když mne napadne stkvělá myšlenka: což abych působil na osla zezadu? I lidé bývají někdy s oné strany přístupnější důvodům, jsou-li pádné. Snažím se pěstí, prutem, strkáním a řvaním získati osla pro své názory, a ajta! Zvolna sice, ale přece poddává se tvrdohlavec a my se v brzku ocitáme na skutečné cestě, jež nás za nedlouho dovede ke klášterním vratům.

Stanu, zatluku a čekám unaven, spocen, v hrdle Saharu.

Vráteň, tázavě kňourajíc, se otevře a usmívající se bratr Modest se synem mne pozdravují. Sípavým hlasem prosím rychle o trochu vody. Po prvé v životě jsem poznal, co značí míti hrdlo skutečně vyprahlé.

Skládám věci s osla, podají mi sklenku a já, srkaje opatrně doušek po doušku, povídám stručně svůj příběh. »U samého téměř kláštera řvu a dřu se s oslem skoro půl hodiny!« zakončuji stesk.

»A zbytečně,« povídá s tichým úsměvem bratr Modest. »Měl jste nechat osla oslem a do ničeho se mu neplést. On by neprovedl žádné oslovství...«

»To přenechává nám, lidem — vím,« mručím pro sebe.

»V těch místech je opravdu veliký zákrut,« vykládá dále Modest. »Ale do Prilepu by se odtud osel nebyl pustil. Tolik rozumu má.«

Můj příběh bavil při večeři. Osel byl hrdinou večera.

Dím na konec skoro dopáleně: »Nuže dobrá; chápu, že se člověku říká: osle! Ale pak mi řekněte, proč se tak říká — oslu?«

VII. V PRÁCI

Pisničky

Vlak vjížděl od severu do kačanické průrvy, kterou si říčka Lepenec vyhlodala odnožím blízké Šarplaniny. Spěchal na jih do Skoplje. Zírali jsme lačně z oken; jednak osliňující úplněk z horských kulis vyčaroval luzné obrazy, jednak nás průvodčí vlaku upozornil na drobnůstku: hned za Kačaníkem, u samého vjezdu do těsniny, uvidíme prý tulbu (hrobku) Musy Kesedžije, násilníka, který soužil kraj, až si naň Králevic Marko konečně došlápl a po úporném zápasu ho skolil. Musa platí Moslimům za světce a ti, když tudy jedou, házejí z vlaku na hrob peníze.

Za rozpálenými, planoucími vápenkami se nám vskutku kmitla hrobka, ale jen jako když šátkem mávne. Mnoho jsme z ní neviděli. Také jsme neslyšeli cinknout peníz, snad pro hluk vlaku. Ale zůstali jsme civět v oknech dále, ovívání příjemným vánkem a opájení krásou úplňku, jehož stříbrno na stěnách bílých domků jako by se měnilo v nažloutlou smetanu.

Teprv ve stanici, před níž trať opouští údolí, aby se vynořila ve skopském širokém Blatu (sice otravně zimničím, ale za takové noci omamně krásném), vyrušil nás ze snění nový dojem. Tentokráte sluchový. Na zastávce umkl hluk ocele a dech stroje, ve vzduchu jen zůstal se vězet překrásný zpěv. Melodie se mírně vlnila jako jezerní hladina, čeřená labutí. Vykloníme se z vlaku, vystavíme temena měsíční koupeli a nasloucháme zvukové ilustraci kouzelného večera.

Nápěv jednoduchý, ale zvláštní, jenž by dovedl žhavým citem roztavit zlatu. Vdíral se v nitro a zmocňoval se ho. Kdo to kde zpívá? Chci vyletět. Ale průvodčí mne zdržuje: »Už jedeme!« Bylo by sice ještě možno vyhodit zavazadla a vystoupiti, abych zpěváka ulovil, ale mám být dnes ve Skoplji a tak se smírjuji s osudem, určitě rozhodnut, že si sem ze Skopljie zvlášť zajedu. Jsem však tolik rozrušen, že se mne průvodčí ptá: »Co se vám stalo?« Myslil, že jsem něco ztratil.

Vyvedl jsem ho z bludu, načež on mne vyprostil z mého: »To má zdejší přednosta gramofon. Když vlak vjíždí do stanice, tak jej spustí. To byla turecká píseň. On má takové rád...«

Takhle to dnes dopadá s naší písničkářskou prací. Ke všem bezčetným trampotám a překážkám ještě takovéhle zmatky! Co chvíli se někde nechám nešťastným Edisonovým vynálezem napálit, že pátrám po zpěvákovu a najdu mašinu, jejíž název si Bosňáci přispůsobili, říkajíce (někdy velmi vhodně) gromofan.

Nejlépe se mi zapisují písně, když mohu své notaření spojit s malováním. Na příklad v Kukurečanské ulici v Bitolji jsem maloval na dvoře a v sousedství zpívalo vyšívající děvče. Písně jihoslovanské jsou z pravidla dlouhé a tak si jednodušší nápěv mezi malováním zapamatuji nebo tajemnější a složitější rozluštím; potom pak seznámen již s okolím, poměrně snadno získám zpěvačku a dostanu se k práci.

Arci není maličkost, zastávati oboje najednou a to při nápěvech pro nás tak zvláštních a ke všemu velmi rozmanitých.

Představme si národopisný obraz Makedonie, jejíž slovanská polovina ve své jedolité ploše je protkána na venku cizorodými ostrovy a ve městech jinojazyčnými čtvrtěmi Arnautů čili Albánců, Cincarů čili Aromunů, Turků, španělských Židů, Řeků a Cikánů. Větši-

nou se liší krojem a náboženstvím a tudíž i zpěvem a hudbou. Je tedy předně otázka, co se má rozuměti makedonskou písní?

Já tím pro sebe rozuměl zpěvy tamního slovanského lidu a za znak mi musil stačiti slovanský tekst. Při tak mnohonárodní strusce nelze si osobovati na ráz právo, aby se rozsuzovalo, co kterému národu patří nebo dokonce, co je přechodním tvarem. Také není žádným neštěstím, když se mezi vlastními domácími nápěvy octnou nápěvy cizí. Jsou jen dokladem, k jaké směsici došlo. Až bude dosti látky sebráno a probádáno, rozhodnutí přijde samo.

Jeť Balkán po té stránce zvláštní zemí. Rozmanitě kulturní proudy zde nedovedly národopisnou rozmanitost smazati; nevedly k šedému, bezbarvému mezinárodnímu těstu, jako se děje většinou se vším, co se dostane pod stoupu západoevropské kultury. Balkán je zemí klasického individualismu, uchovalých a vyhraněných osobitostí, jednotlivých i souborných. Balkán, na rozdíl od poloostrovů apeninského a pyrenejského, neměl nikdy žádného skutečného střediska a jediní Římané jej koncem starověku celistvě ovládali. Ale Římané nebyli žádný národ, nýbrž jen obdivuhodný kulturně politický živel se světovládnou mocí. Nevědomky, ale živelně, potírali nacionalismus a nahrazovali oktrojovaným internacionalismem (čehož mocné stopy se dosud ve vědě zachovaly). Upevňovali svoji moc jak nejdále mohli a země hospodářsky vykořisťovali. O více se nestarali. Také Byzantinci, vedle vykořisťování, se uspokojovali jen uznáním svrchovanosti, někdy velmi povrchním. Když pak přišel Turek, výlupek všeho konservatismu, byl jen rád, když se vše nepotučilo, aby mu zbylo potřebné otrocké ráje. Nechával zásadně vše, jak bylo, a jeho vkus a móda se šířily nikoliv násilně, nýbrž jen kouzlem svého půvabu,

malebností a jemností. Jeho vliv vnucuje nám srovnání Východu se Západem. Onen, ponechávaje každého samému sobě, působí na cit, tento drsně vyhlazuje profil lidstva a obrací se výhradně k rozumu.

Příchod Turků, naplněných odporem k Západu, značil pro Balkán skleněné víko na zahradníkově pařeňšti, pod nímž se všemu daří, kde se vše uchová.

Makedonie je Balkán v malém. Zde jsou všechny jeho národnostní prvky zastoupeny a to přibližně ve správném poměru.

Arci je třeba vytyčiti pojem Makedonie, což je dnes obtížnější než před světovou válkou. Tehdy byla celá, i se Starým Srbskem, pod Turkem a mohlo se říci: od Šar-planiny a srbského království na jih k moři a od Albánie na východ k Rodopám a k řece Mestě je Makedonie. Dnes je však Makedonie rozdělena ve tři části, z nich nejmenší má Bulharsko, největší Jugoslavie a ostatek Řecko.

Stanovisko národopisce nemá s politikou co dělati, neboť jsou jen vzácné případy, kdy se správní celky kryjí bezvadně s jazykovou hranicí. Politikové by si ovšem přáli, aby se globus jazykově podobal několika lánům řepných či žitných polí dle zájmu toho kterého velkostatkáře; ale to nejde. Národopis se takovým tužbám těžko podrobuje. Na Balkáně obzvláště. Zde je každý kraj osobitým celkem a ani Makedonie jím nepřestává býti po svém rozdělení při vši své vnitřní mnohotvárnosti. Je národopisnou mosaikou, na jejíž slovanské ploše jsou drobné cizí ornamenty; je mramorem, jehož slovanský podklad je pestře žihán jinými živly.

Že tyto žihy nesplynuly, to je vinou či zásluhou balkánských poměrů. Nepřekáží tu tak jazyková různost, neboť lid, pokud jde o mužské pohlaví, je tu obdivuhodným polyglotem, ale různost plemenná, ná-

boženská a krojová. Zejména poslední stránka tvoří sice tenkou, ale neprostupnou stěnu. Lze stručně říci, že se různé kroje mezi sebou nežení a nevývají. Je tu odpor tak říci živočišný, tělesný, hmotný.

Z něho však nelze vyvozovat i osamělost duševní. Fluid lidského ducha je všemocný, vše pronikající. V tom smyslu se i zde děje jisté křížení. Děje se ve vlnách zblízka neznatelných, atmosférických, jež dovedou tvrdou zevní formu zachovati, aby jejich obsah prostoupily a po případě změnily, jako se to děje v zemské kůře. Není to účinek vyrovnávající, nivelisující (ten zde obstarává jen západní kultura evropská), nýbrž ústrojně působící a někdy spíše obrozující. Jako u zahradníka, jenž pel uměle střídá: květ zachován, jen barva změněna.

Odtud nejen lepotvárnost, ale i mnohotvárnost makedonské písně, zásadně sice jednohlasné, ale bohaté na toniny. Kromě tvrdé a měkké jsou zde skoro všechny staré a též tónina orientální, se dvěma zvětšenými sekundami. Přčetné jsou rytmy, jichž bohatost postupuje na Balkáně od západu na východ, zejména od řeky Moravy v Srbsku, kde počínají bývalé bulharské kraje. v tom se pojí makedonská píseň jasně k písni bulharské.

Rovněž stavba nápěvů je nezkrocená a časomíra nevyčerpatelná. Melodicky je píseň dosud živá, to jest měnivá, a ztrnulost je poměrně nejzřejmější u popěvků, jež jsou vázány na území a na obřad. Písně, jež se pějí kdekoliv a kdykoliv, jsou měnitelnější a poskytují přčetné obměny (varianty).

Mluvil-li jsem o oprášování květů cizím pelem, řeknu též, že je tu živel, jenž obstarává úlohu čmeláků. Jsou to — Cikáni. Konajíce vše, jsou především hudebníky. Nikdo se bez nich neobejde, ať křesťan nebo moslim, Arnaut nebo Cincar. Cikánské kapely musí

se zúčastní slavností, poutí, svateb číkoliv. Pozůstávají ostatně jen z velikých bubnů a jazýčkových píšťal, zvaných zurlu. Hrají každému, což jeho jest. Ostatně opatřují, ve spojení se svými jinými soukmenovci, celý Balkán hudební amalgamou, již dokonale odděliti od původního bude úlohou budoucnosti.

Ale ani ti nezmohou, aby splynulo vše, co spadá v hudbu. Je věru velmi zajímavé, že jejich hudebních nástrojů nikdy neužívá slovanský sedlák nebo Arnaut. Ti si dají topanem a zurlou posloužiti, ale nehrají na ně, tak zase jako cikán neužívá jejich nástrojů. Ty jsou: u slovanského sedláka dudy a dřevěné píšťaly (popřípadě dvojpišťaly), duduk a šupeika, u Arnautů kavala.

Nástroj, u nás zvaný srbské gusle, se zde v lidu naprosto nenajde. Také jsem nepostřehl tamburice a jejich odrůd: šargii a bugarií, neužívá-li se jich v tureckých domácnostech, jež mi byly nepřístupné. Zato nacházíme malý trojstrunný nástroj, který prostupuje celý Balkán od Dubrovníka přes Albánii a Makedonii až do Bulharska, kde sluje gadalka (česky přetvořeno: houslička, tedy housličky), v Dalmacii pak vijalo nebo lirica.

*

Nápěvy jižních národů — ač by jas a žár slunce vzbuzoval jiné očekávání — jsou většinou rázu smutnějšího než písně národů severních. Nejveselejší tamní popěvky jsou pro severana tesknými a naopak naše nejsmutnější jsou modrým nebem proti chmurám a mrakům jižních vášnivých vzlyků.

Makedonská píseň nečiní rozdílů, jenže je to u ní zjev částečně pochopitelný. Úpěnlivé stenání žen a dívek nebo ohnivé zpěvy bojovníků jsou svědectvím stavu, v němž Makedonie — a s ní Staré Srbsko —

neroni už sl - zí ka - va - vřít, neroni už
 Не по-ни - ева-гу кип-ба - бу, не по-ни

sl - zí ka - va - vřít,
 ева - зга кип - ба - бу.

Nežaluj, mladá děvo, nežaluj,
 neroniž slzí krvavých!

»Jak nemám plakat, jak nenaříkat,
 neronit slzí krvavých?

V noci nám žalostnou zvěst přinesli,
 tatíčka Turci zakláli.«

Osud bojovnickovy ženy líčí píseň:

Ranando e sembre

Pla - ka - la, vdo - va v žalu svém
 Пла - ка - ла, вдо - ва в жа - лу сво - ем

tam na po - me - zí tu - re - ckém.
 та - ма в по - ме - жи ту - ре - цк - ом.

Plakala vdova v žalu svém
 tam na pomezí tureckém.

»Povstaň mi, povstaň, Stojane,
 pohlédni k ženě ubohé,

k těm sedmi, osmi sirotám,
 z nichž jednu ještě kolébám!«

— Nemohu povstat, ženo má!
Brání mi kule turecká,
vnikla do srdce, v ňadra má. —

Bojovníci se z jara vždy scházeli v horách, v hlubokých lesích. Proslulou je hora Pirin v bulharské Makedonii. O ní se píše:

Pirine

Pirine, ho-ro vy-so-ka - , ach, ty horo
Пирине, Па-ринъ - плаки - ко - , могоу си, Ма-
ма - пре-крас - на! Хеј, — , хей —
ринъ, хи-ба - ва! Хеј — , хей —
ach, ty horo ma , пре-крас - на!
могоу си, Ма-ринъ , хи-ба - ва!

Pirine, horo vysoká,
ach, ty má horo překrásná!

V lahodném chládku tvém stinném
útulek najdou hajduci.

Na tvoji trávě zelené
pasou se milé ovečky.

V létě jsi, horo, překrásná,
v zimě však hrozná i strašná!

Následující píseň podává příklad, jak si bojovníci utvoří malou změnou z národní písně — píseň politickovlasteneckou:

Ajta, slunce zašlo
mezi dva pahorky.

A mezi pahorky
zelená je louka.

Ajta, na lučině
vysoké topoly.

Ajta, pod topoly
vysoké jsou stany.

Ajta, pode stany
Bohdan churav leží.

Ajta, zub ho bolí,
zoubek, filigránek.

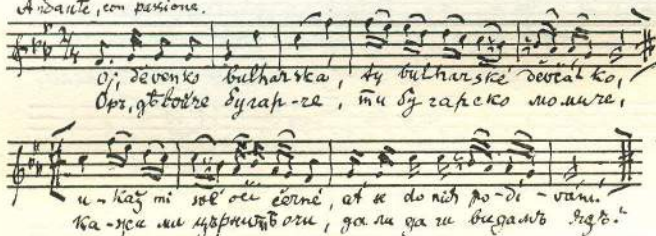
Ajta, zavolejte
silného bradýře!

Ajta, ať si vezme
kleště od kováře!

Aby mu vypáčil
zoubek filigránek!

Řidčeji zanotují nějakou milostnou, které propůjčují
velkorysý nápěv, vyjadřující vášeň jižního člověka:

Andante, con passione.

Oj, děvenko bulharská, ty bulharské děvčátko,
Opr, g' b' odre dy zap-za, mu dy zap-ko mo aure,
u - kaž mi své oči černé, ať se do nich po - di - vání.
Ka - ja a mi yápruñb' ozi, ga na ga re b'egant' b' g' b'.

Oj, děvenko bulharská,
ty bulharské děvčátko!
Ukaž mi ty černé oči,
ať se do nich podívám!

»Nač by ses mi do nich díval,
aj! ty mladý blázinku?
Na trhu je černých broznů —
což's je nikdy neviděl?«

I když je tekst lehkomyšlný, musí být jižní nápěv
temně podmalovaný jako obraz starošpanělského
mistra:

Allegro vivace

Hele, brala dívka hrozny bělounké i černé -
 tuže, brala má máť lo mi zrouže emi uží - no -
 a černé -
 země uží - no -

Brala dívka hrozny
 bělounké i černé.

V devět soudků lila
 to víno sladounké.

A v desátém byla
 bílá pak rakije.

Navyk si tam Drena,
 ej, ze vsi pachole.

Vždycky ráno:

»Ej, dobré jitro, má duše!«

Vždycky ráno:

»Ej, dobré jitro, zloduše!«

Vždycky večer:

»Ej, dobrý večer, má duše!«

Vždycky večer:

»Ej, dobrý večer, zloduše!«

Poslední léta se slyší všude jarý popěvek, roztomilý svojí slovní prostotou a elektrisujícím křepčivým ná-
 pěvem:

Vivace

Ušila mi matka živůtek. Přešla mi sestřin
 sebo-πo a na mene, mori, novo πo!

Ušila mi matka živůtek.
 Přešla mi sestřin
 zedraný,
 a na mně je — bože! —
 jak nový!

Tohle je formulka písně, která je podobná skříní, do níž se postupně vejde veškeré šatstvo dívčino. Místo živůtek, píše se dále kabátek, košile, střevíčky, páseček a podobně.*)

Cesty mohou býti rozličné

Pisničkářovy totiž.

Některé bych byl mohl nazvat svatebními, ba mohl bych tady právem mluvit i o probdělých nocích svatebních, kdyby se mi neprotivilo vzbuzovati ve čtenáři naději nespílitelné.

Bylyť to jen četné a nekonečné průvody a pochody po klikatých a kostrabatých uličkách rozložitých mės-

*) Viz „Pisně Makedonské“ pro zpěv a klavír s úplnými původními texty a českými překlady Jana Hudce (knihy XIV. Slovanstvo ve svých zpěvech).

18. *Makedonec z Bufu (v řecké Maked.).*

teček, pochůzky, jichž jsem se jen ze své písničkářské povinnosti při tamních svatbách zúčastňoval tělem nebo jen duchem a to za dne i za noci. Za dne pěšky a rád, za noci ležmo a nerad.

Že nerad, třebaš v posteli, pochopí každý, kdo se vpraví do mé kůže. V dusném nočním horku, přikryt jen organtinem (abych úplnou nahotou neurážel mravního jemnocitu zimničních komárů), snažil jsem se dlouho a usilovně usnouti, když zvenčí zavzněly hláhol, zpěv, hudba: svatební průvod s houslemi, mandolinou a bubínkem se několikrát za noc pomalu blížil a vzdaloval, aby mi vytoužený spánek pokaždé zase odehnal.

Je pravda, že napoprvé jsem se z pracovní horlivosti ochotně hrabal k oknu, ba že bych byl málem býval v rozespalosti vstoupil na spuchřelý a děravý balkon, kdybych si nebyl býval v čas vzpomněl na hostinského, jenž mne při najímání pokoje poctivě před takovým činem varoval; ale když jsem později, ulehnuv, se snažil zuby nehty přivábiti anděla spánku a opět, zpola již dřímaje, zaslechl týž hluk a tytéž dvě, tři melodie dokonale mi již známé, a když se tato slasť opakovala několikrát za noc, pak jistě netřeba, abych se omlouval, že moje badatelská vášeň se počala mírniti a že jsem motivky a popěvky, stále se opakující, neprovázel již odbornickou pozorlivostí, ale jen skřípěním zubů a tichým hromováním. S trpkým úsměvem jsem vzpomínal na radost, kterou mi ráno byla způsobila zpráva, že se dočkám ve Struze svatebních radováněk. Teď, zmitaje se na žhavém lůžku, týral jsem v bezesné noci svoji mysl marným luštěním různých záhad lidstva, jako na příklad: proč ve dne horko dřímotu láká a v noci odpuzuje?

A to byl teprve předvečer svatby, jež se bude konati zítra a slaviti se tím způsobem několik dní, ba —

ó hrůzo! — několik nocí! Jaké rozčarování! Či snad i ono by mělo přispívati k úplnosti svatebních dojmů?

Ostatně svatba ve Struze (v městečku na severním břehu překrásného Ochridského jezera půvabně rozloženého) začala druhého dne pěkně a zajímavě. Byla neděle, slunce plálo a nebe se smálo. A s ním celá Struga. Lidé, hlavně ženské, stáli ve dveřích a na rozích, čekajíce na průvody, jež se co chvíli někde za rohem objevily a ulicemi procházely.

To ještě nebyla svatba. To se jen snášely dary pro nevěstu.

Jak jsem litoval, že tu nebylo mistra v popisu maloměstských svateb, našeho Ignáta Herrmanna, aby vylíčil, jak dovevee taková Struga budití zájem nejširší veřejnosti pro své svatby! Ani se nenadějete, a z uličky se vyrojí zástup s muzikanty v čele a s kýmsi, jenž za hudbou kráčí s důležitým výrazem v obličejí a s lesklou vázou, mosaznou konvicí, měděným tácem nebo lesklou lampou v ruce. Ano, pane Ignáte Hermanne: s lampou! Jako u Kondelíků! Vypadalo to jako plagiát Vašeho rozmarného díla; ale nebyla to duševní krádež. Vaší knihy zde neznají. Neznal ji ani můj průvodčí, když mi šeptal: »Někdy se někde sejde tolik lamp, že nevědí, co s nimi.« Byl to jen čtverák, jenž — jako Vy — rozuměl humoru života, jak to dokázal další poznámkou: »Takovýhle rámus se s těmi dary dělá teď, a po svatbě se pro ně strhne třeba ještě větší...«

Když jsme se o polednách seskupili ve velikém polokruhu před nevěstiným domem, sestavoval se tam právě průvod, jehož středem byl trpělivý koník. Na něj se stlaly opatrně a se zjevnou okázalostí věno a výbava. S jedné strany se vázaly koberce a hedvábné prošíváné pokrývky, jejichž žlutá a červeň na palčivém slunci oslnivě plály; s druhé strany se vázala truhla

s prádlem a šatstvem. Mezi obojí se kladly nahoře malé polštářky, kterým teď neslušel název podušek, když byly určeny k sezení. Na ně byl posazen asi tříletý buclatý hošík, prý aby prvorozenec byl mužského rodu (a zatím je to přežitek z dob, kdy chlapec značil Amora).

Když se ve dveřích objevili snoubenci, otec je poházel cukrem a drobným penízem (význam samozřejmý) a průvod se rozdělil na dva proudy. Koníček s menší skupinou odvážel poklady do domu ženichova a snoubenci se svatebčany se ubírali do kostela.

Kostel ve Struze je velmi veliký, ale v parném dni a za nácpy v něm nevydržíme. Poněvadž pravoslavná církev si potrpí na dlouhé obřady, nedovedli jsme vyčkat konce. Byli jsme jen účastní svěcení a sypání žita a vyslechli otázky a pokyny, jež se udělovaly snoubencům a to hlavně nevěstě.

To bylo zajímavé a to tím více, že úloha poučujícího mudrce, nevíme z jaké příčiny, byla přidělena ministrantovi, klukovi, jenž tu vypadal jako dvanáctiletý Ježíš v chrámu; jenže ne tak moudře, třeba se k tomu byl tvářil nadlidsky vážně. S komickou smělostí a neodolatelnou důležitostí se snažil zbarvit svůj chlapecký alt ve stařecký bas a s neúprosnou přísností napomínal nevěstu, aby byla svého muže vždy poslušna a vždy jemu věrna.

Při těch laškovných slovech, dusnem, vedrem a potem moření, síly opustily nás a my chrám.

V pozdním odpolední jsme se stočili náhodou na břeh Drimu, jenž Strugu protéká, a dostali se bezděčně před dům novosnoubenců. Na jejich počest mládež venku tančila oro (kolo). Nevěsta stála u okna ve svém hedvábném rouše. Nebylo znáti, s jakými pocity sleduje zábavu, neboť ji kryl dlouhý šlojř, jenž jí slušel.

Šlojř sluší každé nevěstě. Představujeť oponu, za níž se skrývá budoucnost novomanželů.

Zkrátka jsme neviděli ani nevěsty. Zakryl nám ji oblak prachu, jež se zdvíhal zpod křepčících nohou.

Když se počal stláti i na mé zápisky, odebrali jsme se, teskně naladěni, domů. To nás tak nedojal obraz zasněné nevěsty, nýbrž jen obava, jak to bude dopadat se spaním dnes a příští dny, když zde svatby tak dlouho trvají? Ó vy horké jižní noci! — vzdycháme v duchu již napřed. Tak krátké a přece k nepřechání dlouhé!

Vzdychali jsme zčásti zbytečně. Jen jedna zlá noc nás ještě postihla. Druhého dne vypukl požár, jenž strávil čtyři budovy a celé městečko tak poděsil, že na svatební radovánky neměl nikdo již ani pomyslení.

Nevěřil bych, jak krutý může býti člověk — kdybych to nebyl poznal sám na sobě. Ač jsem stále před sebou viděl v duchu obrazy uděšených tváří a zoufajících postav, přece jen večer, klesaje všecek ospalý na lůžko, jen tak tak, že jsem neřekl: zaplať pánbůh, že hořelo — — —

Jsme my lidé přece jen velcí mizerové!

Malířské stesky-plesky

Plesky? Třebas. Však stesky? Proč? Vždyť hned od počátku se mi hrnul úspěch za úspěchem, že bylo se obávat, abych pro ně — pro úspěchy — nemusil vůbec přestat pracovat!

Není nesmysl, co pravím. Všeho moc škodí; i úspěchů. Pokračují-li, prošedše vrcholem, musí nutně sestupovati. Je to zákon roztočeného kola, zbaveného tíživých předsudků, co je »nahore« a co »dole«, což

je stav sice ideální, ale pro vezdejší život velmi neuspokojivý, neboť značí zmotanost a zmatenost.

Arci zřetelnost této nedosti zřetelně vyslovené pravdy vysvitne teprve po přečtení tohoto, jak uznávám, dosti zmateného vypravování.

Šel jsem do končin, kam malířova noha málo kdy vstoupí a neměl jsem ani potuchy, jak to bude s mojí prací — a nastojte! Naše zavazadla, pokrytá silnou vrstvou prachu, byla ještě přivázána na autu před hospodou, když jsem, neznámý, měl již model! A jaký!

Bylo to v mé první zastávce, ve Struze, v městečku pohodlně rozloženém v zelené nížině u výtoku Černého Drimu z jezera Ochridského. Přijeli jsme sem od severu údolím, jež bývalo kdysi dějištěm bojů slovansko-albánského hrdiny Skanderbega (jak o tom svědčí dosavadní pozůstatky jeho hradů) a které dnes tvoří hranici mezi Albánií a Jugoslavií.

Pelášili jsme sem ze Skoplje od časného jitra a nebylo divu, že jsme se zde zastavili (cestou do Ochridu) tím spíše, že zde měl náš řidič příbuzné a že jsme zde mohli dostat rybu. (Od Gostivaru jsme nezavádili o obstojnou hospodu!)

Struga, starobylé panagjurište (tržiště), byla by nejrozkošnějším koutem světa, kdyby měla, co nemá, a neměla, co má.

Je proslulá předně svojí zimnicí. (Když jsem se ptal zdejšího úředníka, jak se mu zde žije, řekl: »Dostává vám každý měsíc 2.500 dinarů a zimnici.«) Dále je proslulá rybami, hlavně pstruhy a úhoři, k nimž možno míti nejen lásku, ale i úctu, neboť jsou předmětem státního monopolu, čímž získávají dvojnásobné vážnosti a vzácnosti, když lze si na nich pochutnat jen jako na pytláckém úlovku. Konečně je Struga proslulá jako protějšek českého Varvažova, jehož ženské o sobě zpívaly:

*My ženy jsme všeccky hezký,
protože jsme varvažovský.*

Zpívá-li dále česká písnička:

*Kaloušková taky hezká,
protože je varvažovská,*

platí podobný článek víry i o všech zdejších dcerách Eviných.

Nepodnikl jsem žádného zkoumání o jeho opodstatněnosti, ale budiž po boží pravdě řečeno, že platil o prvě Stružance, která — obrazně mluveno — mi padla (jako malíři) do klína.

Bylo to zásluhou našeho tamního hostinského. Když slyšel, že jedeme do Ochridu, vybízel nás k pobytu ve Struze a ukazoval nám své světnice. Když jsem mu slíbil, že se sem vrátíme, ptal se, jak dlouho bychom zůstali. Když jsem řekl, že to bude záviseti od toho, najdu-li pro sebe práci. Ptal se, co chci dělati. A když slyšel, že malovati a to k tomu cíli, abych pak vydal knihu s obrázky o Makedonii, zajiskřily mu oči. »To musíš vymalovati moji ženu! Užasneš, jak jí to sluší v nedělním šatě!« A hned mi ji s nadšením popisoval. »A najdu ti i jiné lidi k malování,« dodal horlivě, teď už nikoli jako zamilovaný manžel, ale jako podnikavý živnostník.

Líbila se mi taková řeč a slídivě jsem se rozhlížel po hospodě, uzřím-li svůj příští model; ale marně. Kristo posluhoval hostům sám a sám nám také upekl pstruhy.

Nebylo však příčiny, abych mu nevěřil, a protože náš šofér potvrdil vše, co byl Kristo řekl, přijel jsem po několika dnech z Ochridu se svým nádobím.

Goluběnka — tak znělo jméno mého modelu — byla opravdu sličný zjev s velkým hnědým okem a se

směle klenutým, téměř spojeným obočím, opřeným o něžně modelovaný nos jako o důstojný pilíř. Líce tvořilo libý ovál, v němž se rděla zvlněná linie tenkých rtů.

Seděla přede mnou bočně, ruce složené na brokátové, břítkce modré zástěře s velikými zlatými akantovými listy. Upiatý nachový živůtek byl lemován na prsou a na zvonovitých širokých rukávech těžkým zlatým vyšíváním. Světle růžový šáteček byl vpleten na temeně do vlasů a splýval po zádech, čímž uzavíral obrázek, na nějž jsem patřil se zalíbením nejen já, ale i manžel. Jak mu povolání dovolovalo, odskočil, přisedl a pozoroval kmity, šlehy, oblouky a čmouhy, jež můj štětec prováděl ve vzduchu i na plátně.

Vrhl jsem se do práce zuřivě, neboť v takových případech nevíme, kdy a jak se sezení skončí, po případě přeruší, a měl jsem radost, když po necelých dvou hodinách — při nastalém oddychu — moje plátno budilo obdiv Kristův i Goluběnčin.

Tím však také moje štěstí bylo vyvrcholeno. Úspěchy sice pokračovaly, ale tou měrou se obzor mého blaha počal zatahovati povážlivými mraky. Manželé mi totiž po krátké a tiché úradě učinili sice lichotivou, ale spolu zdrcující nabídku: abych jim obraz, až bude hotový, prodal.

To byla rána. Osud se rád mstí, ukážeme-li jeho úsměvu záda. Odřeknu-li prostě, Kristo mi sotva najde dalších modelů. Ale již vyhýbavá odpověď nezůstane bez zlých následků. Také bych se s dobrými lidmi nerad rozešel ve špatném. Za to oni nemohli, že mi práce šla hbitě od ruky a že se zde platí za celodenní dřinu deset dinarů... Co dělat?

Nebylo nesnadné jim to rozmluviti, ale došlo na to, co jsem čekal: má světice neseděla nadál s potřebným klidem ani s toužou odevzdaností a já v tušení

zlých věcí práci urychloval a omezoval se na nejnutnější, aby mi zbylo jen to, co lze udělati i bez modelu.

Dobře jsem hádal. Odpoledne nepřišla a Kristo ji omluvil. Byl zaražen. Byl jsem připraven, že mi nezbude než vrátit se do Ochridu, ale Kristo, ať již proto, že chtěl dodržeti slib, nebo že v něm zvítězil obchodník, opatřil mi dvě zajímavé babky, z nichž do jedné jsem se ihned odpoledne pustil.

A opět úspěch. A zase ohromující i ochromující. Tentokráte o to větší, že babka se na mne nedívala jako na živnostníka, ale jako na gentlemana. Dostávalať za hodinu pohodlného sedění tolik jak se zde dostávalo za den roboty. Mám prý ji dát obraz zadarmo. Nemá to být pro ni, ale pro děti. »Aby měly památku,« dělá s dětským, milým úsměvem.

Již druhé Pyrhovo vítězství, jež jsem utrpěl za jediný den! Toť abych opravdu ujel! A což půjde-li to tak pořád dál? A bych dal Makedonii vůbec vale!

Druhého dne jsem se pouštěl se skutečnou obavou do práce, do druhé babky, kterou jsem nechal přísti. Pracoval jsem rozpačitě. Lecal jsem se zdaru a obával jsem se konce, nehledě k tomu, že poměr k hostinskému se stával stále mrazivější. Váhal jsem bezděky v práci, zadržoval vše, co by bylo s to buditi dojem zakončenosti. Když jsem před polednem babku propouštěl, objednal jsem ji na odpoledne jen proto, abych zbaběle oddálil osud, jenž mne asi zase nezbytně čeká.

A osud mi byl milostiv. Bohužel jenom mně, nikoliv také jiným. Ba jim k velikému zármutku.

Sotva jsme počali po poledni pracovati, slyšíme zvenčí povyk, ryk, zoufalé vzkřiky a volání: »Hoří!«

Hořel protější dům. Byl to Kristův dům (hospodu měl jen najatou).

Zakrátko byla čtyři stavení v plameni. Viděli jsme

svého hospodáře, jak z hořícího stavení vyvádí jen svoji matku, jak podpírá omdlévající svoji Goluběnku.

Vše mu tam zůstalo. »I kráva,« řekl mi večer po požáru. Byl bledý a všecek zpitomělý. Vše mu padalo z ruky. Otvíral pro hosta láhev piva - láhev praskla a střepina mu rozryla celý obličej, že byl všecek krví zalitý. Šel do sklepa pro višňovku, kterou sám tak výborně páčil - ale zvrhl nádobu, svíce mu zhasla a všecka višňovka vytekla.

Zsinalý, oči vpadlé, hlavu obvázanou, usedl vedle mne, řka: »Dnes již nesmím nic dělat. Dnešek je pro mne den neštěstí.«

Sbalili jsme ještě téhož večera věci a ráno odjeli.

Při loučení se nikdo již o obraze ani nezmínil. Kristo, chudák, měl hlavu plnou jiných starostí.

Tak mi pomohla z rozpaků »vis major«.

Je pronásledována v literatuře, kde nemůže žádnému ublížit, ale v životě řadí pořád. Kdybych mohl, zavedl bych opačný pořádek.

VIII. RŮZNÉ

Mýdlo a ručník

Naše železniční ministerstvo chce prý*) zavést do rychlíkových vlaků mýdlo a ručník. Zatím jen na zkoušku: vydrží-li tyto přídomky vzdělanectva před ním samým (před vzdělanectvem)? Mýdlo bude pro jistotu mazlavé, aby si ho nemohl nikdo nacpat do kapes. »Zkouška« by se tedy vlastně týkala jen ručníků. (Či je snad obava, aby někdo třebaš i mýdlo, když je tekuté, »nevypil«?)

Není to k smíchu. Mně to připomíná Makedonii, zemi proto nešťastnou, že o ní vládnou u nás nejpodivnější představy, odkud stále docházejí znepokojivé zprávy (a ještě více jich nedochází). Zde právě ručník a mýdlo mne na sebe upozornily. Ať jsme spali v kterékoliv hospodě, všude na chodbě u společného umyvadla se válely dva tři kusky mýdla a visely dva tři ručníky (ba jednou tam byl i »obecní« kartáček na zuby).

Tam se totiž nekrade. V zemích, kde se sahá snadno po ručnici, nesahá se po ručníku, leda při mytí. V krajích »nebezpečných« je bezpečno. Zapomenete někde něco, a pošlou to za vámi přes hory a doly. Teprv vzděláním se udělá »pořádek«: zavedou se všude zámky, uzákoní se vzájemná nedůvěra, samozřejmě podezírání se stává základnou obecného řádu a »bezpečí«. Nikdo se tím neurážíme, ba jsme svrcho-

*) psáno r. 1928.

vaně s tím spokojeni. Vzájemně podezírání nás dojemně poji v nerozlučný celek a my s ním přicházíme pak v kraje, kde není na místě. Býváme pak za to ztrestáni, jako se to stalo jednou mně. Podnes se za to hanbím.

Odcházel jsem z jednoho makedonského kláštera, opuštěného v horách, a při rozchodu jsem pravil k igumanovi: »Zůstal jsem dlužen knezovi (starostovi) v obci D. za zapůjčená zvířata 80 dinarů. Nechtěl vzít peníze napřed, nýbrž až se budu vracet. Protože jsem se k vaší radě rozhodl, že se vrátím jinudy, poslal jsem mu je předevčírem po Ristovi (dvanáctiletém pastevcí). Risto mi však dosud neřekl, odevzdal-li mu je či...« Nedopověděl jsem. Iguman se tak jemně usmál a tak měkce mávl rukou, že mi to proniklo morek. Zarděl jsem se. Zasluhoval jsem toho. Vždyť přece znám balkánský lid z vlastní zkušenosti i z cizích vypravování.

V Bitolji mi líčil lékárník, Dalmatinec, jak za osudného výbuchu v arsenálu r. 1922 musili všichni opustiti město a tři dny a tři noci, co výbuchy trvaly, tábořiti na horách za městem. »U nás jsme nechali vše zotvíráno, neboť nebylo času na nějaká opatření. Ale když jsme se vrátili, bylo vše na místě, neztratilo se ani zbla.«

Ovšem, viděl jsem jednou ve Struze (na Ochridském jezeře), jak po trhu nasedal hospodář na koně a než dal koni ostruhy, položil si napříč přes kolena pušku. Ptám se svého hostinského: »Proč to?«

»Protože má nejen bohatství, ale i nepřátele.« A dodal: »Ty zde můžeš cestovat bez starosti. Tobě se nic nestane.« (Totiž že nemám ani jednoho ani druhého.)

Pravda: vůně prachu a romantika bojů zachovala se zde ze starých, středověkých dob zásluhou neuzá-

koněných poměrů. Soudnictví, zejména za Turka, nebylo tak vyvinuté, aby se kdo mohl na ně spolehnouti; právo a spravedlnost navykl si lid hledati, pokud mohl, vlastní silou. Kouzlo tragičnosti a velikého gesta, vidina hrdinství, jež si lid bez prolité krve nedovede představit, vězí dosud v kraji a prolíná každou bytosť. Vše přechází až v tužbu mučednickou. Odtud forma nejen zločinů, jež jsou ve vnitřní podstatě bojem; odtud i způsob zápasů politických. Krevní msta, pověstná u Albánců, nevyhynula zcela ani jinde, a kouzlo národní písně, jež se dovedla takových látek umělecky zmocniti, má dosud mocnou působnost na živou obraznost lidu. Touží se po odvážných činech, ale nízké podlosti se nezná.

Kdysi jsem mluvil s jedním z tamních lidí, znalého našich poměrů, a vytýkal jsem způsob tamních politických sporů a bojů. Řekl: »A je to snad pěknější, když se u vás může kdokoliv jakkoliv zostudit za nicotnou cenu novinářské polemiky či soudního nálezu?«

Nevěděl jsem, co říci. Jen jsem chápal, že tam dole, jsou ručník a mýdlo spíše v bezpečí než u nás. Tam si s nimi lidé ruce myjí, u nás by se jimi třeba ještě zašpinili. Stalo se tak již jednou při benzinu, který přece slouží k odstraňování skvrn. A zatím si jich někteří potvůrkou ještě nadělali.

Makedonie a — Nováci

Vlastně bych měl nadepsati tuto kapitolu: Osobní pojmenování a jeho starobylý způsob, jaký se podnes udržel v zapadlých balkánských krajích, hlavně v jejich jižní polovici. Ale protože mi tato látka poskytuje příležitost, abych se zmínil o proslavených tamních

Novácích a poněvadž se u nás v Čechách právě ustavila jednota všech těch nesčetných Nováků domácích i zahraničních v domnění, že jsou jediným, tak mohutně rozvětveným českým rodem, užívám nadpisu časovějšího, abych upozornil na svá sdělení, jež pro naše Nováky budou asi odhalenými. A snad nikoliv vítány. I když ponechám stranou velmi pochybnou otázku o zásadním příbuzenství československých jmenovců (tím spíše lužických a polských), nevím, přijdu-li vhod s těmito zprávami, třebaš jinak zajímavými, neboť z nich plyne, že o společném původu m a k e d o n s k ý c h N o v á k ů s československými nelze ani mluvíti. Nestací-i ovšem našim, že jim jižní jejich jmenovci nikterak neslouží k necti? Pravda: i naši mají být nač pyšni. Neobejde se u nás bez nich skoro žádné ministerstvo. (V jednom seděli dokonce dva, což bylo již zastoupení, které neodpovídá ani žádnému »klíči« a které, kdyby se mělo častěji opakovati, mohlo by snadno vésti mezi Nenováky k nepokojům). Ale tato sláva — páni ministři ať odpustí! — svým datem je pouhým střípkem mokré ještě skořápky proti dějinné proslulosti balkánských Nováků, neboť r. 1883 vyšla v Novém Sadu knížka (neznámého spisovatele) s významným nadpisem: *Starina Novak u narodnoj pesmi*. A v dějinách čteme o kesaru (cesaru) *Novákoví*, tedy třetím nejvyšším (po caru) hodnostáři byzantské říše, jenž si zajistil trvalou vzpomínku v dějinách umění, založiv krásný chrám na památném ostrovu Malém Gradu na jezeře Prespanském, kde bylo počátkem tohoto tisíciletí sídlo slavného bulharsko-makedonského cara Samuela. —

Jedná se tu tedy vesměs o Nováky pašáky, již proto, že byli proseti sítem dějin.

Prvý, pokud vím, byl znamenitý kovář. Tak znamenitý, že ukul Kralevici Marku proslavenou zázračnou

šavli. Když byla hotova, zahájila práci — u svého tvůrce. Marko ufal totiž Novákovi pravici, řka:

Eto sada, Novače kovaču,
da ne kuješ ni bolje ni gore,
a naj tebe stotinu dukata,
te se hrani za života svoga!

*A ted, tu máš, Novače, kováři,
abys nekul mi lépe ni búře,
tady vezmi sto dukátů zlatých,
at máš jíst a pít co nadosmrti!**)

Šavle měla svůj osud. V jedné písni se líčí, kterak raněný mládec prosí mimojdoucího Turka o lék a pomoc. Ale Turčín naopak, zočiv u něho nádhernou šavli, popadl zbraň, nešťastníka sfal a se šavlí odešel do Cařihradu, kde se s ní u dvora každému chlubil. Také Markovi, jenž tam byl dvořenínem. Ten ji prohlíží a čte na ní jména: No v a k kovář, král Vukašín (otec Markův) a Králevic Marko. Jako míč se v okamžiku Turku hlava kutálela po zemi.

V ostatních Novácích, pokud se vyskytují v písniích, se věda dosud dobře nevyzná, neboť nedbají dosti při svém pohostinském vystupování v hrdinských výpravách — letopočtu (který v dějinách přece jen je trochu důležitý), nýbrž často si vybírají soudruhy bez jakéhokoliv zřetele na století. Tak na příklad při námluvách Jiřího Smederevce (Brankoviće) v Dubrovníku je Novák svatem či kmotrem spolu se Sibirjanem Jankem (Janem Hunyadym), Reljou Křídlatým, Milošem Kobiličem, Milanem Toplicou a Králevicem Markem, kterážto družina tvoří roztomilou pestrost nejen chro-

*) což netřeba bráti do slova. Básník tím chtěl vyjádřiti jedinečnost zbraně.

nologickou, ale i zeměpisnou. Na čemž nám však nezáleží; neboť jde tu jen o to, aby se našim Novákům ukázalo, do jaké společnosti staví jihoslovanská píseň jejich jmenáka. Jsou to vesměs znamenití rekové, jichž činy se zpěvy srbské a bulharské jen otrásají.

Kromě kováře u ostatních Nováků se užívá přídomku: Starina (staroušek) a Debeljak nebo Debelić — (tlusták).

O jednom Starinovi Nováku se píše, že neměl synů; jen dceru Jánu. Jednou byl volán na vojnu, když byl již velmi stár. Jána šla za něho. Pobyla tam devět let a nikdo nepoznal, že je to dívka. V jiné písni se dcera jmenovala Ružica. Byla podezřelá a došlo k zajímavým zkouškám, jimiž se mělo zjistit její pohlaví. Ale, poněvadž se pokusy konaly v míře, jež nepřekročovala mezi slušností, dívce se podařilo tajemství si uchovati.

Jakého druhu zkoušky byly, poznáme z bulharské písně, kde dcera sluje Marijka, a kterou jsem zapsal v Bačkovu v rhodopských horách.

*Kdo jen kdy viděl a slyšel,
dívka by byla vojvodou
sedmdesáti junáků,
sedmdesáti sedmi?
A to je dívka Marijka.
Ptali se chlapci, radili,
radili a pak pravili:
»Pojďte a budem zkoumati!«
Jali se robit pištaly,
pištaly, pestré přeslice.
»Máme-li chlapce vojvodou,
uchopí se hned pištaly;
máme-li dívku vojvodou,
uchopí se hned přeslice.«*

*Marijka chytrá, rozumná,
nechopila se přeslice,
ale se chytila píšťaly.*

Dějinně zjištěný Starina Novák byl domovem v kačanické úzlabině řeky Lepenice poblíž Skoplje. Byl rodem Bulhar a z bulharských hor napadal Turky. Bojoval též proti Maďarům jako hajduk a při jedné výpravě proti Zikmundovi Batorovi byl v Uhrách r. 1601 chycen, strašlivě zmučen a pak upálen.

O tom všem lze se dočísti v různých knihách, z nichž tu aspoň uvedu slavnou sbírku srbských písní Vuka Karadžiče (díl II. a III.) a »Vienac« Kačić-Miošiće, abych konečně přistoupil k vlastní své látce, při čemž začnu opět s Novákem a to s tím nejvyšším, císařem.

César Novák!

Mám za to, že každému — nejen mně — spřežení onoho jména s řečenou vysokou hodností připadá podivné, neřku-li žertovné. Jméno Novák se nějak nehodí ke slovu cesar. Proč asi? Není snad důstojno takového titulu?

Příčina je jiná. Jsme zvyklí, abychom při panovníckých hodnostech slyšeli jména křestní čili osobní a nikoliv příjmení, jímž pro nás »Novák« jest a zůstane. Proto na příklad znělo tak komicky, když se říkávalo rakouskému císaři Procházka.

U jižních Slovanů je však jméno Novák jménem osobním, křestním. Nevadí, že nebylo vzato z kalendáře a vypůjčeno od nějakého svatého. Tam je to jedno. Tam se pop při křtu nad »nekřesťanským« jménem nepozastavuje jako u nás, když rodiče dávají dítě křtiti: Přemysl, Libuše nebo Vlasta. Tam je veliká spousta jmen nekalendářních, zejména v Makedonii: Grozdan, Nedeljko, Cvetko, Mile, Solun, Tvrtko, Dra-

19. Makedonka z Bufu (v řecké Maked.).

gan, Predrag, Zlatko, Ljuben, Rađa, Rumena, Stamera, Bisera (perla), Zlata, Slava, Sultana, Sosanka, Džvezda, Dardana a tak dále. Bulharský skladatel Dobri Christov je u nás dobře znám. U nás však není možno, aby se někdo jmenoval na příklad Veselý Dostál nebo Popelka Kubátová, Květ Nezavdal nebo Červená Hlavsová. Rodiče nedají pokřtiti syna Veselý nebo Květ, dceru Popelku nebo Červenou. Jen z náklonnosti k Jihoslovanům v posledních dobách u nás zdómácněla Zorka nebo Draga. Na slovanském jihu jména náboženská nenabyla nikdy převahy a je zajímavé, že za křesťanských prvopočátků se v Bulharsku sice počala ujímati, ale že se tu volila více jména starozákonní: Samuel, Aron, Symeon a j., což Konstantin Jireček vykládá tak, že bojovným Bulharům přišly vhod spíše silné zjevy starozákonní nežli něžné apoštolické postavy z Evangelia.

Další zvláštností jest, že osobní čili křestní jméno — ať již světské nebo náboženské — je hlavním jménem každého. Jím, podle citění lidu, jedině člověk žije, bytuje. Zeptejme se kohokoliv »jak se jmenuješ?« nebo »jak se on jmenuje?« a nikdy nedostaneme za odpověď příjmení, nýbrž křestní jméno. Jako to bývalo za dávných časů u nás.

V Srbsku se vedoucím politikům vesměs tak říká: Velja, t. j. Vukičević; Ljuba, t. j. Davidović. Přátelství jinakého oslovení nezná. V Kosovské Mitrovici ve Starém Srbsku nám tamní starosta, bývalý učitel, vyprávěl: »Poznal jsem tu kdysi Čecha, důstojníka Žižku« — vtom si počal mnouti čelo a posléze mrzutě zvolal: »Škoda! Jméno jsem zapomněl!« Jednou ve vlaku jsme se sřechili s venkovany a prozradili jim, že jsme z Prahy. »Neznáte tam nějakého Pepu?« optali se náhle. »Dobrý chlap. Jezdí sem každého podzimu kupovat ovoce na stromech. Jmenuje se Pepa.«

V Prizrenu jsme hledali profesora Kostiče, osmdesátiletého kmeta, jenž tam žije po celý svůj život. Nikdo o něm nevěděl. Teprv, když jsme náhodou řekli Petar Kostić, vykřikl domorodec: »Á —! Petar!« a již byl doma. Tomuto chápání se však v brzku podrobují zde i naši krajané. V jedné stanici blíže Skoplje jsme navštívili přednostu Čecha a vykládali jsme mu, že nás k němu posílá vrchní železniční inženýr pan X., Čech, žijící už patnáct let ve Skoplji. »Toho neznám,« zavrtěl hlavou krajan, uslyšev příjmení. Popisujeme tedy, jak vypadá, neboť nebylo možno, aby ho přednosta nebyl znal. Marně. Povídáme mu tedy, kde bydlí. Krajan konečně zvolá: »František! To je František. Teď už vím, proč na mě volal, když tudy dnes projížděl. Já mu dobře nerozuměl. To mi tedy hlásil váš příchod!«

A což ty nesnáze při malování, když jsem si chtěl zapsati, koho jsem vymaloval! Zejména u ženských! »Jak se jmenuješ!« ptám se babky. »Sultana.« Napíši a ptám se dále: »Jak ještě?« Babka se udiveně podívá. Po delší době se dovím — nikoliv však jak se ještě j m e n u j e, n ý b r ž č í j e. Je s v é h o m u ž e, jenž sluje Krsto. Tedy: Krsteva. Mužský je vždy jen o t c ů v; Tvrtko Ivanov na příklad měl otce Ivana. Jenže tím ještě nejsme u konce. Teď jsme teprv asi tam, jako když nám řekne Rus své imja i otěčestvo, na příklad Petr Iljič. Příjmení, to jest jméno domu nebo rodu, dosud neznáme a třeba dalšího vyptávání a vysvětlování, abychom je zvěděli. Můj model v Galičnicku na příklad se v celku jmenoval: Tvrtko Ivanov Gjinovski.

Nás Čechy bude zajímati, že rodová jména v Make-donii končí velmi často na -ski; tedy koncovka česká a zejména polská. U jiných Slovanů jí není. Nevěděli jsme toho dříve. Když r. 1888 se spojila Rumelie s Bulharskem, vynořilo se jméno Dra Stránského jako hlav-

ního strůjce převratu a u nás se zprvu mysliło, že to je někdo z četných Čechů, kteří tam působili. Jako je příznačnou pro Srba a Charvata koncovka -ić, pro Bulhara a Rusa -ov a -ev, tak pro Makedonce -ski, což je tím nápadnější, že se tak připojuje ke Slovanům nikoliv sousedním, nýbrž naopak hodně vzdáleným: k nám a k Polákům.

V Makedonii ovšem se vyskytuje hojně i bulharská koncovka -ov a -ev, neboť tamní Slované, jazykem nejbližší Bulharům, se až do balkánské vojny považovali za součást bulharského národa a mnozí se psali pouze Ivanov, Damjanov a pod. Co se smělo za Turka, toho dnes v srbské a řecké Makedonii není dovoleno a každému se z úřední moci připíše srbské -ić. Jen emigranti, kteří se nesmí dosud vrátit, zachovali si původní znění.

Je pravda, že před sto lety srbské úřady činily to-též, kdy každý žil svým křestním jménem a administrativa potřebovala zavést nějaký přibližný pořádek. Tenkrátě prý se na úřadě každého, kdo nedovedl říci svého příjmení, prostě optali: či jsi? Ten řekl buď otcovo jméno nebo jeho zaměstnání a dle toho byl zapsán buď Pavlović či Jovanović nebo Kovačević či Popović. Jenže tenkrátě se to dělo za účelem administrativním u toho, kdo příjmení neměl. Dnes se však m ě n í příjmení též Arnautům, a za účelem zcela jiným: aby Makedonie dostala zevně srbský ráz.

Nechme však politiky a všimněme si jen, že zde dosud převládají názory patriarchální, podle nichž je vše o t c o v o: žena i děti, jak to vyjadřuje soustava pojmenovací. Jinak kráčí zde člověk životem jen jako nositel svého osobního jména, jako to bývalo u nás za Husa, jenž slul Jan a jehož příjmení vzniklo teprve časem.

O tom ovšem jsem nikdy neuvažoval, až teprve

tady, když se mě jeden tamní sedlák zeptal: »Máte-li svého krále?«

»Ne,« pravím. »Máme republiku a tedy presidenta.«

»Proč? Proč ne krále? Je to lepší?«

Nevěděl jsem, co na to honem říci; tak mne tohle »proč?« překvapilo. Najednou jsem měl srovnávat poměry maķedonské s našimi! Pomátl mne čertův chlap. Ve zmatku vysvitl mi však jeden pevný bod. K svému údivu jsem pocítoval, že u nás nic jiného ani není možné. A hned se ve mně ozvalo druhé »proč?« Proč to není možné? Sedláku jsem odpověděl všelijak, ledabyly, ale zato tím usilovněji jsem se staral, abych odpověděl sám sobě. Představil jsem si, že by byl na příklad náš nynější prezident králem. Hned se mi naskytla námitka: což bychom dovedli říkat »král Masaryk«? Nikoliv; leda křestním jménem: král Tomáš. To by už šlo. K příjmení se hodí jen nynější titul. Příjmení značí novou dobu, opak patriarchalismu. Doby mají své příznaky, jež, samy o sobě, zdají se titěrkami, ale ve skutečnosti jsou jako pupence, které, třebaš zevně nepatrné, jsou velikým důsledkem hlubokých příčin. Takový je vývoj. Ten, ať dobrý, ať zlý, nezná návratu. Doba patriarchální měla své krásy. Ale u nás již minula. Pomíjí postupně i dole. Náš příští prezident se bude moci jmenovat třebaš Vomáčka nebo Vokurka. Proč ne? Ale žádný z obou by nemohl být — králem. Ani žádný Novák, jak jsme to vycítili ze šmathavé zápřeže: cesar Novák. Zato snad některého z nich čeká presidentství. Kdož ví?

Makedonie

Když po příjezdu do Ochridu syn mi hlásil, že se cestou vylil všechen terpentín, byl jsem mrzut; ale usmíval jsem se, když jsme jej šťastně dostali u kupce, který, zjistiv naši národnost, dodal s pýchou: »A my tady jsme potomci Alexandra Velikého.«

Snad to byl zakuklený Řek a pak měl kus pravdy. Sice se pochybuje, že starověcí Makedonové byli kmen řecký (neboť Thukidydes je nazývá polobarbary), ale dynastie Argeadů, z níž Alexandr pocházel, byla řecká při nejmenším po kultuře.

Po pravdě řečeno: nebýt tohoto prvního — co do času i co do velikosti — dobyvatele světa, dnes by sotva kdo, kromě učenců, měl potuchy, že kdy jaké Makedonie bylo. R. 148 př. Kr. ji Římané smazali se zeměkoule a jako stát již nikdy neožila. Ale Alexandrovi, zemřelému r. 324 př. Kr., stačil krátký věk 33 let, aby vtiskl jméno své domoviny v paměť lidstva pro všechny časy svým válečnickým a státnickým veleumem, svým udatenstvím a řadou tělesných i duševních předností. (Žák Aristotelův!) Budoval svoji slávu od dětství a otec, Filip II., hlava znamenitá (odtud naše přísloví: ten má Filipa!), prý jednou v nadšení zvolal: »Ty si budeš musit, synu, nalézt nějakou větší říši; pro tebe je moje království malé!« Řečeno prorocky a skromně zároveň.

Od těch dob, přes dvě tisíciletí, se jméno Makedonie udržuje plným zvukem v ústech všeho světa, ač neveliká země (asi 60.000 km² se 2,250.000 ob.) netvořila už nikdy potom žádného politického, ba ani administrativního celku. Za Turecka byla po částech přidělena třem vilajetům (provinciím): soluňskému, bitoljskému a kosovskému, a časopisy v Cařihradě ne-

směly jejího jména ani pronésti. Zákaz byl bezúčelný. Toho jména nikdo již nevymýtí z lidské mluvy a myslí.

Trvalosti tohoto pojmu pomáhá i útvar půdy, při své velkorysé rozmanitosti jednotný. Je to poříčí všech tří hlavních přítoků Egejského moře: Vardaru, Strumice a Mesty s přirozenou mořskou a horskou hranicí. Na východě jsou to Rhodopy a Ryla, na severu Karadadagh čili skopská Cerná Hora se Šar-planinou, na západě albánské hory s řeckým Pindem a Olympem.

Národopisně Makedonie představuje souvislou slovanskou plochu, protkanou národnostními ostrovy a tříštěmi různých nesourodých živlů, z nichž nejhlavnější jsou: Turci (500.000), Řekové (200.000), Arnauti (100.000), Kucovalaši čili Aromuni (60.000), španělští Židé (70.000) a Cikáni (50.000).*) Slované zdejší, kteří tvoří nadpoloviční většinu, byli vždy považováni za větev bulharskou až na řídké srbské kolonie.

Tato mosaika je diagramem dějin.

Balkánský poloostrov byl v pravěku obýván na východě Thráky a na západě Illyry. Dělila je šikmá čára, vedená asi od Timoku k Ochridu. (Byla později přibližnou hranicí také mezi srbským a bulharským plemenem.) Památkou po prvoobyvatelích zůstali řídkí Kucovalaši (prý romanisovaní Thrákové) a hojní Arnauti čili Albánci. Prvější jsou různě roztráštěni v drobné okršky, druzí na západě skoro jednotně vnikají od moře do nitra poloostrova.

Jižní pobřeží s poloostrovem Peloponésem a s ostrovy bylo pravlastí požehnaného národa starověkých Hellénů, jejichž vysokému nadání přispělo příznivé podnebí a příležitost k mořeplavbě (čili styky se

*) Čísla jsou předválečná přibližná a dle počtu domů a rodin.

starými kulturami asijskými), aby mohli nejen vytvořit v této části Středozemního moře vrchol tehdejší vzdělanosti, ale aby vybudovali za pomoci své římské ranné kulturní odbočky pevnou základnu vši evropské kultury pozdější i nynější.

Sem na jih, k moři, k teplu a hlavně k ohnisku vzdělanosti byli lákáni již koncem starověku severští národové. Západoevropští táhli na oba poloostrovy (Apeninský i Balkánský), východoevropští — Slované — jen na Balkán. (I pozdější křížácké války, třebaš měly jinou zevní a bezprostřední příčinu, nebyly zase než živelným dávným ohlasem téže touhy, touhy po kouzlu Jihovýchodu, jejíž doutnající jiskra byla arci teď rozžhavena náboženským zájmem.)

Slované přicházeli na Balkán z počátku jen v menší míře jako osadníci nebo nájemní vojáci a dostali se až do Řecka a Malé Asie, odkud, z Bythinie, máme nejstarší prvou slovanskou slovesnou památku, totiž pečet s nápisem slovanským řeckého písma.

Proudění ve velkém nastalo v VI. století. Slované sem přišli jako jiní národové: brannou rukou. Podnes národové nedovedli si vymysleti lepších způsobů pro své hromadné »návštěvy«. Jestli se nyní u Skoplje a Gradska v Makedonii pečlivě a uctivě odkrývají a uchovávají zbytky zpusťšených kdysi měst, je to jen chabé pokání za hříchy, kterých se tam naši Slované (s jinými národy) dopouštěli.

Tito Slované, zaplavivší i odlidněný Peloponés (kde v VIII. století měli svůj samostatný stát a kde se ještě ve XIII. st. zdvíhali jako vzdorný živel vůči franckým feudálům), byli předky nynějších jižních Slovanů, z nichž východní a jižní část měla zvláštní osud, připomínající vznik národa francouzského nebo ruského. Jako Gallové strávili své podmanitele, germánské Franky, ponechavše si jejich jméno; jako Slo-

vané východní přijali název od svých skandinávských podrobitelů Vargajo-rusů: tak i tito, polehnuvše Bulharům (asijským Iatarům) působili na vítěze svou početní převahou (a snad i hospouářskou a kulturní) jako pemzová skála, kterou zalila mořská vlna; pohtili je tak, že zbylo po nich jen jméno. Asparuch stal se zakladatelem dějin bulharského národa, kterémuž se tak spolu dostalo živlu státotvorného a válečnického. Podporování útvarem půdy (rozsáhlými rovinami a nížinami v Podunají a v Rumelii, jakož i rozlehlymi dolinami makedonskými), Bulhaři rozprostřeli svoji vládu již v VIII. st. po celé jižní části poloostrova až po Řecko a v IX. st. car Symeon, současník našeho sv. Václava, mohl pomýšletí na dobytí Byzancie, tehdejšího těžiště osvětového a křesťansko-náboženského. (Převaha Říma nebyla tehdy ještě dostatečně uplatněna.)

Za těch okolností Bulhaři byli — vedle Čechů*) — prvými ze všech Slovanů, kteří přijali křesťanství. Jejich makedonská větev dala vzniku slovanské písemné vzdělanosti. Makedonští Slované nejen sahali až ke branám Soluně, hlavního makedonského města, ale byli v něm doma, jak to plyne ze skutečnosti, že zde bylo vytvořeno první slovanské písmo a že zde vznikly prvé náboženské slovanské knihy; neboť, když moravský kníže Rostislav požádal r. 863 byzantského cara Michala III. o křesťanské kněze, znalé slovanského jazyka, mohlo se mu bez odkladu vyhovětí. Cyril a Methoděj odešli k nám s potřebnými knihami. Je na bílé dni, že se zde musilo již dlouhou dobu předtím pracovati o tom, aby slovanský jazyk nabyl nejen písemného útvaru, ale též schopnosti k vyjadřo-

*) *Bulharský p.ano.ník Boris přijal křesťanství teprve po odchodu Cyrila a Methoděje na Moravu*

vání hlubokých myšlenek nábožensko-mravních. Jsou tedy domněnky učenců, že prvé slovanské písmo »glagolika« nebyla vytvořena teprve Cyrilem, ale že vznikla již dříve, odůvodněné.

Krátce po tom, co se k nám odebrali solunští bratři, dal se pokřtiti i bulharský car Boris a zavedl křesťanské náboženství po celé své říši. Ochrid v Makedonii se stal po odchodu sv. Klimenta z Čech písemnickým slovanským střediskem. Makedonie je tedy základnou slovanské vzdělanosti vůbec, neboť písemný jazyk, zde vytvořený, nejen že pronikl (byť jen na krátkou dobu) až k nám Čechům a Lužičanům, ale stal se pro všechny časy církevním jazykem jižních a východních Slovanů; ba sloužil po dlouhá staletí (s krajinným působením) i za jejich jazyk literární.

Poslední tři staletí prvního tisíciletí představují nejslavnější dobu bulharských dějin jednak osvětově, jednak politicky. Jména Krum, Symeon a Samuel značí mohutnou říši, která občas ovládá skoro celý poloostrov a činí Byzancii poplatnou. Za tu dobu si všecek národ osvojil název Bulharů a toto jméno se stalo běžným v celém tehdejším světě. Byzantský car Vasil II. je nazýván Bulharobijcem, protože se mu podařilo r. 1014 pro vždy podlomiti moc bulharskou porážkou cara Samuela. Norvéžská píseň opěvuje prince Haralda jako Bulharobijce (Bolgaro-brennir), protože úspěšně pomáhal zdolávati Petra Deljana, jenž se r. 1040 odvážil povstati proti Byzancii. Patriarchát v Ochridu byl sice změněn v samostatné arcibiskupství a na jeho stolec dosazováni již jen Řekové, ale ti se důsledně psali metropolitými bulharskými a takovými byli obecně nazýváni.

Nadále je však znáti u Bulharů únava. Není divu. Tři veliká století je vysílila. Nemanž se nezdařilo povstání Deljanovo, ale ani se nevydařil zajímavý po-

čin, k němuž dali podnět Makedonci, když se v XI. st. obrátili na dioklejského srbského knížete Michala, aby jim dal syna Bodina za cara s podmínkou, že se vypraví proti Byzantincům. R. 1071 v Prizrenu Bodin sice zvolen bulharským carem, ale jeho tažení ztroskotalo. Ani pokus bratří Asěňů, spojených se srbským vladařem Štěpánem Nemanjou, ani veškero podnikání cara Kalojana nedovedly vrátiti Bulharsku někdejší jeho moč a převahu nad Byzancií. A tak se postupně objevuje na dějišti srbské plémě, dosud ušetřené, aby po Bulharech přebíralo dějinnou úlohu: zápolení s Cařihradem. Vnuk Štěpánův, Uroš II., proniká nakrátko za Šar-planinu, do Pologu, a pravnuk Dragutin až do Šeru na Strumici. Ale teprv jeho bratru Milutinovi bylo dáno, že se zmocnil celé Makedonie. R. 1299 zakládá ve Skoplji srbskou prestolnici, jíž zůstala po 72 léta pro všechny jeho následníky z rodu Nemanjova, to jest do r. 1371, kdy car Uroš, syn Dušanův, umírá, zvláštní náhodou několik dní po bitvě u Černomnu na Marici, v níž padl Urošův spoluvládce, král Vlkašín. Byla-li kdy jaká bitva hodna názvu o s u d n á, byla to tahle. »Odtud počíná turecké panství nad jižními Slovy,« praví jejich dějepisec, náš Konstantin Jireček.

Prvá mu propadá Makedonie. Zůstává pod ním nejdéle, až po naše doby, až do války balkánské r. 1912, do bitvy u Kumanova, kdy Srbové, vyplnivše svoji hlavní úlohu úplnou porážkou Turků, obsadili Makedonii, zatím co Bulhaři, ač také všude byli vítězi, musili válčiti dále, protože se proti nim z Asie valily vždy nové turecké voje.

Makedonie, která dala Bulharům ku pomoci 40.000 dobrovolců, konečně byla osvobozena od turecké moci! Ale jak? — — — — —

Veliká chvíle vyvolává srovnání časů a poměrů,

jaké byly před tisíci lety, kdy Makedonie, prvá ze slovanských zemí, rozsávala osvětovou a mravní svobodu veškerému Slovanstvu, s časy a poměry, v jakých byla po tisíci létech. Zatím, co Srbsko*) po celé skoro století již žilo vlastním svobodným životem a postupně se i politicky osamostatňovalo a sílilo, ona pořád ještě tkvěla v tureckých okovech.

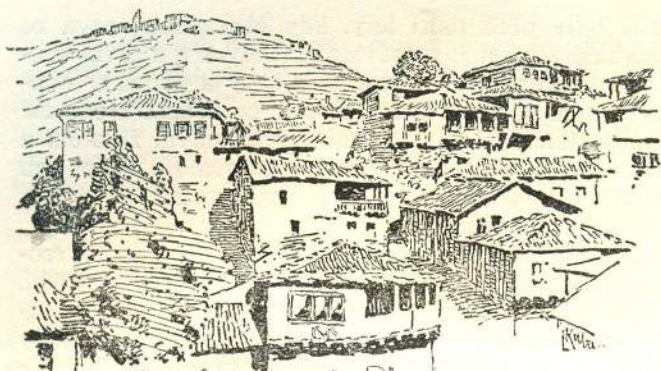
Odkud ten rozdíl?

Časy a poměry byly opačné. Teď byli zase severozápadní Slované balkánští blíže osvětovému těžišti, jež se bylo přesunulo na evropský západ, kdežto Makedonie mu byla nejdále. A s ní všechen bulharský národ. Když r. 1826 P. J. Šafařík vydal »Geschichte der slavischen Sprache und Literatur«, mluvil tam jen o literatuře »Slavosrbů řeckého vyznání«, do níž zahrnul i písemnictví »600.000 Bulharů«. Bulhaři se zevně přihlásili k životu později také proto, že byli stíženi osudem mnohem tíže než Srbové. Ti trpěli Turkem jen politicky a hospodářsky, ale měli svoji národní církev a školu; Bulhaři však ke všemu byli národně rdoušeni řeckým klerem. Bulharská škola, jakou vidíme na př. r. 1750 ve Velesu, byla velikou řídkostí. Proto prvé zápoly Makedonců čelily proti Řekovi.

Je zajímavé, že i za takových přetěžkých poměrů byla to právě zase Makedonie, která se prvá hlásí k bulharství a prozrazuje tak svého bývalého věštekého apoštolského ducha po věkovité odmlčce.

R. 1762 otec Pajsij dokončil v Makedonii — v srbském klášteře chilendarském na Athosu — dějiny bulharského národa, kterými sice nezískala věda, ale národ. Byl to výkřik ze sna se probouzejícího. Jím oživilo novověké Bulharsko. Kniha se stala hořčičným semínkem. Působila pomalu, ale jistě. Počátkem XIX.

*) R. 1830 již mělo autonomii.

Novo Selo a „Markův grob“
u Štipu

věku vystává řada Makedonců jako spisovatelé, tiskaři, nakladatelé, učitelé, později jako političtí zápasníci, povstalečtí vůdcové a váleční bojovníci.

R. 1814 vychází prvá knížka v Budině v Uhrách od Makedonce Hadži Jakima z Kičeva a následují ponezáhlu jiné jeho spisy, vydávané na náklad různých měst a vesnic, z nichž na př. Novo Selo u Štipu (romantický koutek pod hradem Králevice Marka) sebralo na vydávání knih 500 grošů. Daskal (učitel) Kamče z Ochridu zakládá prvou knihtiskárnu v Soluni a knihy se tisknou též i v Cařihradě. Neofyt Rylský stává se tvůrcem bulharské pedagogiky a přenáší v brzku svoji činnost z Makedonie do Bulhar. Ve Štipu, kde se ve středověku psaly bulharské knihy, mají již r. 1830 školu se 150 žáky a v padesátých letech je sem poslán z Cařihradu tamními Bulhary uherský emigrant, Srb Jiří Miletic (z rodu známého uhersko-srbského zápasníka Svetozara Militice), jenž vbrzku poznává, že mu nelze učit děti srbsky, nýbrž bulhar-

sky. (Jeho manželka zde zakládá r. 1860 dívčí bulharskou školu.)

Současně s rozvojem knihy a školy je Makedoncům stále zřetelnější potřeba, aby v první řadě odřečtili církev. Ve Skoplji již r. 1833 vyhánějí řecké kněze z chrámu, žádají o bulharské duchovní a především o svého biskupa. Žádají sice marně, ale odboj má v zápětí, že čtyři občané seberou 30.000 grošů na založení bulharské školy. Kukuš, dnes v Řecku, vyhrožuje r. 1859, že se pokatolí (a svoji vyhrůžku potom též plní), nedostane-li se mu bulharského biskupa. R. 1860 ve Štipu o nedělních bohoslužbách jsou řečtí zpěváci vypuzeni z chrámu. V Ochridu zápolí hrdinsky Dimitrij Miladinov a podstupuje mučednickou smrt i se svým bratrem v Cařihradě.

V Makedonii bylo 178 škol, lidem pořízených, když se konečně r. 1870 dostalo Bulharům národní církve zřízením exarchátu, načež jejich počet v brzkou stoupl přes šest set. Vedle rozvoje školství uvolňují se síly i pro práci politickou a odbojovou, která ostatně začala již v šedesátých letech společně s Bulhary v Podunají a v zahraničí. Objevují se jména Ilje Markova z Beru, Jiřího Izmirlijeva, zv. Makedonče atd.

Obrodné hnutí makedonské mělo záhy svůj účinek i v cizině, zejména ve slovanské. Šafařík opravil své názory. Vuk Karadžić, Srb, zajímal se o bulharské písně z Makedonie. Mapa Šafaříkova z r. 1842 (a po ní ostatní národopisné mapy) znají již národ bulharský v celé jeho rozloze. Bělehradský stipendista, bosenský Srb S. Verković, věnuje skoro celý svůj život badatelské lidovědné práci v Makedonii, stává se apoštolem tamního bulharství a r. 1860 věnuje srbské kněžně Julii Obrenićové své Narodne pesme makedonski Bugara. K blaživému pocitu kmenové přibuznosti, jenž se probudil mezi Bulhary a Srby, přistu-

puje vědomí společného nepřítele a idylické časy slovanského souručenství odpovídají zcela ideálu Kollárovy slovanské vzájemnosti, zejména když dostupují vrcholu činem, jenž připomíná nabídku bulharského trůnu srbskému princovi Bodinovi r. 1071: Makedonci v souhlase s ostatními bulharskými politiky nabízejí Michalu Obrenovići konfederaci obou národů.

Po povstáních hercegovském r. 1875 a dále bulharském a makedonském r. 1876 dochází k vojně ruskoturecké r. 1877 a k vítěznému míru svatoštěpánskému, jehož jedním článkem bylo i osvobozené Bulharsko, spojené s Makedonií. Bulharská Makedonie jásá. Jeť u cíle.

Ale berlínský mírový kongres článek zcela mění. A strašně. Bulharský národ je rozčtvrcen. Kraj od jižní Moravy (která se do těch dob zvala bulharskou), na východ s Niší, Pirotem, Vranjí, Zajčarem, Leskovcem, připadá Srbsku a jen severní kraje stávají se bulharským knížetstvím. Jižní (podbalkánské) území se stává aspoň autonomní Rumelií, ale jihozápadní část čili Makedonie zůstává dále pod Tureckem. Jen jí slíbeny »reformy«.

Následují povstání v Razlogu, Prilepu, Ochridu a Makedonie se stává od těch dob stálým bojištěm. Nejvzdělanější Makedonci jdou v čelo čet.

K tomu se přidružuje nový stín. Soluňskou drahou, vedoucí z Bělehradu, probouzí se v Srbsku politický zájem o Makedonii a po spojení Rumelie s Bulharskem r. 1885 Milan vede Srby proti Bulharům ke zničující porážce u Slivnice. Makedonii tak přibývá o jednoho nepřítele — bývalého spolubojovníka — více.

Protože slíbené reformy se nedostavovaly a hospodářská tíseň bulharského lidu zde rostla (neboť byl hněten statkáři, většinou Turky a jejich zřízenci, zejména pověstnými albánskými jejich polními hlídači),

došlo r. 1893 ke zřízení »Vnitřního makedonského revolučního družstva« s cílem dosáhnouti autonomie. Branný odboj povstalců stoupal. Čelil s počátku proti Turkům, ale když sem vnikaly i čtyři srbské a řecké, bylo Makedoncům zápasiti na tři strany. Od r. 1898 do 1902 svedli 132 potyčky, v nichž padlo přes 500 Makedonců.

Nad Makedonií mračna houstla. Národní zpěv z těch dob nezná skoro jiných písní než o »kuršumu« (olovu). Pěje se o kuršumu tureckém, řeckém i — srbském. Výstižnou ukázkou z těch dob je kratičký zpěvek:

Do tri mi puški puknale,
do tri junaci, lele, bože! padnale.
Do tri junaci padnale,
do tri mi majki, lele, bože! plakale.

Přítel Čech, jenž ve svém úředním povolání byl dobře poznal Makedonce, mi pravil: »Není ve světě nešťastnější matky nad Makedonku. Stále se chvěje o životy svých lidí.«

Zoufalá země marně na sebe upozorňovala odvážnými boji a atentáty. Konečně se vzeplala r. 1903 k proslulému povstání iljindenskému (sv. Ilja, 20. července). Byl to největší branný odboj, jaký kdy lid jihoslovanský (nemající svého státu) proti Turkovi podnikl. 26.000 Makedonců zápasilo s armádou 350.000 Turků. Prvých padlo na 1.000, druhých na 5.000. Řada vesnic byla rozstřílena tureckými děly, 12.000 domů zničeno, na 5.000 osob zmasakrováno. Boj, vedený hlavně na Bitoljsku, trval tři měsíce a dosáhl hubeného výsledku. Schůze tří monarchů v Murzstegu rozhodla, aby se v Makedonii pořídila na útraty Turecka mezinárodní žandarmerie.

Účastníci této komise, Francouz Lamouche a Rakušan A. Rappoport, líčí ve svých knihách »Quinze ans d'histoire balcanique« a »Au pays des martyres« rozmarným způsobem čtyřletou práci, která počala úpravou platů a pokračovala zřizováním kasáren. Málem by byla ztroskotala o otázku uniforem, totiž o fesy, jichž se turečtí žandarmové nechtěli vzdát — když tato úloha (zrušení komise) byla převzata událostí mnohem vážnější: mladotureckou revolucí.

Její símě vzešlo na břehu Prespanského jezera v kotlině resenské (tedy tamtéž, kde založena makedonská Vnitřní organizace) resenským rodákem Njazi-bejem. Bylo po »reformách« a po všem. Dějiny se počaly sesouvat jako lavina. Italové se odvážili na Tunis a balkánské státy se sjednotily ke konečnému sčítování s Tureckem. Nadešla válka balkánská, která nebyla než předehrou vojny světové.

Konce jsou známé.

V balkánské vojně po všestranné porážce Turecka neshoda mezi Srbskem a Bulharskem vedla k nerovnému zápasu vysíleného Bulharska s bývalými spojenci, k nimž se připojilo Rumunsko.*) Bulharsko podlehlo. A ve světové vojně se octlo též mezi poraženými.

Příčinou srbsko-bulharské neshody byla právě — Makedonie. Vstupovalo se do války na základě smlouvy, která uznávala nárok bulharský na Makedonii s výhradou tak zv. sporného pásma (jež sousedilo se Starým Srbskem). O něm, kdyby válka skončila vítězně, měl rozhodnouti ruský car, komu má náležeti.

Události se však stočily tak, že k rozhodování carovu — bohužel — nedošlo. Ale zato došlo ke zjevu

*) Účast Rumunů byla té povahy že slavista Louis Léger a jeho žák colonel Lamouche se veřejně zřekli svých rumunských přátel na tak dlouho, až Rumunsko odčiní tento svůj skutek, tak málo brdinský.

20. Divka z okolí Stipu.

s hlediska obecně slovanského velice bolestnému. Bulharsko, jež mělo v této válce dvojnásob těžší úlohu, protože ono jediné bylo vysazeno stále docházejícím posilám tureckým z Malé Asie, bylo nuceno pro neshodu o Makedonii po vyčerpávajícím pololetém zápasu s Turkem čeliti proti bývalým spojencům, k nimž se válečně připojilo Rumunsko a diplomaticky Turecko. Nerovný boj skončil s hlediska slovanského bolestně: ztrátou bulharského území na prospěch Rumunů, Řeků a Turků.

Makedonie se dočkala pravého opaku svých tužeb a snů. Jen nepatrná část připadla k Bulharsku. Největší (nikoliv nejurodnější) připadla Srbsku a spojena se Starým Srbskem pode jménem Jižního Srbska; Řecku, které přineslo nejméně válečných obětí, dostalo se největšího podílu nejurodnějšími jižními částmi makedonskými. Přibylo mu přes 300.000 Bulharů makedonských čili »slavophonů«, jak říká Venizelos. Bulharských škol od té chvíle není ani v srbské, ani v řecké části Makedonie. Jestli v řecké části se — aspoň řídce — tisknou knížky v domácím slovanském nářečí řeckým písmem, v srbské části, kde zůstalo přes 600.000 bulharských Makedonců, se bulharská národnost vůbec neuznává. Bulharská kniha sem nesmí. Dle zprávy našeho Slovanského Přehledu (1931, č. 3. str. 226.) v řecké části se úředně připojuje k bulharským jménům, končícím na -ov a -ev, koncovka -iades (na př. Jeftimov — Eftimiades) a v Jižním Srbsku -ić (na př. Popov — Popović). Je to podobný zjev, jako u lužických Srbů, kteří pod útlakem německým jsou ode dávna nuceni užívatí úředně příjmení německého, s tím však rozdílem, že, předně pro sebe mohou užívatí příjmení svého (tak že zde má každý v zásadě dvě příjmení) a za druhé, že se zde smí každý hlásiti

za Srba, což mu nepřekáží ani jako státnímu úředníku v postupu.

Turecko tedy uznávalo Makedonce za Bulhary, Řecko je uznává aspoň za slavophony, Srbsko jim však bulharství popírá a nedovoluje. Za těch okolností není divu, že se jich mnoho stěhuje do Bulharska. Vytýká-li se jim od nestranných pozorovatelů, že tak činí na škodu svého národa, nutno omluviti tuto výtku neznalostí vnitřních poměrů.

Také neznalost je u nás omluvitelná. U nás, neznámo z jaké příčiny, se o tamních poměrech nepíše a psáti nedovoluje, ač rádi předstíráme svůj zájem o veškeré Slovanstvo a ochotně se dušujeme, že nestranně a nesobecky svůj mravní poměr ke všem slovanským větvím upravujeme dle zásady naprosté spravedlnosti. Bylo by žádoucí, aby se tak vskutku dělo, a je škoda, že se tak opravdu neděje.

Rozepisovati se o této chybě, která denně povážlivě roste, by znamenalo psát objemnou knihu. Končím tedy a jen odkazuji na knihu Josefa Holečka »V Jugoslavii roku 1924«, v níž líčí svoji rozmluvu s nynějším jugoslávským králem. Ač mu bylo dobře známo, že se bulharské národnosti úředně neuznává a nepřipouští u domorodého obyvatelstva v »Jižním Srbsku«, Holeček mluvil s panovníkem o Makedoncích jakožto o západní části trojdílného národa bulharského. (Str. 67.) A král se tomuto označení nevzepřel.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Barevné přílohy

1. Mladá paní ze Strugy.
2. Sv. Kliment v Ochridu.
3. Stařena ze Strugy.
4. Skály na Treskavci.
5. Pasák na Treskavci.
6. Skopské Černoهورky.
7. Skopští Černohorci.
8. Ulice ve starém Skoplji.
9. Skopská Černoهورka.
10. Dvůr ve Skoplji.
11. Blafáci z okolí Skoplje.
12. Galičnan.
13. Galičník.
14. Žena z Galičniku.
15. Svatba v Galičniku.
16. Smiljevky.
17. Venkované v Bitolji.
18. Makedonec z Bufu (v řecké Makedonii).
19. Makedonka z Bufu (v řecké Makedonii).
20. Dívka u okolí Štipu.

Kresby

1. Ulice v Ochridě	9
2. Ochridská architektura	11
3. Monastýr sv. Jana Bigorského u Debru	23
4. Platan na ochridském náměstí	27

5. Platan Džema Brdjanina v Ochridě	31
6. Rodný dům bratří Miladinovců ve Struze	35
7. Bitolje	43
8. Prilep	54
9. Cesta z Prilepu na hrad Králevice Marka	60
10. Hrad Králevice Marka	62
11. Sv. Archanđěl pod hradem Králevice Marka	64
12. Klášter Treskavec	67
13. Turkyně v Bitolji	134
14. Sv. Archanđěl u Kučevišťě	143
15. Pasoucí se kůň v treskaveckých skalách	164
16. Sedlák z Dabnice	166
17. Dabnica, ves pod Treskavcem	174
18. Novo Selo u Štipu	220

OBSAH

I. V OCHRIDU A OKOLO

První písnička	5
V Ochridu	10
Ochridské jezero	18
Činar Džema Brdjanina	25
Požár ve Struze	32
Z Ochridu do Bitolje	41
Prespanské jezero	47

II. Z DOMOVINY KRÁLEVICE MARKA

Prilep, rodiště Králevice Marka	53
Markov Grad	59
Na Treskavci	66

III. Z KRAJŮ „PEČALBARSKÝCH“

Výlet do Smiljeva	73
Vzhůru do Galičníka!	80
Galičník	84

IV. TÝDEN SVATEB V GALIČNÍKU

Petrov den	93
Svatby se počínají	98

Rodičům naposled pro vodu	102
Pro nevěstu	107
O svatbě a po svatbě	113

V. VARDARSKÉ ČRTY

Sporné pásmo	119
Skoplje	125
Pazarný den — týdenní trh	131
Pout u sv. Archanděla	142
Skopská Černá Hora	149
V oblasti monastýrů	155

VI. Z PŘÍRODY

Koniček	162
Buvol	167
Mezi orly a osly	172

VII. V PRÁCI

Písničky	179
Cesty mohou býti rozličné	192
Malířské stesky-plesky	196

VIII. RŮZNÉ

Mýdlo a ručník	202
Makedonie a — Nováci	204
Makedonie	213

ORBIS PICTUS

Řídí Václav Poláček

IV

Ludvík Kuba

ČTENÍ O MAKEDONII

S 18 kresbami, 15 harmonisovanými písňemi,

20 barevnými přílohami a mapkou

Jako 252. svou knihu v dubnu 1932

ve 2200 výtiscích

vydalo Vydavatelstvo

Družstevní práce v Praze,

zapsané společenstvo s ručením obmezeným

Písmem Antiqua vytiskla knihtiskárna

Müller a spol. v Turnově

(Barevné přílohy vytiskli

Grafické umělecké závody

V. Neubert a synové v Praze)

Svázalo knihařství

Družstevní práce

